Marburg

DE GALENI 'ΥΓΙΕΙΝΩΝ LIBRO QVINTO

DISSERTATIO INAVGVRALIS

QVAM AD SVMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES AB AMPLISSIMO PHILOSOPHORVM MARPVRGENSIVM ORDINE RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

E. OTTO HARTLICH
GRIMENSIS

MARPVRGI CATTORVM MCMXIII
TYPIS ROBERTI NOSKE BORNENSIS

Dissertatio ab amplissimo philosophorum ordine referente
Carolo Kalbfleisch
probata die XVIII mensis Quintilis a. MCMXII.

I. De Galeni *Ὑγιεινῶν* libri quinti argumento ac dispositione.

Habent sua fata libelli.

Ex Galeni *Ὑγιεινῶν* libris sex cum quinto pertractando operam dare instituissem, in magnas incidi moras difficultatesque, quae ut genere diversae, sic aetate, qua natae sunt, dispares videntur esse; inveniuntur autem dispersae per totum librum. Quas quaerenti mihi quomodo illustrare ac patefacere possem, optimum visum est sententiarum ordinem persequi, ut dispositione si fieri posset inventa quae esset huius libri ut ita dicam oeconomia explicarem. Hanc igitur viam, quippe quae mihi quidem probata sit, hac in commentatione ingredi liceat.

De fontibus autem, quibus usus sum, quoniam altero capite accuratius exponetur, satis habeo praemonere praesto mihi fuisse folia photographice depicta horum codicum:

Veneti n. 276 s. XII (Ven. V)
Veneti n. 282 s. XV (Marc. M)
Reginensis n. 173 s. XV (R)
Parisini n. 2172 s. XVI (P).

Nicolai translationem ut cognoscerem, usus sum foliis photographice depictis
Monacensis n. 35 (Nm)
Parisini n. 6867 (Np),

Burgundionis,
Monacensis n. 11 (Bm);
Amplonianum n. 249 (Ba) ipse descripsi.

Πέμπτον ἐνιστάμενος λόγον ὑπὲρ τῆς ὑγιεινῆς πραγματείας παραμυθήσασθαι βούλομαι πρότερον, De cap. I.
εἴ τινες ἄρα δυσχεραίνουσι τῷ μήκει τῆς διδασκαλίας. Haec verba in initio leguntur; ex quibus cognoscimus auctorem in hoc capite discentium animos operis prolixitate gravatos consolari et cohortari velle. Quod quo melius assequatur propositum, primum demonstrat fieri non posse, quoniam variae ac multiplices hominum naturae sint (306, 3), ut universa sanitatis tuendae ars paucis absolvatur; quam qui in unum librum coartare ausi sint, eorum doctrinam contemnendam et reiciendam esse. Hac parte absoluta (310, 12: *ἡ μὲν δὴ τοῦ μήκους τῶν λόγων αἰτία καὶ δὴ λέλεκται*), ut qui nimia longinquitate deterriti ad disciplinae studium vereantur accedere, eorum animos exsuscitet maioresque ad rem pertractandam faciat, summis laudibus artem effert, cuius praeceptis diligenter observatis homines in sanitate usque ad extremam senectutem conserventur, cum qui aut neglegentia aut ignorantia decepti peccaverint, in intolerabilia incidant mala.

Secundi capitis argumentum priusquam enarremus, exscribenda sunt, quae in initio leguntur De cap. II.
312, 10: *Ἄρξασθαι δὲ δήπου δίκαιον ἂν εἴη* (sic recte Ven. V, *ἄρξασθαι δέ μοί που δίκαιον ἂν ἦν* cett.) *ἀπὸ τῆς ἀρίστης, ἧς ὁ σκοπός ἐστιν οὐκ ἐπανόρθωσις, ἀλλὰ φυλακὴ τῶν ὑπαρχόντων, ὅπερ ἡμεῖς ἐποιήσαμεν εἰπόντες ὑπὲρ αὐτῆς ἄχρι δεῦρο καθ' ἑκάστην τῶν ἡλικιῶν πλὴν τῆς παρακμαστικῆς καλουμένης, ἧς τὸ τελευταῖον μέρος ἰδίως ὀνομάζεται γῆρας, ἔχοντός τινα καὶ τούτου τομὴν ἰδίαν, ὡς ὕστερον εἰρήσεται κατ' ἐκεῖνο τοῦ λόγου τὸ μέρος, ἔνθα τὸ καλούμενον τῆς τέχνης γηροκομικὸν μέρος εἰς διδασκαλίαν ἄξομεν.* Haec verba si perpenderis, mecum concluseris Galenum inclinantium aetatem in hoc libro non modo omittere noluisse, sed etiam secundum ordinem aetates tractare in animo

habuisse, ita ut primum de inclinantium, deinde de senum aetate ageretur. Iam id tenendum est Galenum promittere se de partitione senilis aetatis infra (*ὡς ὕστερον εἰρήσεται κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ λόγου τὸ μέρος, ἔνθα τὸ καλούμενον τῆς τέχνης γηροκομικὸν μέρος εἰς διδασκαλίαν ἄξομεν*) dicturum esse. Ac primum quidem habet mihi quidem aliquid offensionis illud '*ὕστερον κ. τ. λ.*'; nam de senum curatione iam in tertio capite agitur; quod cum ita sit, potius exspectaveris '*εὐθύς*' vel '*αὐτίκα*'. Sed id quod multo magis mirandum est, in ea parte, quae de senum curatione est, frustra eam, quam ille promisit, partitionem circumspicies; quam nisi totum librum perlegeris, omnino non invenies; nam in extrema particula, ibi demum partitionem illam positam deprehendes. Galenum in conscribendis libris suis permultis nimis sibi indulsisse quis est qui nesciat? Sed quamvis multa ei concedamus, id quidem dicere audemus: eum tum, cum hunc locum scripserit, res aliter collocare voluisse atque collocatas hodie videamus.

Ἀλλὰ νῦν γε τὰ κυριώτατα τῶν εἰρημένων ἀναλαβόντες . . . (312, 18) his verbis secundi capitis summa definitur; complectitur enim Galenus omnia, quae antea de corpore optimi status in sanitate conservando docuit, breviter strictimque. Cum fieri non possit, ut omne omni tempore vitium vitetur, necesse esse primum tenere illud universum praeceptum: 'contraria contrariis', deinde autem ab eo, qui alicuius sanitatem conservandam susceperit, postulandum esse, ut et eius corporis affectionem diligenter perspectam habeat et memoria teneat, quaecunque ille superiore die vel egerit vel exercuerit vel sumpserit. Discernuntur autem octo corporis optimi affectiones ab optima temperatione recedentes: corpus fieri potest, ut appareat aut gracilius aut obesius aut durius aut mollius aut siccius aut humidius aut densius aut rarius. Quarum affectionum qua quaeque ratione curanda sit respecto superioris diei excessu, accuratius exponit. Iam cum finem facit repetendi priora, inculcat denuo postulata sua hoc praecepto addito: ut auxiliorum vires cognitas habeat, qui alicuius sanitatem conservandam susceperit. Quibus qui possit obtemperare praeceptis et satisfacere postulatis, eum non solum idoneum fore, qui in sanitate sanos conservet, sed etiam qui aegrotos in pristinum sanitatis statum restituat.

De cap. III. Promiserat Galenus (313, 1): *τὰ κυριώτατα τῶν εἰρημένων ἀναλαβόντες ἐπὶ τὰς μοχθηρὰς φύσεις τῶν σωμάτων μεταβησόμεθα* (sic recte Ven. V), *δεικνύντες ὅπως ἑκάστην αὐτῶν ἐν ὑγείᾳ μάλιστα φυλακτέον ἐστίν*. Huic promisso videtur stare in initio tertii capitis; discernuntur autem vitiosarum naturarum classes ut videtur tres: fieri potest, ut aut partus ipsa natura vitiosus sit aut ut corpus postea nescio qua causa in statum praeter naturam incidat aut ut aetate in peius mutetur. Iam sequuntur haec (319, 7 s.): *πειρᾶσθαι δ᾽ ἐπανορθοῦσθαι πάντα διὰ τῆς ἀντικειμένης ἀμετρίας· οἷον αὐτίκα τὸ γῆράς* (verba *περὶ γήρως*, quae reliqui exhibent codices, recte desunt in Ven. V) *ἐστι μὲν ψυχρὸν καὶ ξηρὸν κ. τ. λ.* Incipit igitur illa pars, quae de senum curatione est, '*ἔνθα τὸ καλούμενον τῆς τέχνης γηροκομικὸν μέρος εἰς διδασκαλίαν ἄξομεν*' (312, 17); quae pars ad finem perducta est 360, 7, neque leguntur in ea, quae de partitione senilis aetatis se explicaturum esse dixerat (312, 16: *ὡς ὕστερον εἰρήσεται κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ λόγου τὸ μέρος, ἔνθα κτλ.*). Immo, interpositam inter illam partem, qua de senibus agitur, et totius libri epilogum, quo senectutem in singulas aetates divisam demonstrat, invenis magnam alteram partem (p. 360—379); qua in parte non de senectute quaestio habetur, sed de intemperiei vario genere; ea in re defendit Hippocratis praecepta quaedam, carpit et methodicorum et empiricorum errores, gloriatur se ipsum iuvenili aetate rectam ingressum esse viam.

Adumbrato totius libri argumento redeat illuc, unde deflexit quaestio. Tres vitiosorum corporum classes Galenus produxerat, unam eamque tertio loco nominatam tractat. Nonne exspectavisti omnes tres vitiosarum naturarum classes fore ut seorsum tractarentur, ut de unaquaque quomodo curanda esset, quaestio institueretur? 'At garrulus homo est Galenus ac dissolutus neque curat ullam dispositionem'. Audio. Quare summa adhibita modestia dicemus, ut antea, tum temporis, cum illum locum litteris mandaverit, auctorem in animo habuisse de singulis vitiosarum naturarum generibus hoc libro seorsum agere, praesertim

cum ille expressis verbis dixerit (313, 1): *ἐπὶ τὰς μοχθηρὰς φύσεις μεταβησόμεθα, δεικνύντες ὅπως ἑκάστην αὐτῶν ἐν ὑγείᾳ μάλιστα φυλακτέον ἐστίν.* Sed id quoque moneo illum ne inclinantium quidem aetatem ullo verbo attigisse, quod eo magis mirum videtur, quod ipse paulo ante (312, 4: *εἰπόντες ὑπὲρ αὐτῆς ἄχρι δεῦρο καθ' ἑκάστην τῶν ἡλικιῶν πλὴν τῆς παρακμαστικῆς καλουμένης, ἧς τὸ τελευταῖον μέρος ἰδίως ὀνομάζεται γῆρας*) concesserat de ea aetate quaestionem adhuc nondum institutam esse. Cur tandem alteri alteram aetatem non adiunxit? Mehercle valde vituperanda est tanta rei, paene dixi necessariae, incuria. Quodsi constat totum librum illa parte, quae de intemperiei vario genere est (p. 360—379), excepta senum curationi destinatum esse, dubitare poteris, quaenam vis verbis (319, 5): *ἢ τῷ τῆς ἡλικίας λόγῳ* subicienda sit: utrum ad unam senectutem referenda sint, qua obrepente relanguescere corpus nemo ignorat, an ad omnes vitae humanae aetates, quarum quaeque certam intemperiem gignere possit.[1]) Licet autem ne cogitaverit Galenus nec de puerorum nec adulescentium nec florentium aetate, num inclinantium quoque aetatem exclusam voluerit in incerto erit. Res si diiudicari posset, non parvi esset momenti: nam aut erat Galenus tum, cum haec verba scripsit, prioris consilii immemor aut nescio qua causa adductus id quod sibi proposuerat — nam qui scribit (312, 12): *ὅπερ ἡμεῖς ἐποιήσαμεν, εἰπόντες ὑπὲρ αὐτῆς ἄχρι δεῦρο καθ' ἑκάστην τῶν ἡλικιῶν πλὴν τῆς παρακμαστικῆς καλουμένης κ.τ.λ.*, is procul dubio in animo habet de re omissa agere — exsequi noluit. —

Has difficultates ut quantum fieri poterit illustremus, suadeo, ut evolvamus sextum *Ὑγιεινῶν* librum. De dispositione, quam adhuc secutus sit, dicit Galenus (382, 15): *πρῶτον οὖν ὑποθέμενοι τῷ λόγῳ τὸν ἄριστα κατεσκευασμένον ἄνθρωπον, ὅπως ἄν τις τοῦτον ὑγιαίνοντα διαφυλάττοι, διελθεῖν προὐθέμεθα. πολλῶν δ' αἰτίων κατὰ πολλοὺς τρόπους διακοπτόντων τὴν ὑγιεινὴν ἀγωγήν, ὑπεθέμεθα τὸν ἄριστα κατεσκευασμένον ἑαυτῷ σχολάζειν* (sic Ven. V, *φυλάττειν* K.) *ἐλεύθερον ὄντα πολιτικῆς ἀσχολίας ἁπάσης. καὶ τοῦτον ὥσπερ ἄν τις ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἄχρι γήρως ἐσχάτου διαφυλάξειεν ὑγιαίνοντα διελθόντες ἐν τοῖς πρώτοις ὑπομνήμασι πέντε, μεταβησόμεθα νῦν ἐπί τε τοὺς κατὰ περίστασιν πραγμάτων ἀδυνατοῦντας ἐν τοῖς προσήκουσι καιροῖς ἐσθίειν τε καὶ πίνειν καὶ γυμνάζεσθαι καὶ τοὺς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νοσώδη κατασκευὴν σώματος ἔχοντας.* Quid? Novae difficultates nonne emergere mihi videntur, qui veteres dissolvere voluerim? Nonne prorsus aliter Galenus atque in quinto libro totius operis dispositionem hoc loco circumscripsit? Nam in quinto (p. 313) opponuntur corporibus optimae naturae corpora vitiosae naturae (313, 1: *ἐπὶ τὰς μοχθηρὰς φύσεις μεταβησόμεθα*); in his numerantur senes; in sexto opposita vides corpora optimae naturae et ea cuiuslibet aetatis (383, 5: *ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἄχρι γήρως ἐσχάτου*) iis, qui aut tempus suum negotiis conficiendis impertire coguntur aut qui statim ab ortu morbosum corporis statum sortiti sunt. Liceat autem, quo melius cognosci possit, qua ratione concinant, qua discrepent sententiae, utrumque locum oculis supponere:

V, 319,1	VI, 383, 4
ὁποῖον μὲν οὖν ἐστι τὸ ἄριστον σῶμα, πρότερον εἴρηται. τὸ δ' ἀπολειπόμενον τοῦδε γινώσκειν μέν σε χρὴ διὰ τρεῖς αἰτίας ἀπολειπόμενον, ἢ ὅτι κακῶς ἐξ ἀρχῆς κατεσκευάσθη κυούμενον, ἢ ὅτι μετὰ ταῦτα πρός τινος αἰτίας εἰς τὴν παρὰ φύσιν ἤχθη διάθεσιν ἢ τῷ τῆς ἡλικίας λόγῳ.	*καὶ τοῦτον* (cf. 382, 16: *τὸν ἄριστα κατεσκευασμένον ἄνθρωπον*) *ὥσπερ ἄν τις ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἄχρι γήρως ἐσχάτου διαφυλάξειεν ὑγιαίνοντα διελθόντες ἐν τοῖς πρώτοις ὑπομνήμασι πέντε, μεταβησόμεθα νῦν ἐπί τε τοὺς . . . ἀδυνατοῦντας . . . ἐσθίειν . . . καὶ τοὺς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νοσώδη κατασκευὴν σώματος ἔχοντας.*

Manifestum est dispositionem a Galeno mutatam esse; eam re vera secutus est, quam loco sexti libri supra laudato tradidit. Quaerendum igitur est, quanam causa commotus rem mutare constituerit. Dixerit quispiam: vides, quanta sit neglegentia Galenus, quam non propositi tenax. At id ipsum saepe a medicis disputatum erat, utrum senes inter aegros numerandi essent necne

[1]) *Ὑγ.* p. 14, 10.

(p. 330, 11: *εἴτ᾽ οὖν νόσον εἴτε νοσώδη διάθεσιν εἴτε μέσην ὑγείας τε καὶ νόσου διάθεσιν εἴτε κατὰ σχέσιν ὑγείαν ὀνομάζειν χρὴ τὸ γῆρας*). Quaerentibus autem nobis, quaenam fuerit de ea re Galeni genuina ac principalis opinio, dicere fas est Galenum sanos quidem senes sanorum in numerum ascribi voluisse. Id enim facile colligere poteris, si exordium totius operis (p. 1—31) perlegeris, ex quo unum quidem locum deprendere liceat: p. 26, 5: *ἀλλ᾽ ὅμως οὐδὲν κωλύονται πάντες οἱ κατὰ πάσας τὰς ἡλικίας ὑγιαίνειν.*[1]) Quod cum ita sit, persuadere mihi non possum Galenum nulla omnino cogitatione adhibita rem mutavisse; inest nescio qua ratio et latet, quae indaganda est. —

Video constare haec: Quaecunque Galenus de libro quinto componendo ac disponendo praemonuit, ea in ipsa tractatione aut non aut male efficiuntur: voluit ille de inclinantium aetate exponere, cuius extrema esset pars senectus — de senectute sola exponitur, pronuntiat de senum curatione actum iri in posteriore libri parte (312, 16: *ὡς ὕστερον εἰρήσεται κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ λόγου τὸ μέρος κτλ.*) — ab hac parte incipit, in hac parte desinit, edit sibi in hoc libro de vitiosis naturis sermonem fore, quarum tres classes discernit — duas classes omnino non respicit, tertiam ita tractat, ut restent multa. Atqui ex sexto libro intellegimus (p. 382, 15 ss.) senes in vitiosarum naturarum numerum ascribendos non esse; igitur siquidem severiorem iudicandi rationem adhibueris, nequaquam de iis erat agendum in ea parte, quam vitiosis naturis destinatam voluerat. Quae cum ita sint, concludo nos hodie non legere eum, quem aliquando constituerat componere librum, sed alterum quendam, de cuius natura et indole auctor novum consilium inierat. Videtur autem id spectasse, ut hunc novum librum senibus senumque curationi totum reservaret. Quod si est, nostrum erit demonstrare, qualem librum Galenus aliquando componere voluerit, qua de causa hunc librum aut non perfecerit aut si perfecerit, cur abiecerit; quo abiecto qua ratione tum opus efficiendum esse sibi persuaserit, denique quomodo rem absolverit.

Sed quibus auxiliis adiuti fundamenta illius prioris exempli effodi posse speramus? Ac primum quidem dicendum est vetustioris exempli duo capita exstare aut si de primo capite etiam dubitaveris, unum, tertii initium. Quibus in capitibus vidimus auctorem saepius de libri instituendi ratione praemonuisse; ii loci denuo inspiciendi ac retractandi sunt. Deinde cognovimus inter quintum et sextum librum intercedere rationem quandam; qua indagata videndum est, num quid lucri facere possimus.

Age vero, percurramus iterum quam celerrime paginas: dicit ille (312, 13): *ὅπερ ἡμεῖς ἐποιήσαμεν εἰπόντες ὑπὲρ αὐτῆς ἄχρι δεῦρο καθ᾽ ἑκάστην τῶν ἡλικιῶν πλὴν τῆς παρακμαστικῆς καλουμένης, ἧς τὸ τελευταῖον μέρος ἰδίως ὀνομάζεται γῆρας, ἔχοντός τινα καὶ τούτου τομὴν ἰδίαν, ὡς ὕστερον εἰρήσεται κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ λόγου τὸ μέρος, ἔνθα τὸ καλούμενον τῆς τέχνης γηροκομικὸν μέρος εἰς διδασκαλίαν ἄξομεν.* Ex his verbis primum comprobatur Galenum de inclinantium aetate nescio quo loco agere voluisse — hoc quidem spero omnes concessuros esse, nisi forte quis erit tam subtilis vel potius spinosus, ut dicat fortasse placuisse Galeno, ut hanc unam aetatem non admitteret; deinde, ut re vera ex inclinantibus, modo in vita maneant, senes fiunt, ita hoc loco inclinantium aetatem cum senectute coniunctam vides (312, 14: *ἧς τὸ τελευταῖον μέρος ἰδίως ὀνομάζεται γῆρας*), tum id monemus auctorem pronuntiare se de senectute *ὕστερον* acturum esse, unde efficimus hanc partem non in primo capite tractationis inventum iri, sed in posteriore nescio quo; postremo haec verba non neglegenda sunt: *κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ λόγου τὸ μέρος, ἔνθα τὸ καλούμενον τῆς τέχνης γηροκομικὸν μέρος εἰς διδασκαλίαν ἄξομεν.* Id igitur sibi proposuerat, ut in hoc ipso libro de senum curatione ageret. Iam vero demonstravimus ipsum hoc loco has aetates coniunxisse. Nonne

---

[1]) De eadem re disserit in sexto libro; p. 388, 1: *ἔχουσι δ᾽ ὅμως* (scil. *οἱ ἄνθρωποι*) *οὐ μόνον ἄχρι γήρως ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ κατ᾽ αὐτὸ τὸ γῆρας ὅλον* (scil. *τὴν ὑγείαν*). ibid. 12: *(εἰ δὲ καὶ τρίτη τίς ἐστι διάθεσις σώματος), . . . τὸ μὲν ἔξω νόσου τοῖς γέρουσιν εἶναι πάντως ὑπάρξει, τὸ δὲ τὰς ἐνεργείας ἰσχυρὰς ἔχειν ὁμοίως τοῖς ἀκμάζουσιν οὐχ ὑπάρχει.*

verisimile est eas in tractatione quoque coniunctas fuisse? Sed de hac re priusquam iudicium facere possimus, indaganda est illa pars, qua de inclinantium aetate agitur. Quod quoniam in praesentia fieri nequit, differamus in posterum.

Iam id, quod statuimus, in posteriore libri parte Galenum de senum curatione agere voluisse, confirmatur iis quae sequuntur verbis (312, 18 ss.): *ἀλλὰ νῦν γε τὰ κυριώτατα τῶν εἰρημένων ἀναλαβόντες ἐπὶ τὰς μοχθηρὰς φύσεις τῶν σωμάτων μεταβησόμεθα, δεικνύντες ὅπως ἑκάστην αὐτῶν ἐν ὑγείᾳ μάλιστα φυλακτέον ἐστίν.* Nam clare ac distincte pronuntiat auctor se rebus quibusdam gravioris momenti repetitis ad vitiosas naturas tractandas transiturum esse; addit de unaquaque harum vitiosarum naturarum seorsum sermonem fore.

De dispositione igitur libri componendi iam certiores facti sumus: in priore parte tractabuntur naturae vitiosae (*αἱ μοχθηραὶ φύσεις*), in posteriore senes (312, 16: *ὡς ὕστερον εἰρήσεται κ. τ. λ.*); verisimile autem nobis videbatur auctorem de inclinantium aetate quoque agere voluisse.

Iam inspiciamus tertium quo de libro instituendo praefatur Galenus locum (319, 1 ss.): *ὁποῖον μὲν οὖν ἐστι τὸ ἄριστον σῶμα πρόσθεν εἴρηται· τὸ δ' ἀπολειπόμενον τοῦδε γινώσκειν μέν σε χρὴ διὰ τρεῖς αἰτίας ἀπολειπόμενον, ἢ ὅτι κακῶς ἐξ ἀρχῆς κατεσκευάσθη κυούμενον ἢ ὅτι μετὰ ταῦτα πρός τινος αἰτίας εἰς τὴν παρὰ φύσιν ἤχθη διάθεσιν, ἢ τῷ τῆς ἡλικίας λόγῳ.* Repetitionem priorum absolutam ac perfectam esse ex primis verbis manifestum fit. Iam exspectamus fore, ut disputatio de vitiosis naturis initium capiat; praemittit autem, quo melius cognoscamus, de quibus classibus vitiosorum quaestio fiat, divisionem quandam. Cum hac divisione nobis nunc lis erit.

Nescio enim, utrum fortuna casuque an consilio factum sit, ut hoc loco notionem illam, qua vitiosae naturae (*μοχθηραὶ φύσεις*) describuntur, vitaret. Quoquo modo res se habet, angustissimo cum eis, quae praecedunt, contextu continuatur oratio sic: *τὸ δ' ἀπολειπόμενον τοῦδε* — supplendum est: *τοῦ ἀρίστου σώματος.* Atqui magno discrimine illa notio (*μοχθηραὶ φύσεις*) separatur ab hac (*τὸ ἀπολειπόμενον τοῦ ἀρίστου σώματος*); illa est ut ita dicam apud Galenum certa notio, qua corpora denotantur sive natura sive nescio quo casu vitiosa, huic (*τὸ ἀπολειπόμενον τοῦ ἀρίστου σώματος*) inest relatio quaedam, qua Galenus, quoniam finxerat sibi optimi corporis exemplar, comprehendere poterat etiam senes; id quod non potuisset, si notionem *μοχθηραὶ φύσεις* adhibuisset eodem atque antea sensu.

Age nunc, comparemus hanc novam dispositionem cum ea, quam supra invenimus! Videmus nullam esse dissensionem, primum nominantur vitiosae naturae (*αἱ μοχθηραὶ φύσεις*), deinde aetatem respicit (*τῷ τῆς ἡλικίας λόγῳ*). Iterum autem iterumque nobis dicendum est verisimile esse Galenum de utraque aetate cogitare: et de inclinantium et de senum aetate. Atqui in quinto libro non invenitur illa pars, qua vitiosae naturae tractantur (*αἱ μοχθηραὶ φύσεις*) nec agitur ullo loco de inclinantibus, de una senectute disputatio instituitur. Igitur permagnam partem prioris exempli remotam esse suspicabimur. Qua in re quanta inconstantia ac levitate Galenus usus sit, vix est credibile. Non id premam verbis *τῷ τῆς ἡλικίας λόγῳ* ratione libri prorsus mutata subiciendam esse mutatam vim — nec enim ad utramque aetatem, sed ad senectutem solam referenda sunt — sed ne illum quidem locum (312, 18 ss.): *ἀλλὰ νῦν γε τὰ κυριώτατα τῶν εἰρημένων ἀναλαβόντες ἐπὶ τὰς μοχθηρὰς φύσεις τῶν σωμάτων μεταβησόμεθα, δεικνύντες ὅπως ἑκάστην αὐτῶν ἐν ὑγείᾳ μάλιστα φυλακτέον ἐστίν* delevit, quibus verbis, quem cursum in hoc libro componendo servaturus esset, dilucide declaraverat.

Iam vero quoniam in quinto libro promissas partes disputationis non invenimus, circumspiciamus in sexto. Ac primum quidem dicendum est Galenum in primo huius libri capite disputationis rationem mutatam respicere. At ne forte credas eum ipsum de mutatione quidquam tradidisse: simulat operis rationem a principio sic arte consilioque institutam esse ut offeratur (382, 15 ss.): *πρῶτον οὖν ὑποθέμενοι τῷ λόγῳ τὸν ἄριστα κατεσκευασμένον ἄνθρωπον, ὅπως*

ἄν τις τοῦτον ὑγιαίνοντα διαφυλάττοι, διελθεῖν προὐθέμεθα. πολλῶν δ' αἰτίων κατὰ πολλοὺς τρόπους διακοπτόντων τὴν ὑγιεινὴν ἀγωγήν, ὑπεθέμεθα τὸν ἄριστα κατεσκευασμένον ἑαυτῷ σχολάζειν ἐλεύθερον ὄντα πολιτικῆς ἀσχολίας ἁπάσης. καὶ τοῦτον ὥσπερ ἄν τις ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἄχρι γήρως ἐσχάτου διαφυλάξειεν ὑγιαίνοντα διελθόντες ἐν τοῖς πρώτοις ὑπομνήμασι πέντε, μεταβησόμεθα νῦν ἐπί τε τοὺς κατὰ περίστασιν πραγμάτων ἀδυνατοῦντας ἐν τοῖς προσήκουσι καιροῖς ἐσθίειν τε καὶ πίνειν καὶ γυμνάζεσθαι καὶ τοὺς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νοσώδη κατασκευὴν σώματος ἔχοντας. Discimus igitur primum Galenum id agere, ut operis rationem mutatam celet lectores, deinde ipsum sibi placere in dispositione sua nova (*καὶ τοῦτον ὥσπερ ἄν τις ἀπὸ πρώτης ἡλικίας ἄχρι γήρως ἐσχάτου διαφυλάξειεν ὑγιαίνοντα διελθόντες ἐν τοῖς πρώτοις ὑπομνήμασι πέντε κ.τ.λ.*), post commemorari easdem fere vitiosarum naturarum (*μοχθηραὶ φύσεις*) atque in quinto libro; respondent enim inter se hae classes:

p. 319, 3	p. 383, 9
ὅτι κακῶς ἐξ ἀρχῆς κατεσκευάσθη κυούμενον	*τοὺς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νοσώδη κατασκευὴν σώματος ἔχοντας*
p. 319, 4	p. 383, 7 s.
ὅτι μετὰ ταῦτα πρός τινος αἰτίας εἰς τὴν παρὰ φύσιν ἤχθη διάθεσιν.	(*μεταβησόμεθα νῦν ἐπί τε*) *τοὺς κατὰ περίστασιν πραγμάτων ἀδυνατοῦντας ἐν τοῖς προσήκουσι καιροῖς ἐσθίειν τε καὶ πίνειν καὶ γυμνάζεσθαι.*

Alteram classem cum ea, quae in quinto libro nominatur, non solum re sed paene verbis, quibus describatur, congruere nemo non videt, altera in sexto libro paulo fusius circumscribitur, comprehenduntur ea, ut breviter dicam, ii, qui valetudine male servata male valent. Credideris igitur oculos relapsos ad quinti libri paginas legere haec verba (313, 1): *ἐπὶ τὰς μοχθηρὰς φύσεις τῶν σωμάτων μεταβησόμεθα.* Sub notionem autem *μοχθηραὶ φύσεις* subiectas vult Galenus illas duas classes: alteram vitiosorum natura, alteram casu. Iam videtur auctor ad rem accedere (p. 384, 1): *αἱ μοχθηραὶ δὲ τῶν σωμάτων κατασκευαὶ διτταὶ κατὰ γένος εἰσίν.* Ut igitur antea quaerebat, ad quos quaeque intemperies pertineret, sic nunc discernit intemperiei duo genera: aut omnes corporis partes tenentur simili intemperie aut aliae alia. Vult autem primum agere de iis, qui simili intemperie sunt, initiumque capere a calidioribus naturis (386, 2). Sed rem priusquam aggrediatur, generatim docet omni intemperiei generi inesse inconstantiam quandam, quippe cum altera alteram necessario vitae cursu adsciscat. Itaque plurimos medicos simplicia esse intemperiei genera negavisse, affirmavisse nulla esse nisi composita. Quod si sit, fore ut qui humiditate male, calore optime temperati sint, ad optimum quendam statum (*εὔκρατον*) certo tempore accommodentur; id vero accidere maxime aetate florentibus, deinde inclinantibus.

Paulisper subsistamus: Nonne sentis atque intellegis de vitiosis naturis dici non posse nisi singulis aetatibus respectis, ut Galeni verbis utar (319, 5): *τῷ τῆς ἡλικίας λόγῳ*? Fortuna igitur et casu accidere videtur, ut iisdem verbis, quibus ille in quinto libro tertiam classem *τῶν ἀπολειπομένων τοῦ ἀρίστου σώματος* denotaverat, hoc sexti libri loco uti possimus ad eam rationem illustrandam, quam adhibuit in prima classe *τῶν ἀπολειπομένων τ.ἀ.σ.* tractanda. Quae hoc loco si ad explicandum propositum alicubi invenirentur, non classem significarent aut classes *τῶν ἀπολειπομένων τ.ἀ.σ.*, non pertinerent ad totius libri dispositionem, sed explicarent, quanam ratione de vitiosis natura agendum esset, pertinerent igitur ad unius partis dispositionem.

Sed redeamus, unde digressi sumus. De aetatibus Galenus adhuc sic disputaverat, ut intemperiei tractandae causa eas respectas esse intellegeremus. Nunc vero male res confundit, nam p. 387, 3—389, 5 procul dubio de optimo corpore singulis aetatibus agitur, quarum quando quaeque homines superveniat, annorum numero determinatur. Delabitur sic oratio ad senectutem senumque sanitatem. Haec autem omnia, quae de aetatibus et de senectute inprimis enarrat, ut male collocata sunt cum loco tum libro respecto — nam de vitiosis naturis in sexto libro agitur —, ita dignissima sunt, quae in

libro aliquo de senibus senumque curatione legantur. Quin in his quae hic iacta video fundamentis ponenda erat tota de senum curatione quaestio. Quam qui tractare suscipit, scire debet, quo tempore vitae senescant homines, qua valetudine in senectute optima uti soleant, quatenus ut aegritudines quaedam evitentur fieri possit. Haec omnia, ni fallor, priusquam is, qui quaestionem tractaturus est, ad rem ipsam accesserit, praefanda sunt; aut in mediam rem ire si quis forte maluerit, omittenda omnino sunt nec pravo loco in libro a re proposita alieno supplenda. Age vero, proferamus nonnulla: De inclinantium aetate, mox de senum legimus (387, 14): *ἀρχήν τε τῆς παρακμῆς ἴσχουσιν ἔνιοι μὲν εὐθέως μετὰ τὸ τριακοστὸν ἔτος, ἔνιοι δὲ μετὰ τὸ τριακοστὸν πέμπτον. τὴν μὲν οὖν ἰσχὺν ἅπαντες ἄνθρωποι καθαιροῦνται μετὰ τὴν ἀκμαστικὴν ἡλικίαν, οὐ μὴν τήν γε ὑγίειαν ἀπολλύουσιν, ἀλλ' ἧττον μὲν ἐπαινετὴν ἔχουσιν ἢ πρόσθεν, ἔχουσι δ' ὅμως οὐ μόνον ἄχρι γήρως ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸ τὸ γῆρας ὅλον, ὃ δὴ δοκεῖ τισιν εἶναι νόσημα φυσικόν, ὁπόταν μήτ' ὀδυνῶνταί τι μήτε τινὰ τῶν ἐνεργειῶν, αἷς εἰς τὰς κατὰ τὸν βίον πράξεις χρώμεθα, τελέως ἀπολέσωσιν ἢ μὴ παντάπασιν ἄρρωστον ἔχωσιν, ὑγιαίνουσιν ὑγίειαν οὖσαν οἰκείαν γήρᾳ.* Similia leguntur 388, 14: *ἀλλ' ἐὰν εἰς ὅσον γέροντι χρεία βλέπειν τε καὶ ἀκούειν καὶ βαδίζειν καὶ τἄλλα πράττειν δύνασθαι, μηδὲν ἐλλίπῃ τὸ σῶμα, καὶ τοῦτ' ἄν τις εἰκότως ὀνομάζοι γέροντος ὑγίειαν, ὅλον τοῦτο λέγων ὑγίειαν γέροντος, οὐχ ἁπλῶς ὑγίειαν. ἐκείνη μὲν γὰρ ἄμεμπτός ἐστι διὰ τὴν* (*τὴν διὰ* K.) *τῶν ἐνεργειῶν ἀρετήν, μεμπτὴ δ' ἡ τῶν γερόντων· ἔχουσα γὰρ ἁπάσας τὰς ἐνεργείας οὐδεμίαν ἐρρωμένην ἔχει.* Iam circumscribit, quid ars medica in ea parte, quae ad senum curationem pertineat, sibi proposuerit (389, 3): *καὶ δὴ καὶ τὸ γηροκομικὸν ὀνομαζόμενον μέρος τῆς ἰατρικῆς σκοπὸν ἔχει τὴν γεροντικὴν ὑγείαν εἰς ὅσον οἷόν τε διαφυλάττειν.* Quae verba ut miramur non in ipso libro de senum curatione inveniri, sic magis miramur ne uno quidem verbo hunc librum — quintum dico — respici. Fortasse dixerit quispiam non deesse in quinto libro locum, quo eadem fere res agatur; nam dicere Galenum p. 330, 3 ss. haec: *εἰπεῖν μὲν οὖν καὶ ταῦτα καὶ τἄλλα* (Ven. V: *τἄλλα καὶ ταῦτα*) *ῥᾷστον, ἐπιστατῆσαι δὲ γέροντι, διαφυλάττοντα τὴν ὑγείαν αὐτοῦ, τῶν χαλεπωτάτων, ὥσπερ γε καὶ τῶν ἀνακομιζομένων ἐκ νόσου. καλεῖται δὲ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἰατρῶν τουτὶ μὲν τὸ μέρος τῆς τέχνης ἀναληπτικόν, τὸ δὲ ἐπὶ τῶν γερόντων γηροκομικόν. καὶ δοκοῦσιν αἱ διαθέσεις ἀμφοῖν οὐ κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην ὑπάρχειν ὑγείαν, ἀλλ' ἤτοι μέσαι τινὲς εἶναι νόσου τε καὶ ὑγείας ἢ πάντως γε μὴ τῆς καθ' ἕξιν ἀλλὰ τῆς κατὰ σχέσιν ὀνομαζομένης ὑπ' αὐτῶν ὑγείας. εἴτ' οὖν νόσον εἴτε νοσώδη διάθεσιν εἴτε μέσην ὑγείας τε καὶ νόσου διάθεσιν εἴτε κατὰ σχέσιν ὑγείαν ὀνομάζειν χρὴ τὸ γῆρας, οὐ πάνυ τι τῶν τοιούτων φροντίζοντες ζητήσεων* (sic Ven. V; *ζητήσεων φροντίζοντας* Vulg., *φροντίζομεν* dubitanter Kalbfleisch; fortasse exciderunt pauca)[1] *μέχρι λόγου προερχομ(έ)ν(ων)* (sic Ven. V, *βωμολόχων προσερχομένων* Vulg.), *ἐπίστασθαι δὲ χρὴ τὴν κατάστασιν τοῦ τῶν γερόντων σώματος ὅτι ἐπὶ μικροῖς αἰτίοις εἰς νόσον μεθισταμένην ὁμοίως τοῖς ἀναλαμβάνουσιν ἐκ νόσου τὴν ἀρχαίαν ὑγείαν διαιτᾶν χρή.* Utrum igitur putas locum magis idoneum esse, quo animi discentium ad disciplinam exstruendam praeparentur, hunc quinti libri, quo res praetergreditur potius quam aggreditur, an alterum sexti libri, quo de illis distinctionibus satis spinosis cum gravitate quadam et constantia exponere non supersedet, hunc, quo incohata iam disputatione fundamenta potius repetuntur quam ponuntur, an illum, quo iacta videntur esse, hunc, quo nonnullae quidem res tanguntur neque explicantur, an illum, quo non solum de senum sed etiam de inclinantium aetate (cf. 312, 13: *ἧς τὸ τελευταῖον μέρος ἰδίως ὀνομάζεται γῆρας*) generatim tractat, quo non solum notiones ac distinctiones enumerat, sed etiam de annis, de senum sanitate, quatenus conservari possit, de artis proprietate finibusque quibus contineatur, docet atque disputat? Quoquo modo res se habet, in sexto libro hunc quinti libri locum respici a verisimili abhorret, locum quinti libri memoria eius, qui exstat in sexto, revocata compositum esse non abhorret. Sed haec quidem hactenus.

Videamus nunc, quomodo illam partem, de qua agitur, ad finem perduxerit. Iam enim ad propositum revertitur (389, 5 ss.): *ὅσα δὲ σώματα νοσώδη κατασκευὴν ἔσχηκεν εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ γενέσει, ταῦτα τὴν ἀρχὴν μὲν οὐδ' ἀφικνεῖταί ποτε εἰς τὸ γῆρας, εἰ δ' ἀφίκοιτο, πάντα ἕν γέ τι νόσημα*

[1] Cf. p. 86, 9: *οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ ὀνομάτων ὀρθότητος ἥκω σκεψόμενος.*

χρόνιον ἴσχει. Videsne, quanto discrimine distineantur classes illae, quas in quinto libro (319, 2) latiore posita notione (*τῶν ἀπολειπομένων τοῦ ἀρίστου σώματος*) comprehendit? Vitiosi natura (*μοχθηραὶ φύσεις*) dicit fieri vix posse, ut ad senectutem perveniant, senes — hoc addimus, plerumque fiunt, qui natura optimum corporis statum nacti sint. Quo igitur propius ad rem ipsam accedit, eo accuratius classes aliquando (319, 2) coniunctas discernere, eo propius ad rationem ab initio institutam (312, 15 s.; 313, 1) reverti cogitur. Nunc vero auctor se ipsum revocat ad rem tractandam utiturque verbis, quibus mirum in modum ad quinti libri memoriam excitamur. Nam velim compares:

313, 1 s.	389, 9 s.
ἐπὶ τὰς μοχθηρὰς φύσεις τῶν σωμάτων μεταβησόμεθα, δεικνύντες ὅπως ἑκάστην αὐτῶν ἐν ὑγείᾳ μάλιστα φυλακτέον ἐστίν.	*προὐθέμεθα δ' ἐν τῷ νῦν λόγῳ περὶ τῶν μοχθηρὰν ἐχόντων κατασκευὴν διελθεῖν, σκοποῦντες ὅπως ἄν τις αὐτὰ φυλάττοι κατὰ τὸ πλεῖστον ὑγιαίνοντα.*

Reiecti igitur sumus in quintum librum, ad eum locum, quo recognito nobis persuaseramus uno libro actum iri primum de vitiosis naturis, deinde de inclinantium senumque aetate. Deinde — ut quem cursum tenuerimus, paucis notem — illam priorum capitum repetitionem (p. 313—318) praetergressi perveneramus ad alterum locum, quo tres classes *τῶν ἀπολειπομένων* nominatas esse videbamus. Sed tum magnopere offenderamus, quod auctor ab ratione instituta discedens de improviso ad disputationem de senum curatione deflexerat. Promissas, sed omissas ut investigaremus partes, sextum librum adire animum induximus. Ac primum quidem animadvertimus Galenum ipsum sibi placere in nova dispositione enarranda, quam re vera in his libris componendis secutus est, deinde in partem quandam incidimus, in qua agit ille generatim:

I. de intemperiei vario genere eiusque inconstantia singulis aetatibus observanda.

II. de corpore natura optimo, quale sit cum reliquis aetatibus, inprimis aetate inclinantium, tum in senectute.

Atqui hae partes respondent illi priori rerum distributioni, quam fore in quinto libro pronuntiaverat. Igitur invenisse nobis videmur partem illius prioris libri, quem aliquando Galenus composuerat; quae pars in prooemii loco videtur fuisse. De hac re nunc dicendum est.

Nam prooemiis lectorum animi praeparari solent, ut qua ratione nixus auctor res tractandas indicaturus sit praesagiant. In hoc autem priore libro, cuius rationem aliquando instituerat, sibi proposuerat auctor, ut de vitiosis naturis et de inclinantium senumque aetatibus ageret. Itaque verisimile est in prooemio utramque classem respici. Sunt autem, quicunque vitiosi sunt, propter intemperiem aliquam vitiosi. Docet igitur auctor ad libros de temperamentis lectores delegans omnem intemperiem insignem esse inconstantia quadam, quam observari liceat singulis aetatibus. Ad hanc rationem illustrandam notio aetatis partitioni quam vocant logici subicienda est; nam ita auctor de unaquaque intemperie agere debebit, ut quomodo quaeque singulis aetatibus mutetur demonstret. Male autem accidit, ut duae aetates — dico inclinantium et senum aetates — in classium numero ducantur; nam notio: *τὸ ἀπολειπόμενον τοῦ ἀρίστου σώματος* divisione quam logici vocant adhibita divisa est in duas classes, quarum unam continent vitiosae naturae (I. vitiosi natura II. occupati), alteram inclinantes senesque. Quod cum ita sit, inveniuntur et in partitione et in divisione aetates. Facile nunc intellegimus errori et confusioni late patere aditum ad hunc locum. Galenus quidem minime vitavit periculum; nam partitionis laqueis irretitus eum locum clare ac distincte designare neglexit, quo de altera divisionis parte, de inclinantibus dico et senibus, generatim explicare incipit. Deprenditur nisi fallor aperte peccatum in verbis (387, 3): *ὡς ἐκείνοις πρέπει* scil. *τοῖς καιροῖς* (dicit enim de aetatibus florentium et inclinantium). At de male temperatis agitur; qui si iis aetatibus meliorem corporis statum assequuntur, accidit fortuna et casu vel potius propria intemperiei natura, minime ideo, quod his aetatibus ii, qui optimo corporis statu sunt, maxime valere solent. Iam vero hac prava trans-

gressione usus ad alteram classem accedit, scilicet eorum, qui etsi optimo corporis statu sunt, inclinata aetate deficere incipiunt.

Sic partitione cum divisione confusa iunctura partium paene oblitterata facile fieri poterat, ut tum cum ex uno libro duos efficiendos curavit, deerraret. At ille qua est incuria, ne omnino hac in re tempus diligentiamque non adhibuerit, magnopere metuo, nos autem qui id spectamus, ut et auctoris sententiarum ordinem persequamur et prioris libri naturam et indolem perspiciamus, ambagum modo lucri quid auferamus non pigebit. Ac mihi quidem persuasum est totam partem fere inde a verbis (386, 3): *λέλεκται δ' ἐν τοῖς περὶ κράσεων κ. τ. λ.* usque ad verba (389, 10): *ὅπως ἄν τις αὐτὰ φυλάττοι κατὰ τὸ πλεῖστον ὑγιαίνοντα* aliquando prioris libri fuisse. Ille igitur, cum capita de senum curatione refigere animum induxisset, debebat iis praefigere omnia, quae in prooemio generatim de aetate ac sanitate senum et de arte medica, ad quem finem spectaret in curatione senibus adhibenda, exposuerat.

At ego ratus eam partem, quam de inclinantium aetate composuisset Galenus, indagari posse maxime adductus sum, ut sexti libri paginas perscrutarer. Sed dicendum est eam partem deesse in utroque libro: quod cur miremur esse non videtur. Nam ut illa aetas in prooemio illo, quod dico, generatim describitur et ita describitur, ut verba 312, 14 (*πλὴν τῆς παρακμαστικῆς καλουμένης, ἧς τὸ τελευταῖον μέρος ἰδίως ὀνομάζεται γῆρας*) optime respecta videamus, ita tractatur in ea parte, quae de vitiosis natura est, inprimis ac potissimum. Atqui nostra coniectura illa pars de vitiosis naturis tempore antecedit partem de senum curatione. Ex quo facile intellegitur nil fere fuisse, quod de inclinantium adderetur aetate.

Sed loquor de rebus nondum actis, tanquam si actae sint. Video enim primum inspiciendam esse illam partem, qua de intemperiei vario genere singulis aetatibus penitus respectis exponatur; quae quoniam latius patet quam ut exscribatur, satis habeo nonnullos locos proferre ad aetates pertinentes: de calidioribus dicit ille (390, 4): *ἐπειδὰν δὲ τὴν τῶν μειρακίων ἡλικίαν διεξέλθῃ, τὸ μεταξὺ πᾶν ἄχρι τῆς παρακμῆς σαφῶς πλέον ἤδη φανεῖται θερμόν, ὡς τοῖς ἀπὸ ξανθῆς χολῆς νοσήμασί τε καὶ συμπτώμασιν εὐάλωτον ὑπάρχειν.* 390, 9: *οὔσης δὲ καὶ τῆς τῶν ἀκμαζόντων ἡλικίας θερμῆς κ. τ. λ.* 390, 12: *τοὺς οὖν οὕτως πεφυκότας ἄχρι μὲν τῆς τῶν μειρακίων ἡλικίας ὁμοίως χρὴ τοῖς ἄριστα πεφυκόσιν διαιτᾶν . . . ἐπειδὰν δὲ τέλειον αὐτῶν ᾖ τὸ σῶμα, διασκέψασθαι προσήκει, πότερον ὑπέρχεται τὸ περιττὸν τῆς χολῆς αὐτοῖς ἅμα τοῖς διαχωρήμασιν ἢ πρὸς τὴν ἄνω κοιλίαν ὁρμᾷ.* 391, 10: *καὶ γὰρ μᾶλλόν εἰσι οὗτοι χολώδεις ἐπὶ τῆς ἀκμαστικῆς ἡλικίας.* 396, 7: *ἐναργέστερον δέ σοι τεκμήριον καὶ αἱ ἡλικίαι γινέσθωσαν, αἱ μὲν ἀπὸ τῆς πρώτης γενέσεως ἄχρι τῶν μειρακίων ὑγροτάτην ἔχουσαι τὴν σάρκα, ξηρὰν δὲ ἱκανῶς αἱ πρεσβετικαί.* Sequitur plenior paene de senectute locus quam qui exstat in quinto similis, ita ut denuo mireris, quod alter alterum non respicit:

350, 15 s.:	396, 12 s.:
ὅσοι δ' ἐκ τοῦ τῶν περιττωμάτων πλήθους ἀπατηθέντες ἀδιορίστως ἀπεφήναντο, τὴν τῶν γερόντων κρᾶσιν ὑπάρχειν ὑγράν, οὗτοι περὶ τὸν πρῶτον εὐθέως ἐσφάλησαν σκοπόν . . . 350, 9: *γεγυμνασμένος γάρ τις τὸν λογισμὸν ἀκούσας τὸ τοῦ γέροντος σῶμα κατὰ μὲν αὐτὰ τὰ μόρια ψυχρὸν καὶ ξηρόν, ἐμπίπλασθαι δὲ ῥαδίως ὀρρωδῶν τε καὶ φλεγματωδῶν περιττωμάτων κ. τ. λ.*	*ὅπως μή τις ὑπολάβῃ τοὺς ὑπὸ περιττῶν ὑγρῶν βαρυνομένους ὑγροὺς γίνεσθαι τὴν κρᾶσιν, ὃ καὶ τοὺς οἰηθέντας ὑγρὸν καὶ ψυχρὸν εἶναι τὸ γῆρας ἐξηπάτησεν. οὐ γὰρ αὐτὰ τὰ μόρια τοῖς γέρουσιν ὑγρότερα ταῖς κράσεσίν ἐστιν, ἀλλὰ αἱ μεταξὺ τῶν σωμάτων χῶραι τῆς περιττῆς ὑγρότητος ἐμπίμπλανται γερόντων τε καὶ νοσούντων νόσους ὑγράς.*

397, 13: *πάντων γὰρ ἐν τῇ παρακμῇ ξηραινομένων εὔλογόν ἐστι τὸ φύσει ξηρότερον εἰς τὴν τῆς γεροντικῆς ἀμετρίας ξηρότητα ἀφικνεῖσθαι θᾶττον.* 398, 10: *ἅπερ οὖν ἐπήνηται διαιτήματα τοῖς θερμοῖς τὴν κρᾶσιν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς κ. τ. λ.* 400, 7: *οἱ ὑγρότατοι . . . ὑγιαίνουσιν, ἐπειδὰν κρατυνθῇ τὸ σῶμα, τῶν ἄλλων μᾶλλον, ὥσπερ καὶ ἰσχυρότεροι μέχρι γήρως ἐσχάτου τῶν τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἐχόντων εἰσί.*

Nonne vides totum locum *τῷ τῆς ἡλικίας* (= *τῶν ἡλικιῶν*) *λόγῳ* compositum esse? Eadem verba, ut supra dixi, ratione quadam valent in partitione, eadem in divisione. Confusione autem

facta inclinantium aetati proprium locum in disputatione iam non concessit nec potuit fusius de illa aetate agere, qua homines aut sunt simili corporis statu atque florentes aut parum differunt a senibus.[1])

Quid igitur lucri fecimus? Clare ac distincte Galenus pronuntiaverat se primum de vitiosis naturis acturum esse (312, 18: *ἀλλὰ νῦν γε τὰ κυριώτατα τῶν εἰρημένων ἀναλαβόντες ἐπὶ τὰς μοχθηρὰς φύσεις τῶν σωμάτων μεταβησόμεθα κ. τ. λ.*), paulo ante promiserat in eodem libro partem de senum curatione fore (312, 16: *ὡς ὕστερον εἰρήσεται κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ λόγου τὸ μέρος, ἔνθα τὸ καλούμενον τῆς τέχνης γηροκομικὸν μέρος εἰς διδασκαλίαν ἄξομεν*): id quoque concesserat de inclinantium aetate, cuius esset extrema pars senectus, se nondum docuisse (312, 14: *πλὴν τῆς παρακμαστικῆς καλουμένης, ἧς τὸ τελευταῖον μέρος ἰδίως ὀνομάζεται γῆρας*). Iam nemo non videt hanc instituendi libri rationem a Galeno non observatam esse. Atqui observatur in sexto, cui, modo removeatur eius extrema pars (419—450), annexum si obsecro te quintum finxeris, omnia fere erunt plana ac sincera. Nam in sexto libro invenitur illa pars, quam disputationis primam fore dixerat, antecedit altera pars, quae quod totius materiae huic libro destinatae capita quaedam continet, prooemii loco duci potest. Iam in utraque parte inclinantium aetatis saepius ratio habetur, ita ut facile intellegamus nil fere quod addatur requiri.

Quae cum ita sint, constat Galenum quae in duo volumina dispertita hodie legimus, ea uno volumine complecti aliquando voluisse et iam nunc ad eam adducimur sententiam, ut tempus si respexeris dimidiam fere partem sexti libri antecedere quintum librum dicamus.

Sed haec hactenus! Denuo enim in hanc quaestionem mihi inquirendum erit, ubi primum nova vestigia huic libro impressa animadverterimus. Revertamur nunc ad propositum, persequamur, qui sit sententiarum ordo in capite tertio.

Incipit igitur de senum curatione docere his verbis Galenus (p. 319, 7): *ὄντος αὐτίκα τὸ γῆρας ἐστι μὲν ψυχρὸν καὶ ξηρὸν ὡς ἐν τοῖς περὶ κράσεων ἐπιδέδεικται λόγοις.* Id autem spectat hoc capite, ut generatim de curatione senibus adhibenda praecepta tradat. Ac primum quidem primae illi quam ipse statuit legi satisfacit, scilicet ut natura corporum dignoscatur, cum temperationem senum esse frigidam et siccam ponit. Quodsi pergit: *ἐπανόρθωσις δ᾽ αὐτοῦ (τοῦ γήρως) διὰ τῶν ὑγραινόντων τε καὶ θερμαινόντων,* alteram respicit, quam ad auxiliorum vires pertinere cognovimus. Constat autem a quibusdam medicis veteribus[2]) auxiliorum genera distincta esse quattuor: *προσφερομένων,* quae ad nutritionem, *ποιουμένων,* quae ad motionem sive exercitationem, *κενουμένων,* quae ad

---

[1]) Multa de inclinantium aetate tradidit Galenus in libro *περὶ μαρασμοῦ*, quem laudatum videmus 397, 1 ss.: *ὁποῖον δέ τι τὸ ξηρὸν νόσημά ἐστιν, ἐπιστημονικὴν ἕξει γνῶσιν τὸ γεγραμμένον μοι περὶ μαρασμοῦ βιβλίον ἐπιμελῶς ἀναγνοὺς οὐχ ἅπαξ ἢ δὶς οὐδὲ παρατρέχων, ἀλλ᾽ ἐρωτῶν καὶ προσέχων τὸν νοῦν [illegible].* Eundem in quinto libro bis eodem loco (357, 7: *ὡς ἐν τῷ περὶ μαρασμοῦ λέλεκται γράμματι,* ibid. l. 12: *καὶ προσέτι τοῦ περὶ μαρασμοῦ γράμματος*) commemoratum esse Ilbergii nisi fallor diligentiam fugit. (Cf. Mus. Rhen. 51, 188: Zwischen die beiden Teile der *ὑγιεινὰ* muß schließlich auch die Abfassung des Büchleins *περὶ μαρασμοῦ* gesetzt werden . . . Im Buche *π. μαρασμοῦ* wird das erste der *ὑγιεινὰ* zitiert, im sechsten der *ὑγιεινὰ* aber *περὶ μαρασμοῦ*. Locum supra exscriptum in priore confectione non fuisse, sed posteriore tempore insertum esse paene constat. Nam dicit de rat. med. X (10) 720, 1: *ἐδείχθη . . . ἐν τῷ ἤδη τῆς πραγματείας ἑβδόμῳ γράμματι, δέδεικται δὲ [illegible] τῷ περὶ μαρασμοῦ βιβλίῳ [illegible] περὶ τούτων ἐν κατὰ τὴν ὑγιεινὴν πραγματείαν κ. τ. λ.* Nisi fallor didicit Galenus studiis in id morborum genus collatis senium una in intemperie sicca et frigida positum esse. Nam post librum *π. μ.* editum eum neglexisse *τὸ γηροκομικὸν μέρος τῆς τέχνης* apparebit infra. Nonnulla quae ad inclinantium aetatem pertinent afferre liceat: VII, 679, 2: *[illegible] παρακμὴ [illegible] ξηρότητα λανθάνει τοὺς πολλούς, [illegible] αὐτῆς, [illegible].* Cf. de san. t. 312, 14: *πλὴν τῆς παρακμαστικῆς καλουμένης, ἧς τὸ τελευταῖον μέρος ἰδίως ὀνομάζεται γῆρας.* VII, 680, 9: *[illegible] ἐπὶ ταῖς τοῦ [illegible] γέροντος ἢ τῶν ὑγρῶν ἐπικράτησις περιττωμάτων κ. τ. λ.* ibid. 680, 12: *ἡ τέως λανθάνουσα τῶν παρακμαζόντων ἐπὶ θάνατον ὁδὸς ἐναργῶς καταφαίνεται τηνικαῦτα.*

[2]) De auxiliis (*π. βοηθημάτων*) scripserant Herodotus (Wellmann, Die pneumat. Schule p. 15) et Antyllus (ibid. p. 114).

evacuationem spectant, denique *ἔξωθεν προσπιπτόντων*, quaecumque extrinsecus corpori adferuntur. Quas notiones etsi hoc quidem loco reticuit Galenus, rerum tamen nullam desiderabis nisi quae *τὰ κενούμενα* efficiunt. Nec vero erit, cur miremur auxiliorum quae ad evacuationem spectant nullam fieri mentionem, si respexerimus ea, quae *Ὑγ.* I p. 79 leguntur: *τάχα γὰρ ἦν βέλτιον ὑπὸ μὲν τῶν προσφερομένων καὶ ποιουμένων καὶ προσπιπτόντων ἔξωθεν ἀλλοιοῦσθαί τε καὶ μετακοσμεῖσθαι φάναι τὰ κατὰ τὸ σῶμα, τὴν μεταβολὴν δ' αὐτῶν γίνεσθαι κατά τε τὸ ποιὸν καὶ κατὰ τὸ ποσόν, καὶ κατὰ μὲν τὸ ποιὸν ἐν τῷ θερμαίνεσθαι καὶ ψύχεσθαι καὶ ξηραίνεσθαι καὶ ὑγραίνεσθαι, κατὰ δὲ τὸ ποσὸν ἐν τῷ τρέφεσθαι καὶ κενοῦσθαι.* Ac saepius observare licet Galenum, cum de auxiliis in classes dispertiendis dixerit, dubitatione quadam non vacare nec ipsum sibi satis constare, velut hoc loco tres classes videtur denotare, quattuor autem enumerat altero huius libri loco (p. 358, 5). Sunt autem procul dubio affinitate quadam coniuncta auxilia *τῶν προσφερομένων* et *τῶν κενουμένων* nec facile distinguuntur. Sed satis cum habeat nonnulla ceterorum auxiliorum nominavisse, de quibusdam *τῶν ποιουμένων* generibus pauca praemonet, id quod tanquam excusat ipse Hippocratis verba adferens: *ἀπὸ τούτων γὰρ ἄρξασθαι βέλτιον, ἐπειδὴ καλῶς εἴρηται τοὺς πόνους τῶν σιτίων ἡγεῖσθαι* (cf. p. 369, 10: *οἴονται δ' ἔνιοι καὶ Ἱπποκράτην παραινεῖν· πόνους γὰρ σιτίων ἡγεῖσθαι κατὰ τοὺς ἀφορισμούς.*[1]) Non autem nec illo Hippocratis dicto nec versu illo Homerico, quem mox laudat, tam adducitur, ut primum de trictione matutina, deinde de gestationibus et inambulationibus praemoneat, quam quod has ipsas motiones senibus et accommodatissimas et utilissimas existimat. Idcirco altera re iam acta repetit expresse (p. 321, 9): *ἓν μὲν δή σοι τοῦτο καθάπερ τι γυμνάσιον ἔστω τοῖς γέρουσιν ἕωθεν γιγνόμενον ἡ μετ' ἐλαίου τρῖψις,* et ad alteram transiens pergit: *ἐφεξῆς δὲ περίπατοί τε καὶ αἰωρήσεις ἄκοποι, στοχαζομένῳ τῆς τοῦ γέροντος δυνάμεως.* Iam paulisper subsistamus! Reliqua quae Galenus in hac parte voluerat collocare, si iniqua fortuna perissent, quanam ratione ex auctoris sententia suppleremus lacunam? Nimirum ut ille de frictione senibus adhibenda praecepta nonnulla dedit, ita de gestationibus et inambulationibus pauca addidisse putandus est. Extremis autem verbis: *στοχαζομένῳ τῆς τοῦ γέροντος δυνάμεως* si quid attribueris, possis suspicari auctorem statuere voluisse, cum viribus impares inter sese essent senes, non omnibus pariter instituenda esse omnia exercitia. At nunc quaeso inspice textum, qualem quo loco substitimus apud Kuehnium continuatum invenias. Post verba, quae modo exscripsimus, leguntur haec: *διόπερ ἡμῖν εἴρηται πρόσθεν περὶ ἐδεσμάτων τε καὶ πομάτων οὐκ ὀλίγα.* Quod enuntiatum hoc loco positum procedat, qui defendere audeat! Nemo enim, qui quidem mihi itineris socius comesque exstiterit, ignorat nullam adhuc nec de pastu nec de potu institutam esse disputationem, nisi forte quae supra (p. 319, 11) leguntur verba: *οἶνος πόσις ὅσαι τε τῶν τροφῶν ὑγραίνειν τε ἅμα καὶ θερμαίνειν πεφύκασι,* ea respicere Galenum affirmare cogitat. Sed res est apertior, quam quae argumentis quibus abundat confirmetur. Ad rerum contextum qua sententia nobis opus esset, supra explanavimus; quare quoad tale quid nobis occurrat, ut iter persequamur, suadeo. Ac ne punctum quidem temporis incerti manemus, de quanam re auctor acturus sit, qui addat: *παραδείγματος δ' ἕνεκεν καὶ νῦν εἰρήσεται περὶ τῶν γυμνασίων.* Desertam igitur et abiectam videmus iacere illam disputationis partem, qua generatim de curatione senibus adhibenda praecepta dare instituerat, de improviso incidimus in illam totius libri partem, qua *τὰ ποιούμενα* tractantur; quod invito Galeno quantopere fiat, elucet comparato loco p. 333, 3: *ἐγυμνάζετο τε τὰ πρέποντα γέροντι γυμνάσια, περὶ ὧν τῆς ἰδέας ὀλίγον ὕστερον εἰρήσεται.* Promittit igitur Galenus p. 333 se id facturum esse, quod inde ab pagina 321—329 si non absolvit, at tamen luculentissime tractat: uno verbo: res absurda est. Quae quoquo modo se habet, in praesentia satis habemus notare locum: pergamus igitur sententiarum ordinem persequi et videamus, quae sententiae in hac *τῶν ποιουμένων* parte proferantur. Prioribus quam brevissime repetitis (321, 15: *ὑπὲρ ὧν* [scil. *τῶν γυμνασίων*] *ἐμάθομεν ἔμπροσθεν, ὡς τὰ μὲν ὀξέα — προσαγορεύουσιν δ' οὕτως, ὧν αἱ κινήσεις ταχεῖαι — λεπτύνει τὸ σῶμα, τὰ δ' ἐναντία παχύνει, καὶ πολλὰ μὲν ξηραίνει, τὰ δὲ μέτρια σαρκοῖ*) statuitur

[1]) Locum, ad quem spectat, non inveni in Aphorismis.

exercitationes senibus idoneas triplici[1]) deliberatione deligendas esse: primum respiciendum esse uniuscuiusque corporis statum, deinde consuetudines, denique passiones, quibus quis forte infestetur: quarum rerum seorsum agitur de unaquaque. Quod ad corporis statum attinet, affert multa, quae a recta natura recedant, nulla adiecta adnotatione, nisi quod addit facile fieri, ut exercitationibus, quae per vocem administrentur, thorax, iisque, quae per inambulationem fiant, crura laedantur (322, 15): *ἐν μὲν γὰρ τοῖς διὰ τῆς φωνῆς γινομένοις ὁ κακῶς παρεσκευασμένος θώραξ, ἐν δὲ τοῖς διὰ τῶν περιπάτων τὰ σκέλη βλάπτεται.* Ac re vera postquam et de consuetudine et de passionibus respiciendis praecepta dedit, ad primam partem reversus iterato illo praecepto, ut ne senum infirma membra exercitationibus subicerentur (cf. p. 323, 6: *τὰ δ' εἰς ὑγείαν διαφέροντα τῷ γέροντι γυμνάσια διὰ τῶν ἰσχυροτέρων χρὴ ποιεῖσθαι μορίων* cum p. 326, 2: *τὸ δὲ μὴ γυμνάζεσθαι τοῖς ἀσθενέσι μορίοις ἐπὶ γέροντος μόνον συμβουλεύω*), ostendit rem longe aliter se habere et puerili et iuvenili aetate. Quod quo melius demonstret, primum exemplum fictum, mox enarrat pueri curationem, cuius crura gracilia in concinnum modum redegerit. Nunc finge quaeso Galenum ut crurum ita thoracis exemplum vel componere voluisse vel curationem enarrare, nonne haec res uno in hoc contextu ponenda fuit? Res quae memoria teneatur non indigna videtur, nam hercle thoracis exemplum satis longo spatio a crurum remotum infra (p. 358) invenitur.

Sed redeamus, unde aberravit oratio! Enarrato illo crurum exemplo pauca addit, quibus qua ratione bracchia cubitaque infirma integris cruribus curanda sint ostendit: qua in re quae per manus fiunt exercitationes sunt petendae, fugiendae quae per crura. Iam procedit oratio hoc modo (p. 329, 8 ss.): *αἵ γε μὴν τρίψεις καὶ πιττώσεις ὁμοίως γενέσθωσαν ὅσα τ' ἄλλα περὶ τῶν κατὰ σκέλη λέλεκται γυμνασίων. οὐ γὰρ μικρά τίς ἐστιν ἐν αὐτοῖς διαφορά, τινῶν μὲν ἐσχάτως ἀρρώστων εἰς τὰς κινήσεις ὄντων. εἰ καὶ μηδέπω τύχοιεν ἑβδομηκοντοῦται τὴν ἡλικίαν* (sic Ven. V, *εἰς τ. ἡ.* K.) *ὄντες, ἐνίων δὲ πολὺ ῥωμαλεωτέρων ἢ κατὰ τούσδε γεγονότων ἔτη πλείω ἢ ὀγδοήκοντα* (*ἐτῶν πλειόνων ἢ ὀ.* Ven. V)· *τοὺς μὲν* ⟨*οὖν* Kalbfl.⟩ *ἀσθενεστέρους αἰωρεῖν μᾶλλον ἢ περιπατεῖν κελεύων κινήσεις, τοὺς δ' ἰσχυροτέρους δι' ἀμφοτέρων γυμνάσεις* (sic Marc. M, *δι' ἀμφότερα γυμνάσαντα* K.), *ἄξεις δὲ* (sic Ven. V Marc. M. *ἄξαντά τε* K.) *πρὸς τὴν δευτέραν τρῖψιν οὐχ ὁμοίως ἀμφοτέρους, ἀλλ' ἀεὶ τὸν ἀρρωστότερον θᾶττον. ἔστω γάρ σοι καὶ* (deest K.) *τοῦτο τῶν κοινοτάτων παραγγελμάτων, ἐπὶ μὲν ἀσθενοῦς δυνάμεως ἀνατρέφειν τὸ σῶμα πυκναῖς καὶ βραχείαις τροφαῖς, ἐπὶ δὲ ἰσχυρᾶς ἀραιαῖς καὶ πολλαῖς.* Ad senes igitur iam non reductus, sed reiectus es, perturbatum esse sententiarum ordinem nemo non videt. At recordare, quaeso, quanam ratione eam quam supra statuimus lacunam supplendam esse dixerimus. Quid? Omnia, quae desideravimus, nonne praesto sunt? Cum senum vires variare dicit, explicat verba *στοχαζομένῳ τῆς τοῦ γέροντος δυνάμεως* nec neglegit de inambulationibus gestationibusque adhibendis praecepta quaedam addere. Ac diximus Galenum hoc capite de senum curatione generatim exponere voluisse: adicit revera clausulam ex maxime communibus praeceptis (*τῶν κοινοτάτων παραγγελμάτων*) unum adferens. Quae cum ita sint, omnia plana erunt, si post verba (p. 321, 12): *στοχαζομένῳ τῆς τοῦ γέροντος δυνάμεως* depromptis et reservatis quae apud K. p. 321, 14—329, 8 leguntur omnibus posueris: *οὐ γὰρ μικρά τίς ἐστιν ἐν αὐτοῖς διαφορά κ. τ. λ.* Numerantur autem qui pravo collocati sunt loco in editione Kuehniana versus 136.

De cap. IV. Quartum caput si oculis ac mente perlustraveris, auctorem particulae potius quam partis clausulam conscripsisse dixeris. Nam pergit Galenus de senum curatione generatim docere. Exponitur difficillimam rem esse custodire senum sanitatem, quippe qui levissima causa summum capiant detrimentum aeque atque ii, qui ex morbo convalescant: a medicis recentioribus illam artis partem appellatam esse *γηροκομικὸν μέρος*, hanc *ἀναληπτικόν*. Perstringuntur deinde eorum conata, qui senectutis naturam circumscripte definire periclitati sunt. Quo facto monet frictionem senibus cautissime faciendam esse et anxie praecavendum, ne nutrimenti aut in quantitate aut in qualitate quid peccetur. Iam ut absolvat eam, quae ad universum rei spectet partem, primum producens senem octogenarium,

[1]) 322, 5: post verba *τοῦ σώματος ὅλου διαθέσει* omissa sunt primum in Charteriana, deinde apud Kuehnium verba *καὶ τοῖς ἔθεσι*, quae supplenda esse C. Kalbfleisch nixus Linacri translatione coniecit.

Antiochum medicum, deinde centenarium, Telephum grammaticum, qua quisque eorum diaeta cotidie usus sit, enarrat. Nunc vero omnibus quae generatim erant agenda actis ad singula dirigit disputationem Galenus.[1]) Quinto igitur capite vinorum altera commendantur, altera reiciuntur, sexto De cap. V. ciborum varia genera tractantur; remedia si quando cibis minus idoneis sumptis obstructionis periculum exstiterit, adduntur. De cap. VI. At septimum caput paulo accuratius examinandum est. Id divisum esse De cap. VII. in partes tres facile cognosces: prima de panium comparatione senibus idonea agitur, altera de lactis qualitate et usu, tertia ordiens ab excusatione longae de vino ac lacte disputationis quamnam in reliqua libri parte conficienda rationem secuturus sit pronuntiat. In hac tertia parte deprehenditur nisi fallor locus ab auctore posteriore tempore insertus. Excusat Galenus longam de vini et lactis usu disputationem his verbis (347, 14): *ἐπεὶ δ' ἔστιν ὅτε διὰ τὴν τῶν* (sic codices; deest *τῶν* K.) *πολλῶν ὀλιγωρίαν οὐχ ὑπομενόντων ἀναγιγνώσκειν τὰ* (deest Ven. V) *βιβλία, δι' ὧν ἐπὶ πλέον ὑπὲρ τῆς τῶν βοηθημάτων ὕλης λέλεκται, μηκύνειν ἀναγκαζόμεθα πολλάκις, εἰκότως ἄν τις* (sic Ven. V) *ἡμῖν* (sic Marc. M R; *ἡμῶν* Ven. V) *καὶ νῦν συγγνοίη* (*καὶ νῦν τις συγγνοίη* R Marc. M) *τοῦ τρόπου* (sic Ven. V; *τῷ τρόπῳ* ceteri) *τῆς διδασκαλίας, οὐ κατὰ τὴν ἀκριβῆ βραχυλογίαν ἐπὶ ταῖς καθόλου μεθόδοις προερχομένης*. Quaerenti mihi, quinam sint illi libri, *δι' ὧν ἐπὶ πλέον ὑπὲρ τῆς τῶν βοηθημάτων ὕλης λέλεκται*, — si omnino suos denotaverit Galenus — collatis cum aliis multis locis tum eo, qui exstat in libro *πρὸς Πατρόφιλον π. συστάσεως ἰατρικῆς* (K. I, 271): *πλεῖστα δὲ περὶ τῆς ἐν τούτοις ἅπασι μεθόδου κατὰ τὴν περὶ φαρμάκων πραγματείαν λέγεται* (K. *λέγονται*), verisimile videtur hoc quidem loco illud opus designatum esse. Galenus igitur tum, cum ea scripsit, compensasse sibi videbatur ea, quae aut ipse in opere *π. φαρμάκων* aut si mavis alii nescio quo loco de vino et lacte egissent. Sed in proximo enuntiato multo severior sententia invenitur. Auxit enim postulata sua auctor nec iam satisfacere ei videntur ne ea quidem, quae de vini ac lactis usu '*μακρότερον*' disputavit: *ἰστέον γε μὴν ὡς ἀδύνατόν ἐστιν ἀμέμπτως χρήσασθαι ταῖς γραφομέναις ὕλαις ἐκ μόνων τῶν τοιούτων λόγων, οἵους καὶ νῦν εἶπον ὑπὲρ οἴνου τε καὶ γάλακτος, ἀλλὰ χρὴ τὸν ἄριστα μεταχειριούμενον αὐτὰς ἰδίᾳ πρότερον ὑπὲρ ἑκάστης μεμαθηκέναι τὸν οἰκεῖον λόγον, ἐν ᾧ τήν τε κοινὴν τῆς ὕλης δύναμιν ἐπισκεπτόμεθα καὶ τὰς κατὰ μέρος ἐν αὐτῇ διαφορὰς ἄχρι τῶν ἐσχάτων εἰδῶν* (*μέχρις ἐσχάτων εἰδῶν* Ven. V). Ac primum quidem certum mihi videtur esse hoc loco alios atque antea libros denotari; nam verbis *ταῖς γραφομέναις ὕλαις* consentaneum est eum comprehendere cum alias omnes materias tum vini lactisque, neque, cum dicit *χρὴ τὸν ἄριστα μεταχειριούμενον αὐτάς*, remotas vult illas duas, in quibus describendis maxime desudavit, species: vinum dico et lac. Igitur si antea (347, 15) verbis *τὰ βιβλία, δι' ὧν ἐπὶ πλέον ὑπὲρ τῆς τῶν βοηθημάτων ὕλης λέλεκται* libros ab aliis conscriptos designaverit, certum hoc loco est proprios denotari; sin autem loco laudato opus *π. φαρμάκων* intellectum voluerit, dicendum est verba (348, 7): *τὰς κατὰ μέρος ἐν αὐτῇ διαφορὰς ἄχρι τῶν ἐσχάτων εἰδῶν* non quadrare nec ad ea quae de vino nec quae de lacte leguntur in libris *περὶ φαρμάκων*. Id igitur mihi quidem constat alios libros denotari p. 347, 16, alios p. 348, 7. At id ipsum subit mirari angustissimo interiecto spatio libros a prioribus diversos commemorari, praesertim cum aucta videantur auctoris postulata. Nec enim iam sufficiunt illi libri, quibus *ἐπὶ πλέον ὑπὲρ τῆς τῶν βοηθημάτων ὕλης λέλεκται*, sed adhibendi sunt ii, qui contineant *τὸν οἰκεῖον λόγον, ἐν ᾧ τήν τε κοινὴν τῆς ὕλης δύναμιν ἐπισκεπτόμεθα καὶ τὰς κατὰ μέρος ἐν αὐτῇ διαφορὰς ἄχρι τῶν ἐσχάτων εἰδῶν*. Suspicor igitur tum cum ad libros priore loco laudatos lectores delegaverit Galenus, nondum fuisse, quos posteriore commemoratos videmus. Accedit quod aliter medici, prout res postulat, agunt de materia medicamenti loco sumenda, aliter de eadem nutritionis causa a sanis cotidie adhibenda, velut ipse Galenus dicit (*π. τρ. δ.* VI 743, 15): *ἃς γὰρ Ἱπποκράτης δυνάμεις* (scil. *τοῦ οἴνου*) *εἶπεν ἐν τῷ περὶ διαίτης ὀξέων, οὐχ ὡς τροφῆς εἰσιν, ἀλλ' ὡς φαρμάκου μᾶλλον*. Quamquam opus *π. φαρμάκων* ita a Galeno institutum esse, ut non solum medicamentorum, sed etiam nutritionis ratio haberetur nemo non concedet. Quare,

[1]) (334, 1): *ὥσπερ δὲ τοῖς παισὶν ὁ οἶνος ἐναντιώτατός ἐστιν, οὕτω τοῖς γέρουσι χρησιμώτατος*, haec loquendi formula in transgressionibus est usitata Galeno.

quoad deerat opus *π. τροφῶν δυνάμεως*, lectores erant delegandi ad libros *π. φαρμάκων*, a quibus consilium peterent. Sed edito illo *π. τρ. δ.* opere facere non potuit Galenus, quin ad id lectorum animos converteret, praesertim cum non de medicamentis, sed de cibis potionibusque a sanis sumendis in hoc capite disputatio esset instituta.

Licet autem multas vel omnes materias cogitatione comprehenderit verbis illis *ταῖς γραφομέναις ὕλαις*, unam cum spectavisse inprimis ac potissimum demonstrare posse mihi videor. Nec enim sibi constat Galenus, cum ter disputationem suam de vino et lacte commemorat: dicit

p. 347, 5: *περί τε γάλακτος καὶ οἴνων*

p. 348, 13: *περὶ γάλακτος καὶ οἴνου*

p. 348, 5: *ὑπὲρ οἴνου τε καὶ γάλακτος.*

Ipso igitur eo loco, de quo lis est, animadvertimus et praepositionem et verborum collocationem mutatas esse. Nec puto caeco casu factum esse, ut hic lactis notionem altero loco positam videamus, nec dico Galenum consulto et cogitate ordinem mutavisse, sed quoniam eius animo obversabatur illa luculentissima de lacte disputatio in libro tertio *π. τρ. δ.* condita, sua sponte verba ita posuit; quo facto facilius quae sequuntur verba *ἀλλὰ χρὴ τὸν ἄριστα — ἄχρι τῶν ἐσχάτων εἰδῶν* ad lac potissimum referre possumus. Nec enim possunt referri ad vinum, de cuius materia facultatibusque in hoc quinto *Ὑγ.* libro tam copiose et abundanter locutus est, ut contra in opere *π. τρ. δ.* (VI 744, 1) hunc de vino locum respiciat. At disputationi de lactis usu variisque eius generibus in tertio *π. τρ. δ.* libro tantus locus concessus est (VI p. 681—696), ut optime ad eum quadrent verba *ἄχρι τῶν ἐσχάτων εἰδῶν*. Id enim sibi ab initio proposuerat Galenus, ut hoc in opere de lactis usu accuratius doceret; nam ipse dicit (K. VI 495, 17) in primo huius *π. τρ. δ.* operis libro: *εἰρήσεται δὲ αὖθις ἐν τῷ περὶ γάλακτος λόγῳ περὶ πάσης αὐτοῦ τῆς χρήσεως.* Id igitur mihi quidem constat hoc loco opus *π. τρ. δ.* denotatum esse.

Iam autem mihi demonstrandum esse video contextum totius loci verbis nescio quo tempore insertis impeditum videri. Saepissime enim fit, ut qui excusent nescio quam rem, addant promissum se posthac diversa dissimilique ratione agendi usuros esse. Sunt duae quidem res, sed coniunctae vinculo paene necessario; id hoc loco dissolutum vides. Nam cum disputationis amplitudinem modo excusaverit auctor (347, 17) *εἰκότως ἄν τις ἡμῖν καὶ νῦν συγγνοίη τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας οὐ κατὰ τὴν ἀκριβῆ βραχυλογίαν ἐπὶ ταῖς καθόλου μεθόδοις προερχομένης*, nec augere debebat postulata sua nec ad ampliores disputationes delegare lectores, sed optime continuare poterat (348, 8): *οὐδὲ* (respicit negationem praegressam) *περὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, ὅσα χρὴ γινώσκεσθαι τῷ μέλλοντι προνοήσασθαι γέροντος, ἄμεινον ἐν τῇδε τῇ πραγματείᾳ διέρχεσθαι μακρῶς κ. τ. λ.* Quae cum ita esse videantur, puto verba p. 348, 2 *ἰστέον γε μήν* — p. 348, 8: *ἄχρι τῶν ἐσχάτων εἰδῶν* non fuisse in prima conscriptione.

Sed hac sententia prolata novis difficultatibus iter mihi obstructum videtur: nam dixi supra magnam sexti libri partem paulo prius ortam esse quam quae de senum curatione sit. Atqui in sexto libro opus *π. τρ. δ.* passim — numeravi equidem septem locos (392, 14; 409, 15; 414, 11; 419, 9; 436, 1; 445, 1; 447, 3) — commemoratum vides. Ex quo concluserit quispiam fieri non posse, quin vestigia quaedam relicta deprehendantur, quibus eos locos, qui in priore sexti libri parte inveniantur, retractatos esse appareat. At id ipsum difficillimum est demonstrare. Nam in scriptis suis quicunque quid mutare vel addere animum induxerit, eius magnopere intererit ita perpolire locum, ut qui legant nulla in re offendant. Dubitare igitur poteris, an omnino nefas sit in talem spem venire. Sed age, examinemus locos! Ac primum quidem oculis tuis subiciam duos, qui primum in sexto libro occurrunt, oppositos:

p. 392, 13 ss.	p. 409, 12 ss.
. . . *ἀπέχειν τε καὶ τῶν παχυχύμων ἐδεσμάτων καὶ μάλιστα ὅσα γλίσχρα. λέγεται δὲ περὶ αὐτῶν ἐπὶ πλέον ἐν τοῖς τρισὶν ὑπομνήμασιν, ἃ περὶ τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεων ἔγρα-*	*ἀφεκτέον οὖν ἐστιν ἑκάστῳ σιτίων τε καὶ ποτῶν, ὅσα πέφυκε γεννᾶν ἑτοίμως τὸν ἀθροιζόμενον αὐτῷ χυμόν. εἴρηται δὲ περὶ αὐτῶν ἱκανῶς ἐν τρισὶ μὲν ὑπομνήμασιν, ἃ περὶ τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς*

p. 392, 13 ss.	p. 409, 12 ss.
ψα καὶ τῷ περὶ τῆς εὐχυμίας τε καὶ κακοχυμίας, ἔτι τε κἂν τῷ τῆς λεπτυνούσης διαίτης, καὶ γὰρ οὖν καὶ χρῆσθαι ἐν τοῖς ἀλγήμασι τοῖς καθ' ἧπαρ ἀναγκαῖόν ἐστι λεπτυνούσῃ διαίτῃ ...	*δυνάμεων ἐπιγέγραπται, καθ' ἕτερον δέ, ἐν ᾧ περὶ εὐχυμίας καὶ κακοχυμίας ἡ διαίρεσις γίγνεται. καὶ τούτων δ' ἔξωθέν ἐστι τὸ περὶ τῆς λεπτυνούσης διαίτης, ἥτις ἐπιτήδειος τοῖς τὸν καλούμενον ὠμὸν χυμὸν ἀθροίζουσι γίγνεται ...*

Utroque loco eadem opera eodem ordine nominantur atque ita continuatur hic et illic oratio, ut quae sequuntur ad librum *π. λεπτυνούσης διαίτης* solum pertineant. Atqui ille *π. λ. δ.* liber 'antiquissimus est inter libros Galeni ad victus rationem pertinentes' Kalbfleisch in editionis praefatione). Igitur quoad deerant opera *π. τρ. δ.* et *π. εὐχυμίας καὶ κακοχυμίας*, ad unum hunc *π. λ. δ.* librum erant delegandi lectores, in quo permulti cibi numerantur et aestimantur succis respectis, quos gignere valent. Equidem id quoque sentio non sine aliqua gravitate atque diligentia eorum operum mentionem fieri, velut utroque loco non omittit numerum librorum addere. Altero autem loco verbis (409, 18): *καὶ τούτων δ' ἔξωθέν ἐστι τὸ περὶ τῆς λεπτυνούσης διαίτης, ἥτις ἐπιτήδειος ... γίγνεται* redire videtur ad contextum, quem aliquando posuerat. Itaque cum utroque loco fusiore dicendi genere in operibus commemorandis usus duo ita nominet, ut tempus, quo orta sunt, respiciat, tertium, quod, si tempus respexisset, primo loco collocare debebat, postremum enumeret, a verisimili abhorrere non videtur conicere in priore conscriptione fuisse quidem mentionem libri *π. λεπτυνούσης διαίτης*, non fuisse operum *π. τρ. δ.* et *π. εὐχυμίας καὶ κακοχυμίας*. — Iam ad tertium locum examinandum transeamus, qui exstat p. 414, 6 ss.: *συμβουλεύειν δὲ αὐτοῖς χρὴ μηδὲν κνισσῶδες ἢ βρομῶδες ἢ ὅλως εὔφθαρτον ἔδεσμα προσφέρεσθαι, τὰ καλούμενα δὲ ὑπὸ τῶν ἰατρῶν εὔχυμα, ταῦτα ἐκλέγεσθαι. γέγραπται δὲ περὶ αὐτῶν ἑτέρωθι κατὰ τὸ περὶ τῆς εὐχυμίας τε καὶ κακοχυμίας ὑπόμνημα, γέγραπται δέ, ὡς ἔφην ἤδη, κἂν τοῖς τρισίν, ἐν οἷς περὶ τῆς ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεως ὁ λόγος ἐστίν. ἐπιτήδειον δὲ τοῖς οὕτως ἔχουσιν ἀνθρώποις ... τῆς γαστρὸς ὑπαγωγή κ. τ. λ.* Ac primum quidem dicendum est totum locum, quo illa opera commemorantur, contextum si respexeris nullo damno omitti posse. Nam id constare inter viros doctos videtur Galenum consuevisse scriptis suis eorum librorum memoriam inferre, quos antea, quod nondum erant in lucem editi, commemorare non potuerat. Talia quotiens nulla mutatione facta omitti possunt nec desiderantur, potissimum in suspicionem cadunt. Deinde facile fieri poterat, ut auctor consilium quidem libri conscribendi haberet nec tamen satis perspectum, quomodo inscriberetur: dixerit igitur: *γράφεται* vel *λέγεται* vel *εἰρήσεται ἑτέρωθι*. Quodsi hoc loco legimus: *γέγραπται δὲ περὶ αὐτῶν ἑτέρωθι*, temporis mutata ratione (*γράφεται*) facile nobis fingere possumus reliqua defuisse. Nam inveniuntur loci, quibus nude positum vides *ἑτέρωθι*; (cf. *Ὑγ.* p. 346, 4: *προσαγορεύουσι γὰρ οὕτως αὐτάς, ὑπὲρ ὧν καὶ ἡμεῖς ἑτέρωθι διερχόμεθα*). Accedit, quod etiam hoc loco fusiore dicendi genere utitur (*γέγραπται δέ, ὡς ἔφην ἤδη, κἂν τοῖς τρισίν, ἐν οἷς περὶ τῆς ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεως ὁ λόγος ἐστίν*). Quod vero alterum post alterum sic incipit enuntiatum (414, 8): *γέγραπται δέ*, (414, 10): *γέγραπται δέ*, augetur suspicio adnotationem insertam potius esse quam orationem continuatam.

De quarto loco (419, 9), priusquam iudicium dicamus, facere non possum, quin de dispositione, quam secutus est Galenus, pauca praemoneam. Pugnant enim inter se, si quid video, in sexto libro duo auctoris consilia. Voluerat ut in quinto libro legimus de vitiosis naturis agere (*π. μοχθηρῶν φύσεων*); eum perseverare in hoc consilio cognoscimus ex sexto (p. 389, 9): *προὐθέμεθα δ' ἐν τῷ νῦν λόγῳ περὶ τῶν μοχθηρὰν ἐχόντων κατασκευὴν διελθεῖν, σκοποῦντες, ὅπως ἄν τις αὐτὰ φυλάττοι κατὰ τὸ πλεῖστον ὑγιαίνοντα.* Iam id constat notione vitiosarum naturarum (*μοχθηρῶν φύσεων*) duo genera a Galeno comprehensa esse; discernuntur in sexto quidem libro (p. 383, 6 ss.) sic:

I. *οἱ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νοσώδη κατασκευὴν σώματος ἔχοντες*

II. *οἱ κατὰ περίστασιν πραγμάτων ἀδυνατοῦντες ἐν τοῖς προσήκουσι καιροῖς ἐσθίειν τε καὶ πίνειν καὶ γυμνάζεσθαι.*

Alteram classem circumscribit (p. 404, 6 ss.) his verbis: *διωρισμένου δηλονότι τοῦ νοσεῖν ἐνίους συνεχῶς, οὐ διὰ τὴν οἰκείαν κατασκευὴν τοῦ σώματος* (priorem classem respicit), *ἀλλὰ καὶ διὰ μοχθηρὰν δίαιταν, ἤτοι γ' ἀργὸν βίον βιοῦντας ἢ ὑπερπονοῦντας ἢ περὶ τὰς τῶν σιτίων ποιότητας ἢ ποσότητας ἢ καιροὺς ἁμαρτάνοντας ἤ τινα τῶν ἐπιτηδευμάτων βλαβερῶς ἐπιτηδεύοντας ἢ περὶ τῶν ὕπνων ποσότητα σφαλλομένους ἢ χρῆσιν ἀφροδισίων ἄμετρον ἢ καὶ συντήκοντας ἑαυτοὺς ἐν λύπαις καὶ φροντίσιν οὐκ ἀναγκαίαις.* Hos omnes, qui hoc loco enumerantur, brevitatis causa liceat mihi uno verbo designare: occupatos; sunt enim illi occupati aut erroribus, quibus adducti vitiosam victus rationem sequuntur, aut negotiis, quibus ab optima avocantur.

Sed cum hac dispositione (I. vitiosi natura II. occupati) non ita bene convenit altera, quae in sexti libri exordio, quod nostra quidem sententia posteriore tempore conscriptum est, invenitur (p. 384, 1): *αἱ μοχθηραὶ δὲ τῶν σωμάτων κατασκευαὶ διτταὶ κατὰ γένος εἰσί· ἔνιαι μὲν γὰρ αὐτῶν ὁμαλῶς, ἔνιαι δὲ ἀνωμάλως ἔχουσι κεκραμένα τὰ στοιχειώδη τε καὶ πρῶτα τοῦ σώματος μόρια κ. τ. λ.* Atque hanc dispositionem (I. aequales intemperie II. inaequales intemperie) re vera Galenus secutus est. Quem igitur locum concessit in libro sexto occupatis? Interposuit disputationem de occupatorum victu post partem, quae est de aequalibus intemperie, ante eam, quae est de inaequalibus. Videtur autem haesitavisse hoc loco Galenus, quamnam disponendi rationem sibi deligeret (cf. infra 34). Nam p. 402, 5 dicit: *ὅσοι φύσει πολύσπερμοι, περὶ ὧν ἐν ταῖς ἀνωμάλοις κράσεσιν αὐτίκα λεχθήσεται,* p. 403, 4: *περὶ δὲ τῶν ἀνώμαλον ἐχόντων τὴν κατασκευὴν τοῦ σώματος οὐκ ἐγχωρεῖ διὰ βραχέων εἰπεῖν* ... ibid. 8: *καὶ διὰ τοῦτο πρότερον εἰπόντες, ὅσα τῷ τε τὴν ἄμεμπτον ἔχοντι κατασκευήν, βιοῦντι δὲ βίον δουλικὸν ἢ περιστατικὸν ἢ ὅπως ἄν τις ὀνομάζειν ἐθέλοι* (l.-η) *ποιητέον ἐστίν, καὶ μετὰ ταῦτα, ὅσα τοῖς ὁμαλὴν τὴν δυσκρασίαν ἐν ὁμοίῳ βίῳ, μεταβήσομεν* (conicio *μεταβησόμεθα*) *τηνικαῦτα πρὸς τοὺς ἀνώμαλον ἔχοντας ἐν τοῖς τοῦ σώματος μέρεσι τὴν κατασκευήν.* Nec igitur quadrat illud *αὐτίκα* (p. 402, 6) et videtur ille, quoniam iam non in animo est de inaequalibus disputare, promissum suum revocare. Sed hanc quaestionem in praesentia differamus.

Constat iam sextum librum tres partes continere:

Tractantur:	p. 389, 12—403, 3	I:	vitiosi natura (aequales intemperie)
	p. 403, 4 —419, 16	II:	occupati (a. qui optimo corporis statu sunt b. aequales intemperie)
	p. 419, 17—450, 4	III:	inaequales intemperie.[1]

Iam ad primam partem si addideris eam partem, quam supra dixi prooemii loco esse, numerandae sunt paginae inde ab p. 386; quo facto invenies triginta tres paginas reservatas esse aequalibus, triginta inaequalibus. Dimidia igitur totius libri parte prope absoluta iam in epilogo invenitur quartus locus, quo opus *π. τρ. δ.* commemoratur. Ita autem locus mihi compositus videtur, ut nil habeam, quod reprehendam, nisi quod ut dixi opus *π. τρ. δ.* commemoratum video in epilogo, quem facile addere potuit auctor, cum temporis spatio aliquo interiecto ad opus de manibus missum rediret. Nam quis negaverit auctorem non male finivisse his verbis (p. 419, 2): *καὶ τὰς ἄλλας δὲ δυσκρασίας ἐν ὅλῳ τῷ σώματι γιγνομένας ὁμοίως ἐπανορθοῦσθαι χρή, πρῶτον μὲν ὧν προσήκει πράττειν εὑρίσκοντα τὸν σκοπόν, εἶτα τὰς δυναμένας αὐτὰ δρᾶν ὕλας.* Sed addit locum, quo docet se, quippe cum de omni materiae genere alicubi exposuerit, brevitate uti posse (p. 419, 5): *διὸ καὶ σύντομος ὁ νῦν λόγος ἅπαξ* (l.-ας) *γίγνεται πρὸς τοὺς μεμνημένους τῶν τε τρίψεων καὶ τῶν γυμνασίων καὶ τῶν λουτρῶν τὰς διαγωγάς, ἔτι τε πρὸς τούτοις ἐδεσμάτων τε καὶ φαρμάκων. περὶ μὲν οὖν τρίψεων καὶ τῶν γυμνασίων ἐν τῇδε τῇ πραγματείᾳ πρόσθεν εἴρηται, περὶ δὲ τῶν τροφῶν ἑτέρωθι, καθάπερ γε καὶ περὶ τῶν φαρμάκων.* Hoc igitur sexti libri loco primum videtur mihi Galenus de opere *π. τρ. δ.* dicere non ut de nova re, quae cum gravitate quadam lectoribus commendatur, sed ut de quovis opere. Nec reliquis locis, quibus *π. τρ. δ.* libri commemorantur, ad eam sententiam adducimur, ut putemus esse quidquam aut insertum aut mutatum. Nec enim fieri potest, ut detrahamus quidquam de sententia huius loci (435, 17 ss.): *καὶ συνελόντι φάναι μεταξὺ τῆς τε λεπτυνούσης διαίτης καὶ τῆς παχυνούσης εἶναι*

[1] Restant tres paginae, quae supplementum quoddam continent.

χρή. τὴν δὲ τούτοις ἁρμόττουσαν τὴν κατὰ μέρος ὕλην ἐν τοῖς περὶ τῶν τροφῆς δυνάμεων ὑπομνήμασιν ἔγραψα καὶ προσέτι ἐν τῷ περὶ τῆς εὐχυμίας τε καὶ κακοχυμίας. διὸ καὶ μηκύνειν ἐν τῷ παρόντι περιττόν *κ. τ. λ.* Restant duo loci, quibus opera et *π. τ. δ.* et *π. φαρμάκων* commemorantur (444, 17 s.): *λέλεκται δὲ αὐτῶν ἡ ὕλη κατὰ τὰ περὶ τροφῶν καὶ τὰ τῶν ἁπλῶν φαρμάκων ὑπομνήματα,* (447, 1 s.): *τῶν μὲν οὖν τοιούτων ἡ ὕλη κατά τε τὰ τῶν ἁπλῶν φαρμάκων ὑπομνήματα καὶ ἐν τῷ* (τοῖς?) *περὶ τῶν τροφῶν δυνάμεως εἴρηται.* Qui loci rem nec expediunt nec impediunt. Omnibus locis sexti libri, quibus opus *π. τ. δ.* commemoratur, iam examinatis dici potest a verisimili non abhorrere locos, qui in priore libri parte inveniantur, posteriore tempore insertos esse, insitos esse contra alterius partis. Quod si recte coniectatum est, concludimus priorem sexti libri partem ante opus *π. τρ. δ.* confectum ortam esse, post opus *π. τρ. δ.* confectum posteriorem.

Tres libros *π. τρ. δ.* anno 180 conscriptos esse, nuper S. Vogt in dissertatione 'de Galeni in libellum *κατ' ἰητρεῖον* commentariis' demonstrare conatus est. Assentitur ille vir doctus Ilbergio de tempore, quo ortus sit liber 'Ὑγ. sextus et opus *π. τρ. δ.*, disserenti (cf. Mus. Rhen. 44, 225, 232; 51, 187). Quid igitur dicit Ilberg? Censet sextum 'Ὑγ. librum M. Aurelio imperante conscriptum esse (Mus. Rhen. 44, 225[3]): VI 406 K: *ὁ γοῦν ὧν ἴσμεν αὐτοκρατόρων ἑτοιμότατα πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν ἀφικόμενος Ἀντωνῖνος* (d. i. M. Aurelius Antoninus) *ἐν μὲν ταῖς μικραῖς ἡμέραις ἡλίου δύνοντος εἰς τὴν παλαίστραν παρεγίγνετο, κατὰ δὲ τὰς μεγίστας ὥρᾳ θ' ἢ τὸ πλεῖστον ι', ὥστ' ἔξεστι τοῖς παραμένουσιν αὐτῷ κατὰ τὰς ἡμερησίας πράξεις ἀπαλλαγεῖσι προνοῆσαι τοῦ σώματος ἐν τῷ λοιπῷ μέρει τῆς ἡμέρας. Das Präsens ἔξεστι beweist, daß der Kaiser noch am Leben ist; παρεγίγνετο im Vorhergehenden erklärt sich aus der augenblicklichen Abwesenheit desselben von Rom, Galen denkt dabei an seine früheren Beobachtungen*'. Idem addit (Mus. Rhen. 51, 187): *Ich habe schon früher vermutet* (*Rh. Mus. 44, 232 f.*) *daß die drei Bücher 'Über die Kräfte der Nahrungsmittel' gleichzeitig mit den ὑγιεινὰ geschrieben seien und vermag jetzt diesen Ansatz dahin genauer zu bestimmen, daß sie zwischen das 5. und 6. Buch dieses Werkes fallen*'. Iam in adnotatione argumenta proferuntur: '*Während nämlich in περὶ τροφ. δυν. die ὑγιεινὰ nicht weiter als bis zum 5. Buche zitiert werden (vgl. 744, was sich auf ὑγιειν. B. IV S. 275 f. und besonders auf B. V S. 334 f. bezieht), heißt es im 6. Buche der ὑγιεινά (392, vgl. 436): λέγεται κ. τ. λ.*' (sequitur locus supra a nobis exscriptus). Alia causa adductus demonstrat S. Vogt (l. l. p. 5) Galenum quinquagesimo tertio anno aetatis libros *π. τρ. δ.* composuisse, et fuit procul dubio tum temporis Pergamenus provectior aetate, quod confirmatur loco *π. τρ. δ.* hoc (626, 10): *ὁπότε δὲ εἰς τὴν καθεστηκυῖαν ἡλικίαν ἦλθον.* Vogtii igitur rationem si sequemur, eveniet terminus potius annus 182 quam 181, quem ille constituit. Iam vero, quod M. Aurelium a. 180 de vita decessisse constat, amplius annos premere cogitur vir doctus (p. 5): '*cum non existimemus scriptorem eos locos, quibus de alimentis libros commemorat* (sequuntur locorum paginae omissa p. 419) *ad sextum librum περὶ ὑγιεινῶν* p o s t e a *adiecisse, hoc solum nobis relinquitur, ut posteriorem numerum seu neglegentia seu alia de causa eum auxisse dicamus; quae differentia ut parva sit, anno 180 et sextus liber περὶ ὑγιεινῶν et de alimentis libri adscribendi sunt*'.

Nostra autem sententia aliter enodatur difficultas. Nam ille locus, quo nixus Ilberg affirmat (Mus. Rh. 44, 225): '*Die ὑγιεινά sind noch während der Regierung des Marc Aurel fertig geworden*', invenitur in priore libri sexti parte, quam ante opus *π. τρ. δ.* ortam esse diximus. Optime igitur observavit Ilberg locum illum M. Aurelio vivo conscriptum esse, modo ne censuisset totum 'Ὑγ. opus eiusdem imperatoris aetate absolutum atque perfectum fuisse. Omisit enim Galenus temporis rationem corrigere, ut supra libri componendi ratione mutata priorem dispositionem removere neglexit. Itaque equidem puto opus *π. τρ. δ.* non ante annum 182 editum esse, priorem 'Ὑγ. conscriptionem factam esse M. Aurelio imperante.

Reliqua est exigua pars huius septimi capitis, de qua tamen, priusquam proximum caput De cap. VIII
inspexerimus, iudicium facere non possumus. Necesse enim est terminum septimi capitis a Charterio non bene pactum commovere potiusque cum Nicolao Regino facere, cuius in translatione fines capitis propagati sunt usque ad verba (p. 349, 8): *καὶ περιττὸς εἰς ἐπιστήμην γηροκομικήν.* Nam ut modo

exposuit Galenus se de nonnullis quidem rebus aeque accurate ac de vino et lacte disputaturum esse, sed de aliis aut multo brevius aut omnino non, sic abnuit de senum morbis fusius explicare, quippe qui ad artem medicinam pertineant. Iam vero (p. 349, 11) ad uberiorem expositionem redire constituit: *ἀλλ' ὥσπερ οὐδὲν τούτων* (quae in singulos senum morbos remedia adhibenda sint) *χρὴ γράφειν ἐν συγγράμματι γηροκομικῷ, . . . οὕτως αὖ πάλιν οὐδ' ἐπὶ μόνοις τοῖς κοινοῖς παύεσθαι.* Singillatim nonnulla pertractanda esse, partim ut discentes exerceantur, partim ut, qua ratione quae omissa sint, inveniantur, nonnullis exemplis ostendatur. Talia fere praefatus clara illa disceptatione, utrum frigida et humida an frigida et sicca senum natura habenda sit perstricta, quicunque quibusdam humiditatibus decepti senibus sicciorem commendaverint victum, erroris coarguit. Consentaneum igitur est etiam in hac parte ciborum (*τῶν προςφερομένων*) multos commemorari: reiciuntur sicci, commendantur humidi. Videtur ergo, si dispositionem rerum requisiveris, haec tota explicatio esse supplementum ad ea appositum, quae de *τῶν προςφερομένων* materia et usu disputavit: quod supplementum ut componeret Galenus videtur eo adductus esse, quod de senum natura medici dissentiebant.

Interiectum autem inter iustam *περὶ τῶν προςφερομένων* disputationem et ea, quae tanquam supplementum addidit, invenis illum locum, quo auctor de re instituta porro tractanda deliberationes habet. Difficile vero est diiudicare, quasnam res mente agitaverit ille scribens [1]) (p. 348, 8): *οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, ὅσα χρὴ γινώσκεσθαι τῷ μέλλοντι προνοήσασθαι γέροντος, ἄμεινον ἐν τῇδε τῇ πραγματείᾳ διέρχεσθαι μακρῶς, ἀλλ' ἀρκεῖ περὶ μὲν ἐνίων, ὅσα μάλιστά ἐστι χρήσιμα τοῖς πρεσβύταις οὕτως εἰπεῖν ὡς νῦν εἴρηται περὶ γάλακτος καὶ οἴνου, περὶ δὲ ἐνίων ἔτι βραχύτερον ἢ κατὰ ταῦτα διελθεῖν, ὥσπερ γε καὶ περὶ ἄλλων ὅλως μηδὲν εἰπεῖν.* Satis habeo commemorare inveniri in hoc libro hodie satis longam disputationem de exercitationibus, breviorem de auxiliis, quae ad evacuationem spectant (*τὰ κενούμενα*), nullam de iis, quae extrinsecus corpori adferuntur (*τὰ προσπίπτοντα ἔξωθεν*). Iam sequitur locus, qui quomodo esset intellegendus, docuit me C. Kalbfleisch. Galenus enim ratus eum, qui extendere sermonem non abnuat, omnia tractare posse, quae ad senum curationem spectent, fingit talem facitque eum ad hunc modum dicentem (*ὧδέ πως λέγοντι*) (349, 1): '*κάλλιον δὲ καὶ περὶ*

[1]) Galenus quanam re commotus sit, ut hunc locum insereret, haud scio an hac ratiocinatione intellegi possit: Infra prolatis argumentis dicam verisimile esse priorem quinti libri conscriptionem p. 357 ad finem perductam fuisse. Quod si recte se habet, hic locus legitur in pagina octava ante finem totius libri. Atqui saepius licet observare septima, saepius octava pagina ante voluminis finem deliberationes habere auctorem de reliqua parte explenda. Proferre liceat haec exempla: de san. t. VI 296 (numerantur usque ad finem $8^1/_2$ paginae) *ἐπὶ τὸν λοιπὸν καὶ τρίτον τῶν κόπων . . . τὸν λόγον ἄγειν.* de rat. med. X 296 (8 paginae) *ἐν δὲ τῷ παρόντι λόγῳ τὴν . . . ἔνδειξιν ἔτι προσθέντες οὕτω καταπαύσομεν καὶ τουτὶ τὸ τέταρτον βιβλίον.* ibid. p. 375 (8 paginae) patet auctorem ad epilogum transire. ibid. p. 522 (7 paginae) *οὐ χρὴ μηκύνειν . . ., ἀλλ' ἤδη τέλος ἐπιθεῖναι τῷ γράμματι.* ibid. p. 593 (8 paginae) *ἐπανέλθωμεν δ' αὖθις ἐπὶ τὰς δυσκράτους φύσεις.* ibid. p. 653 (8 paginae) incipit supplementum quoddam. ibid. p. 801 (8 paginae) *ὥστ' ἀρκεῖ πρός γε τὰ παρόντα . . . ὅσα λέλεκταί μοι.* De usu partium corporis humani K. III 79 ($8^1/_2$ paginae) *τὰ μέν που προείρηται, τὰ δὲ καὶ ὁ ἐφεξῆς διδάξει λόγος. τὸ δὲ νῦν εἶναι τῶν ἔργων ἀναμνησθῶμεν τοῦ μεγάλου δακτύλου τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων κ. τ. λ.* ibid. p. 159 8 paginae) *δειχθήσεται δὲ καὶ νῦν ταὐτὸ τοῦτ' ἐπὶ τῶν διαρθρώσεων.* ibid. p. 257 (8 paginae) *διὰ τί δὲ οἱ σύμπαντες μύες ἐγένοντο κατὰ τὸν μηρὸν ἐννέα τὸν ἀριθμόν, ἐφεξῆς ἂν εἴη ῥητέον.* ibid. p. 332 ($7^1/_2$ paginae) *ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν λεπτῶν ἐντέρων ἱκανὰ ταῦτα, περὶ δὲ τῶν παχέων ὧδ' ἔχει.* ibid. p. 509 ($6^1/_2$ paginae) *τὰ δὲ δὴ κατὰ τὴν καρδίαν . . . καὶ δὴ φράσω.* ibid. p. 601 ($6^1/_2$ paginae) *ἀρκεῖν μοι δοκεῖ ταῦτα κατὰ τὸ παρόν . . .* ibid. p. 750 ($7^1/_2$ paginae) *. . . ἐπιθῶμεν ἤδη καὶ τούτῳ τῷ γράμματι τὴν προσήκουσαν τελευτήν.* ibid. p. 833 (8 paginae) *εἴη δ' ἂν ἴσως οὐδὲν χεῖρον οὐδὲ τὰ πρὸς τῶν πρεσβυτέρων εἰρημένα . . . εἰπεῖν.* ibid. K. IV 133 (8 paginae) *. . . ὑπὲρ ὧν λέγειν ἤδη καιρός.* ibid. p. 254 ($8^1/_2$ paginae) *καθ' ἑκάστην δὲ τῶν εἰρημένων τριῶν . . . ἐξηγούμεθα* (sic Helmreich; *ἐξηγούμενοι* codd.). ibid. p. 337 (8 paginae) *δέδεικται δὲ περὶ τούτων ἁπάντων ἑτέρωθι . . . καὶ οὐ χρὴ ζητεῖν . . . κατὰ τὴν πραγματείαν τήνδε.* Iam id velim reputes permulta Galeni scripta in editione K. plus minusve octoginta explere paginas. Itaque conicio Galenum usum esse saepissime voluminibus vicenas paginas continentibus (cf. Plin. n. h. 13, 77: nunquam plures scapo quam vicenae; Gardthausen, Das Buchwesen im Altertum und im byzantinischen Mittelalter p. 137). Quod si fuerit, respondebit octava quaeque ante finem pagina in editione K. ei, quae in Galeni volumine ultimam antecesserit. Facile igitur fieri poterat, ut auctor, quippe qui ad paenultimam paginam se pervenisse sensisset, secum reputaret, quomodo reliquum voluminis spatium in suam rem converteret.

ἄλλων διελθεῖν — ταῦτα' (l. 7). Cognoscimus igitur auctorem de senum morbis in hoc libro agere recusare. Ac de hoc quidem capite satis dictum est.

Quod ad caput IX attinet, recordare quaeso, quae supra de notionibus *τῶν προσφερομένων* De cap. IX.
et *τῶν κενουμένων* disputavimus. Hoc igitur capite et cibi et remedia enumerantur atque aestimantur, quae ad evacuationem efficiendam senibus idonea sunt. Nulla offensione procedit explicatio; sed in capitis extrema parte desinit singillatim dicere, generatim dicere coepit. Versamur, ut videtur, in epilogo, non partis — nec enim *τὰ κενούμενα* respicit — sed potius libri; definitur, quid sit senectus *ἐκ πολυετίας*, quid *ἐκ νόσου* proveniens. Denique delegantur discentes cum ad primum *Ὑγ.* librum et ad eos, quos de temperamentis composuerit, tum ad librum *π. μαρασμοῦ*; ad hunc librum iterum iterumque perlegendum in sexto libro magna cum gravitate lectores excitaverat (397, 1): *ὁποῖον δέ τι τὸ ξηρὸν νόσημά ἐστιν, ἐπιστημονικὴν ἕξει γνῶσιν τὸ γεγραμμένον μοι περὶ μαρασμοῦ βιβλίον ἐπιμελῶς ἀναγνοὺς οὐχ ἅπαξ ἢ δὶς οὐδὲ παρατρέχων, ἀλλ' ἐφιστὰς καὶ προσέχων τὸν νοῦν ἑκάστῳ τῶν λεγομένων.* Hoc quinti libri loco satis habet libellum nominavisse; haud scio an meminerit ille libelli mentionem iam factam esse. Etenim valde metuo, ne in priore confectione hic locus tam plenus non exstiterit quam hodie legitur. Qua in re tenendum est Galeni testimonium, quo dicit *Ὑγιεινά* fuisse ante librum *π. μαρασμοῦ* (X, 720, 2). Fateor autem semper me offendisse in huius loci sententiarum ordine. Manifestum est Galenum pro tralaticia definitione senectutis, quam longae vitae deberi dicere solent, doctiorem ponere voluisse. Idcirco etsi nonnulla, quae temperationem hominum siccent ideoque seniliorem reddant, enumerantur, temporis ne mentio quidem fit; nec desideratur. Nam nemo iam ignorabit, qua in re senectutis natura posita sit. Tamen nova profertur definitio, quae ut superioris enuntiati cum sententia non ita bene convenit, sic arcte cohaeret cum iis quae sequuntur. Nam verba (357, 3): *ἔστι μὲν γὰρ ὅ γε κυρίως ἅπαντες ἄνθρωποι γῆρας ὀνομάζουσιν, ἡ ξηρὰ καὶ ψυχρὰ κρᾶσις τοῦ σώματος ἐκ πολυετίας γινομένη* respondent his: *συμβαίνει δέ ποτε καὶ διὰ πυρετῶδες νόσημα καὶ καλοῦμεν αὐτὸ ἐκ νόσου γῆρας, ὡς ἐν τῷ περὶ μαρασμοῦ λέλεκται γράμματι.* Id igitur spectavit Galenus alteram definitionem proferens, ut discrimen inter *γῆρας* et *γῆρας ἐκ νόσου* significaret. Ut supra vidimus eum ex opere *π. τρ. δ.* studiorum fructus transtulisse in hunc *Ὑγ.* librum, ita hoc loco ex libro *περὶ μαρασμοῦ*. Restat, ut sententiae nostrae tanquam experimentum demus: age retractationis vestigiis paulisper remotis (*ἔστι μὲν γάρ* l. 3 — *ἀλλὰ καὶ φυτοῖς γιγνομένη* l. 9), videamus, num omnia plana esse videantur. Bene se habent omnia, nisi forte offendis in verbis: *καὶ προσέτι τοῦ περὶ μαρασμοῦ γράμματος*, quae ipsa nimirum posterioris temporis additamentum existimanda sunt, quin additamenti notam prae se ferunt (*καὶ προσέτι*).

Existimo autem hoc loco disputationem de senum curatione priore in confectione ad finem perductam fuisse. Verisimile tamen est Galenum, quoniam se de senectutis aetatibus acturum esse promiserat, adiunxisse haec fere, quae hodie leguntur p. 379, 8: *ταῦτα δὲ περὶ τῶν μέσην ἡλικίαν ἐχόντων τοῦ γήρως εἴρηται κ. τ. λ.* Hanc sententiam etiam novis argumentis defendere in animo est. Sed nunc redeamus ad propositum.

Decimum caput, quo de senum exercitationibus agitur, priusquam ad sententiarum ordinem exigamus, in conspectu ponere liceat, quae de quinti libri oeconomia adhuc inventa sunt:

I. Praefatio. Cap. I.
- a) de disciplinae longinquitate.
- b) de disciplinae praestantia.

II. Recapitulatio priorum. Cap. II.
Postulata.

III. Tractatio ad rem universam spectans. Cap. III, IV.
- a) de temperatione corporis senilis.
- b) de auxiliis adhibendis, imprimis de frictione cum oleo et motuum quibusdam generibus.
- c) de difficultatibus in adhibendis auxiliis.
- d) de duorum longaevorum diaeta.

IV. Tractatio ad res singulas spectans. Cap. V—X.

A. *τὰ προσφερόμενα* (p. 334—347).

I. 1. de vinis.
2. de cibis.
3. de panibus, de lacte.

II. de ratione, quam in his rebus enarrandis secutus sit et quam secuturus sit (p. 347—349).

III. supplementum: de erroribus eorum, qui senum temperationem humidam et frigidam esse censuerunt (p. 349—353).

B. *τὰ κενούμενα* (p. 353—356).

C. *τὰ ποιούμενα* (p. 357—358; 321—329; 358—360.)

De cap. X.

Dixi supra nos hodie non eum quem aliquando composuisset librum Galenus in manibus tenere. Iam ad eum locum, quo certamen de sententia mea renovatur, perventum est. Sed manus priusquam conseramus, caput decimum pristinum in statum redigi necesse est. Nam confusum et perturbatum video sententiarum ordinem. Enumeravit auctor quattuor illa auxiliorum genera (358, 6): *προσφερομένων καὶ ποιουμένων καὶ κενουμένων καὶ προσπιπτόντων ἔξωθεν.* Quae qua ratione sint adhibenda, quo melius cognoscatur, exempla se prolaturum esse promittit. At quae sequuntur, ferri non possunt. Enarratur enim pueri curatio, cuius thorax a reliquarum partium symmetria non parum afuerit. Atqui de senibus dicere propositum est (cf. 358, 1: *ἐπὶ τοῦ προκειμένου νῦν ἡμῖν τοῦ γήρως.* 358, 4: *ἀγαθὸς ἂν ἰατρὸς εἴη τῶν γερόντων*). Ergo deesse multa manifestum est et anquirendus locus, quem desideramus. Iam recordare quaeso supra crurum fuisse exemplum, cum quo si modo exstaret thoracis coniungendum esse dixi. Quare iterum inspiciamus, quae antea removenda censuimus. Iam primo obtutu apparet totum locum (p. 321—329, 8) hic inserendum esse nec incommode iusto contextu restituto subsequitur illud thoracis exemplum.[1]) Hoc quoque enarrato redit disputatio ad senes et denuo inculcantur, quae in huius partis initio tradita sunt postulata (359, 13): *βέλτιον γὰρ ἐπ' ἐκείνων ἡσυχάζειν τοῖς ἀσθενέσι μορίοις εἴρηται, βέλτιον δὲ καὶ τὸ διὰ τῶν συνήθων ἐπιτηδευμάτων γυμνάζειν κ. τ. λ.* Iam ad finem perducta est illa pars, qua *τὰ ποιούμενα* tractantur. Quam si senum curandorum causa perlegeris, quam exigua particula, cum multa Galenus de exercitationibus generatim exposuerit, huic aetati sit reservata, miraberis. Ea vero, quae supersunt in hoc libro conscripta, adeo non ad senes pertinent, ut paene obstupescas legens libri extremum locum, quo senum memoriam de improviso revocatam ac restitutam vides.

De rel. partis argumento.

Et quoniam reliquae huius libri partis mentionem feci, haud alienum videtur eius argumentum enarrare. De senibus dicere desierat auctor p. 360, 7: *ὥσπερ εἰ καὶ τέχνην ἄρχοιτο μανθάνειν ὀγδοηκοντούτης ὤν.* Debebat nunc procul dubio totius libri epilogum ponere (379, 8): *ταῦτα δὲ περὶ τῶν μέσην ἡλικίαν ἐχόντων τοῦ γήρως εἴρηται κ. τ. λ.* Sed haud inepta ut videtur transgressione usus occaecare lectorum mentes conatur dicens eos, qui temperationem senum similem habeant, similiter esse curandos. Iam pergit (360, 16): *ὁ γάρ τοι πρῶτος σκοπός, ἀφ' οὗ τὴν ἔνδειξιν τῶν ἰαμάτων λαμβάνομεν, ἡ τοιάδε δυσκρασία τοῦ σώματός ἐστιν, οὐ τὸ γῆρας ἢ ὅλως ἡλικία τις. ἀλλ' ἐπειδὴ στοχαστικῶς ἡμῖν τὸ τῶν διαθέσεων μέτρον λαμβάνεται, διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἡλικίαν ἐπισκοποῦμεν, ἡ δ' αὐτὴ χρεία καὶ τῆς τῶν ἐθῶν γνώσεώς ἐστι καὶ τῆς τῶν προκαταρκτικῶν ὀνομαζομένων αἰτίων.* De intemperiei igitur vario genere eiusque ratione medendi agitur tota reliqua libri parte. Primum castigatis empiricis (p. 361) nimium experientiae, parum ratiocinationi attribuentibus Hippocratis eorumque, qui illum secuti sunt, rationem comprobat, qui in particularibus discentes exercuerint, cum multa de prognosi et diagnosi scriptis mandaverint. Etsi igitur communia quaedam omnium temperamentorum praecepta exstare in confesso est, tamen variantur, prout intemperies quaevis ab

[1]) Quamquam si quis dixerit pauca excidisse, non obloquar.

optima temperatione recessit (363). Iam repetitis notissimis et tritissimis praeceptis (*ἐναντία τῶν ἐναντίων ἰάματα. ὕλη καὶ δυνάμεις τῶν βοηθημάτων*) discrimen statuitur inter eam curationem, qua corpus in statu suo conservatur et eam, qua mutatur. Illam adhibendam esse iis, qui otio non fruantur, hanc, qui fruantur. Qua re exposita demonstrare vult illa praecepta, prout intemperies quaevis ab optima temperatione recesserit, variare. Occurrit autem primum iis, qui iisdem auxiliis alios adiuvari, alios laedi mirantur. Nec enim cum multiformes hominum naturae exstiterint, fieri posse, quin multiplex auxiliorum eventus fiat. Sed tantum abesse, ut medici in hoc fundamento insistant, ut suam quisque doctrinam proferat, nec inveniri ullum consensum. Galeni quidem sententia plurimi morborum nisi ratiocinando et coniectando terminari non possunt; itaque vir peritus adhibendus est et idoneus, qui corporis affectu accurate perspecto quaecunque eiusmodi affectui consonare queant singillatim invenire possit. Quibus expositis ut demonstret, quomodo factum sit, ut ipse iuvenili aetate rectam viam iniret, Primigenis philosophi curationem enarrat accuratius, brevius aliorum.

Quae intercedat ratio inter ratiocinationem et experientiam, breviter ac distincte hisce verbis exprimit Galenus (p. 368, 3): *ὅπερ οὖν κατὰ τὴν ἰατρικὴν τέχνην εἴωθα λέγειν ἀεί, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ· τάχιστα μὲν ὁ λογισμὸς εὑρίσκει τὰ ζητούμενα, βεβαιοῖ δὲ τὴν πίστιν αὐτῶν ἡ πεῖρα.* Quam non consentiant inter sese, qui de sanitate tuenda scripserunt, iterum et saepius observari potest ex eo, quod parum intellexerint illud Hippocratis: *ταῖς θερμαῖς φύσεσιν ἄμεινον ἀργεῖν.* Iam enumerantur ac pensantur medicorum errores: quo facto Hippocratis vera sententia illustratur nec reticetur ipsum rectam rationem secutum multos ad sanitatem reduxisse. In extrema huius capitis particula vehementer eos incusat, qui quod sectarum principes haberi concupiverint, Hippocratis disciplinam vel contempserint vel neglexerint, eorumque discipulorum conqueritur sortem.

Quae cum ita sint, in extremo capite explicat, quaenam esse debeant determinationes. Producuntur igitur quattuor classes eorum, qui intemperie quadam affecti sunt, ac paucis demonstratur, qua quaeque curatione indigeat, sed de quarta classe, i. e. de calidis et humidis fusius disputat ac bene disposuit quaestiunculam: nam primum agitur de exercitationibus humidis et calidis naturis idoneis, deinde de balneis, postremum de vini usu. Sed cum ea, quae de vini usu dare praecepta in animo habet, annectat decreto cuidam Hippocratis in epidemiis invento, iam non de calidis humidisque solis dicit, sed tribus calidarum naturarum classibus distinctis, quomodo quaeque vini usu afficiatur, exponit. Occasione data cum de vinis caliditate variis monuerit, docet non satis esse circumscripsisse, quae cuiusque auxiliorum vis esset adhibitis simplicium qualitatum significationibus, necesse esse contra, quoniam intemperiei varia genera aeque ac vires auxiliorum gradatim inter sese differant, gradus ipsos qualitatum cognitos ac perspectos habere. Iam ad illam extremam totius libri particulam pervenimus; continuatur autem oratio sic (379, 8): *ταῦτα δὲ περὶ τῶν τὴν μέσην ἡλικίαν ἐχόντων τοῦ γήρως εἴρηται κ. τ. λ.*, quae verba iterum ante oculos posuisse me non piget, ut quam nullus esset sententiarum nexus iterum patefieret.

Restituto in pristinum ordinem capite X, explorato totius reliquae libri partis argumento, quo fere tempore haec omnia a Galeno conscripta sint, quaeramus. Nam id quidem mihi constat alio tempore priorem libri partem, alio posteriorem ortam esse. Quievit ni fallor post eam partem confectam, qua *τὰ κενούμενα* tractantur (p. 357, 14), opus sive perfectum haberi auctor voluit sive dimisit de manibus inchoatum nescio qua causa adductus. Age, proferamus argumenta! *De huius partis ortu et tempore.*

Vidimus Galeno fuisse hanc dispositionem: I. *μοχθηραὶ φύσεις* II. *γέροντες*. Demonstravimus versimile esse auctorem hoc consilium in priore confectione exsecutum esse. Igitur locum si invenerimus, quo d e s p e c t a i l l a p r i o r d i s p o s i t i o, r e s p e c t a n o v a c e r n i t u r, concludemus recentiorem in partem operis nos incidisse. Iam occurrit nobis (p. 322, 7) hic locus: *τὸ μὲν γὰρ ἄριστον τῇ κατασκευῇ σῶμα, περὶ οὗ μέχρι δεῦρο πεποίημαι τὸν λόγον ἐξ ἀρχῆς κ. τ. λ.* Patet ergo novam libri instituendi rationem esse respectam.

Iam ad alterum argumentum attende quaeso animum. Quid, si liber de arte medica hac

in parte commemoratur? Nec enim Ilberg disserens, quibus temporibus libri de sanitate tuenda editi essent, animadvertisse hunc locum videtur (372,4): *εἴρηται δὲ οὐ μόνον ἐν τῇ περὶ κράσεων πραγματείᾳ τὰ γνωρίσματα τῶν κράσεων, ἀλλὰ καὶ ἐν τέχνῃ ἰατρικῇ. τοῦτο γάρ ἐστι ἐπίγραμμα τῶν ἡμετέρων ἑνὶ βιβλίων.* Ipse autem ille vir doctissimus demonstravit librum de arte medica Septimio Severo imperante ortum esse (cf. Mus. Rh. 51, 178; adde. quae idem exposuit Mus. Rh. 44. 226). At, dices, in libro de arte medica tribus locis mentio fit operis de sanitate tuenda. Audio. Igitur ne praepropere iudicium faciamus, examinandi sunt illi loci.

Agitur in libro, qui inscribitur *τέχνη ἰατρική*, de corporibus, de signis, de causis et sanitatis et morborum; inde ab capite XXIII usque ad caput XXV disputatur de causis salubribus; hac igitur in parte bis commemoratur opus de sanitate tuenda. Nam quoniam p. 367 statuit sex esse causas, quibus corpora immutarentur (*ἐκ περιέχοντος ἀέρος, ἐκ κινήσεως καὶ ἡσυχίας, ἐξ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως, ἐκ τῶν προσφερομένων, ἐκ τῶν ἐκκρινομένων ἢ ἐπεχομένων, ἐκ τῶν ψυχικῶν παθῶν*), addit p. 368, 12: *καὶ γέγραπται περὶ τούτων αὐτῶν ἰδίᾳ καθ᾽ ἕκαστον ἐν τῇ τῶν ὑγιεινῶν πραγματείᾳ.* Ita autem potuit scribere Galenus, etiamsi emissus non esset nec quintus nec sextus *Ὑγιεινῶν* liber; respicit enim, cum sex causarum genera esse dicit, quattuor illa, quae in primi *Ὑγ.* libri fine protulit iisque, qui sequuntur, libris accuratius tractavit. Ex illo igitur loco ad tempus quinti libri definiendum nil lucri facimus. Id autem nemo infitiabitur in capite XXV (I, 372—376) de similibus rebus, quae partim in libro quinto, partim in sexto tractantur, quaestionem haberi. Ut summam comparationis in medium proferam: et hic et illic discrimen statuitur inter *ἐπανορθοῦσθαι* et *φυλάττειν* (cf. de a. m. I, 373, 2 ss. ∾ de san. tu. 361, 18 s.; de a. m. I, 374, 2, 14 ∾ de san. tu. 374, 13 s.). Iam si pergit docere (de a. m. I, 375, 10): *τῶν μὲν οὖν ὁμοίως δυσκράτων ἅπασι τοῖς τοῦ σώματος μέρεσιν ὁμοία καὶ ἡ ἐπιμέλεια, τῶν δ᾽ οὐχ ὁμοίων οὐχ ὁμοία κ. τ. λ.*, nos in ea materia versari, quam sexti libri extrema parte tractaverit, nemo non videt. Itaque ad eam partem potissimum pertinent ea verba, quibus iterum opus de s. t. commemorat (de a. m. I, 376, 2): *ἐπὶ πλέον δὲ λέγεται περὶ αὐτῶν ἐν τῇ τῶν ὑγιεινῶν πραγματείᾳ.* Id quoque moneo p r i o r e loco adhibitam esse formam *γέγραπται*, h o c *λέγεται*. Observavit enim Ilberg (Mus. Rh. 51. 172) Galenum saepius praesentis forma usum esse, cum libros adhuc non perfectos designare voluisset. — Restat tertius locus, qui in illo indice librorum huic libello adnexo invenitur; quo loco et libros de ratione medendi et de sanitate tuenda enumerat. Quibus ex verbis si statuere volueris haec opera tum temporis perfecta et absoluta fuisse, moneo in septimo libro de rat. medendi vicissim commemoratum esse libellum de arte medica (cf. X, 464: *ἀλλὰ καὶ ὅπως χρὴ διαγινώσκειν ἑκάστου μορίου δυσκρασίαν, ἐκ τριῶν πραγματειῶν ἀναμιμνήσκου, πρώτης μὲν τῆς περὶ κράσεων, δευτέρας δὲ τῆς περὶ τῶν πεπονθότων μορίων καὶ τρίτης, ἣν ἐπιγράφομεν ἰατρικὴν τέχνην*). Iam quaeramus, num illos locos, qui inter se videntur repugnare, in concentum quendam redigere possimus. Id autem, quod antea dixi, iterum dico: Galenum eo ipso tempore, quo libellum de arte medica editurus fuerit, quinto *Ὑγιεινῶν* mutando et augendo operam dedisse. Ille cum de a. m. (I, 376, 3) praesentis formam adhibet, quomodo de temporis ratione iudicandum sit, ipse docet.

Tertium restat argumentum, quo nixus affirmare non vereor extremam partem libri quinti multo posteriore tempore esse ortam: artissimo affinitatis vinculo illa coniuncta est cum librorum de ratione medendi et septimo et octavo et nono; quos libros Septimio Severo imperante compositos esse constat inter omnes. Atque de hac re infra accuratius dicendum est: nunc satis habeo praemisisse nonnulla argumenta atque indicia, quibus viris doctis de huius partis ortu ac tempore suspicio quaedam moveretur, ut fundamentis tanquam iactis et ad sententiam meam confirmandam et ad singulas res tractandas facilior mihi pateret aditus.

Dicimus igitur priorem fuisse confectionem ita institutam, ut materia in duo volumina hodie distributa uno volumine comprehenderetur. Dispositionem autem huius libri demonstravimus hanc fuisse:

I: Vitiosae naturae (*μοχθηραὶ φύσεις*)
- a) vitiosi natura
- b) occupati

II: senes.

Qua dispositione inventa prioris libri vestigia colligere conati sumus. Statuimus fuisse

prooemium	p. 386, 2 —389, 11 (3 ½)
tractationem de vitiosis natura	p. 389, 12—403, 4 (13 ½)
tractationem de occupatis	p. 403, 5 —419, 16 (17)
addendum est supplementum (de hac re videndum est infra)	p. 450, 5 —452, 10 (2).

Sequitur hodie tractatio de inaequalibus intemperie. At nobis videtur secuta esse aliquando tractatio de senibus curandis. (Cf. 312, 16: *ὡς ὕστερον εἰρήσεται κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ λόγου τὸ μέρος, ἔνθα τὸ καλούμενον τῆς τέχνης γηροκομικὸν μέρος εἰς διδασκαλίαν ἄξομεν*). Iam finge quaeso rem ita ut dixerim se habere. Pergamus igitur numerare paginas; liceat autem praemonere mihi non satis constare, utrum illud quinti libri prooemium arte rhetorica insigne in priore fuerit confectione necne. Tamen falsarum tabularum ne incuser, non computatum eius numerum paginarum nolo. Numerandae igitur sunt paginae quinti libri:

prooemium	p. 305,1 —312, 9 (7)
repetitio priorum	p. 312,10 – 318, 16 (6½)
initium partis de senum curatione	p. 319,1 —321, 13 (3);

iam omittendae sunt paginae 321, 13—329, 8, quibus de exercitationibus agitur; sequuntur

de senum curatione	p. 329, 8—357, 14 (28 ½).

Summa igitur fuerit paginarum (45 quinti libri + 36 sexti libri) octoginta una (81).

Continet autem paginas	vol. I. 80	vol. IV 71
	vol. II. 82	vol. V. 75
	vol. III. 68	vol. VI. 71.

Patet iam ex hac comparatione circuitum talis qualem fingimus libri reprehensionis nullam habere ansam. Atqui ad numerum paginarum quinti libri si addideris sexti, summam efficies 146. Igitur mutationem illam, quam factam esse dico, auctor ita videtur effecisse, ut divisa in duas partes priore confectione alteram senibus reservaret, alteram vitiosis naturis; quo facto addidit utrique parti supplementum tanto circuitu, ut duo fierent plena volumina; addiderit ad partem de senum curatione paginas triginta, ad partem de vitiosis naturis circiter triginta sex. De utroque autem supplemento infra accuratius dicendum est.

Videamus nunc, num fieri possit, ut exordium eius partis, quae de senum curatione est, annectatur eis, quae leguntur in extrema parte tractationis, qua agitur de occupatis. Dicit ille p. 419, 2: *καὶ τὰς ἄλλας δὲ δυσκρασίας ἐν ὅλῳ τῷ σώματι γιγνομένας ὁμοίως ἐπανορθοῦσθαι χρή, πρῶτον μὲν ὧν προσήκει πράττειν εὑρίσκοντα τὸν σκοπόν, εἶτα τὰς δυναμένας αὐτὰ δρᾶν ὕλας.*[1]) Quis vero negabit senium quoque haberi posse intemperiem quandam totum corpus occupantem? Quod cum ita sit, optime quaestionem traducere potuit ad senum aetatem dicens (p. 319, 7): *οἷον τὸ γῆράς ἐστι μὲν ψυχρὸν καὶ ξηρόν, ὡς ἐν τοῖς περὶ κράσεων ἐπιδέδεικται λόγοις. ἐπανόρθωσις δ᾽ αὐτοῦ διὰ τῶν ὑγραινόντων τε καὶ θερμαινόντων γίνεται κ. τ. λ.* De exordio iterato.

In ea verba relapsi sumus, quibus pars de senum curatione incipit. Quid quod alterum in quinto libro exstat exordium priori minime dissimile, nisi quod laude dignius videtur magisque idoneum, quo illa de senum curatione pars instituatur? Qua tandem re adductus est auctor ut alterum exordium disputationi suae insereret? Res non mirabilis est; nam ad pristina studia qui denuo incumbere volunt, relegunt priora, labuntur easdem in cogitationes, quas tamen, quoniam versati sunt in re, melius disponere et explicare possunt. Sed age exscribamus locos:

---

[1]) Ea quae sequuntur verba (419, 5—419, 16) posteriore tempore addita esse supra (p. 18) conieci.

p. 319, 6 ss.

πειρᾶσθαι δ' ἐπανορθοῦσθαι πάντα διὰ τῆς ἀντικειμένης ἀμετρίας· οἷον αὐτίκα τὸ γῆράς ἐστι μὲν ψυχρὸν καὶ ξηρὸν ὡς ἐν τοῖς περὶ κράσεων ἐπιδέδεικται λόγοις. ἐπανόρθωσις δ' αὐτοῦ διὰ τῶν ὑγραινόντων τε καὶ θερμαινόντων γίνεται. τοιαῦτα δ' ἐστὶ θερμὰ λουτρὰ γλυκέων ὑδάτων καὶ οἴνου πόσις, ὅσαι τε τῶν τροφῶν ὑγραίνειν τε καὶ θερμαίνειν πεφύκασι.[1])

p. 357, 15 ss.

σύγκειται γὰρ ἅπασα πρόνοια σωματικῆς διαθέσεως ἔκ τε τοῦ γινώσκειν αὐτῆς τὴν οἰκείαν οὐσίαν καὶ τῆς τῶν βοηθημάτων ὕλης τὰς δυνάμεις· οἷον εὐθέως ἐπὶ τοῦ προκειμένου νῦν ἡμῖν τοῦ γήρως ὁ γνοὺς τὴν διάθεσιν ἐπιστημονικῶς, ὅτι ξηρότης ἐστὶ μετὰ ψύξεως, ἐὰν ἐκμάθῃ τὰς ὑγραινούσας τε καὶ θερμαινούσας ὕλας (sic Ven. V, reliqui codd. omittunt *τε*) *τῶν βοηθημάτων, ἀγαθὸς ἂν ἰατρὸς εἴη γερόντων. οὐσῶν δὲ τεττάρων ὑλῶν κατὰ γένος ἃς ὀνομάζουσι προσφερομένων καὶ ποιουμένων καὶ κενουμένων καὶ προσπιπτόντων ἔξωθεν, ἐκλέγεσθαι προσήκει καθ' ἑκάστην αὐτῶν τὰ θερμαίνειν τε καὶ ὑγραίνειν δυνάμενα, πρὸς δὲ τὴν οἰκείαν ἑκάστου χρῆσιν ἡ ἐπὶ τῶν παραδειγμάτων ἄσκησις ὠφελιμωτάτη.*

Utinam hoc alterum exordium posuisset in initio Galenus! Quod si fecisset, cur dispositionis singulas partes opera ac studio colligeremus, non fuisset. Nam quis non videt totius libri dispositionem hoc loco contineri? Sed ut summam faciam: non tam inani garrulitate sua dico Galenum perductum esse, ut hoc novum exordium componeret, quam quod magno temporis spatio intermisso ad pristina studia reversus fundamenta libelli sui recognoverat et repetiverat. Continuo nunc sequitur disputatio de senum exercitationibus. Ex eis autem quae supra exscripsimus verbis (322, 7: *τὸ μὲν γὰρ ἄριστον τῇ κατασκευῇ σῶμα, περὶ οὗ μέχρι δεῦρο πεποίημαι τὸν λόγον ἐξ ἀρχῆς κ. τ. λ.*) patere nobis videbatur illam partem in priore confectione non fuisse; nam novi libri dispositio, non prioris respicitur. Sed restat dubitatio quaedam. Concedendum enim est ab initio intendisse Galenum de senum exercitationibus agere; nam legimus (p. 333, 3): *ἐγυμνάζετό τε τὰ πρέποντα γέροντι γυμνάσια, περὶ ὧν τῆς ἰδέας ὀλίγον ὕστερον εἰρήσεται.* At id sane consentaneum est nec est quisquam, qui non exspectaverit auctorem voluisse de ea re agere, nec vero omnia, quae sibi proposuerat, exsecutus est Galenus;[2]) multa enim, quae dederat, promissa irrita infectaque fuisse observari potest: nec nos quidem miramur illud promissum (*ὀλίγον ὕστερον εἰρήσεται*) in priore confectione non servatum fuisse; accidit enim ei, ut citius, quam rem absolvit, ad voluminis umbilicum perveniret.

Iam alterum exstat indicium, ex quo sumo hanc de senum exercitationibus partem posteriore tempore ortam esse. Nam reliqua in disputatione re vera de senibus agitur, hac in parte non tam de senibus quam de pueris quaestio est. Etenim in editione Kuehniana si paginas numeraveris, duas fere reservatas invenies senibus, sex ad eorum aetatem prorsus non pertinentes. Inde concluserim Galenum tum temporis a senum re defecisse aliasque res in mente agitavisse. Accedit, quod nonnulla alia desiderantur, quae inventum iri in disputatione de senum curatione exspectaveris, velut non dicit ille de aere ac locis senibus ad vitam degendam commendandis: quae ratio quanti senibus aestimanda sit, docet Athenaeus apud Oribasium (ed. B.-D. III, 183 ss.).

De fallaci transgressione.

Id quoque recordare quaeso disputatione eius partis, qua *τὰ κενούμενα* tractantur, subito abrupta illum affirmasse minus temporum quam temperationis ratione senium effici. Eandem autem fere sententiam ingressus viam sibi munire conatur ad reliquam disputationem, quam huic libro annexam voluit. At cave, ne deceptus proximi enuntiati sententia credas auctorem de naturis cum

[1]) Ad hunc locum supra (p. 13) adnotavi: Quas notiones (scil. *προσφερομένων κ. τ. λ.*), etsi hoc loco reticuit Galenus, rerum tamen nullam desiderabis nisi quae *τὰ κενούμενα* efficiunt.

[2]) velut non stetit huic promisso (p. 158, 8): *περὶ μὲν δὴ τῶν τοιούτων ἐπανορθώσεων ἐπὶ προήκοντι τῷ λόγῳ διαλέξομαι κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς πραγματείας, ἐν ᾧ περὶ τῶν μοχθηρῶν κατασκευῶν τοῦ σώματος διέξειμι.*

senibus affinitate quadam coniunctis continuare velle sermonem — id quod vix improbare possemus —: simulat ille quidem se id facturum esse, cum dicit (360, 13): *ὑγραίνειν μὲν οὖν αὐτοὺς δηλονότι καὶ θερμαίνειν προσήκει* (scil. siccos ac frigidos natura), *θαρραλεώτερον δὲ ταῦτα πράττειν διὰ τὴν ἡλικίαν ἀνεχομένους ἰσχυρῶν γυμνασίων, ὡς ἂν ἐρρωμένης ἔτι τῆς δυνάμεως,* sed actutum deflectit de via, relicti sunt senes, relegati sicci ac frigidi, instituitur nova et inexspectata disputatio mala transgressione male praeparata. Et eius argumentum supra adumbravimus; constat autem de vitiosis naturis quaestionem haberi. Quare primum dicendum est hanc partem **ad sexti libri argumentum,** non quinti pertinere. Finge nunc, quaeso, omnia sincera esse, hanc partem prius conscriptam esse quam librum sextum componere agressus esset auctor, num fieri poterit, ut huius partis memoria in sexto libro non exstet? Sed ut certum est nos nullo sexti libri loco ad huius partis memoriam excitari, ita magna mihi est suspicio in quinti libri extremo capite respectam esse partem quandam sexti libri. Ac de hac re infra videbimus.

Nunc, quoniam res mihi videtur esse summi momenti, liceat summatim repetere, quae exposui: Desiit ille de senibus dicere, spem suscitat se de senilibus naturis acturum esse, flectit viam, tractat intemperiei omne genus, exempla affert vitiosorum natura — velut p. 367 Primigenem nominat, deinde *ἕτερον ἄνθρωπον ὁμοίως ἐκείνῳ τὴν θερμασίαν ἔχοντα δακνώδη,* denique *ἕτερόν τινα τῶν νοσούντων καθ' ἕκαστον θέρος ὀξὺ καὶ χολῶδες νόσημα* —, iam in extremo capite docet, qua ratione determinanda sint genera intemperiei; quo facto affirmat (379, 8): *ταῦτα δὲ* (deest Ven. V) *περὶ τῶν τὴν* (sic Ven. V) *μέσην ἐχόντων ἡλικίαν τοῦ γήρως εἴρηται κ. τ. λ.* Num haec ferri possunt? Minime. Inspice nunc, quaeso, iterum iterumque sexti libri exordium. Affirmat ille bis se hoc libro vitiosas naturas tractare velle. At addere debebat multa, quae ad rem pertinerent, iam in quinto libro prolata esse. Non fecit, ignorat illam partem. Iterum dico latere rationem quandam occultatam.

Supra dixi rationem quandam intercedere inter hanc partem et librum septimum et octavum, fortasse etiam nonum de ratione medendi. His in libris commemorantur saepissime *Ὑγιεινά.* Age, inspiciamus hos locos et adnotemus, quidquid nobis paginas percurrentibus utile videbitur: De ratione, quae intercedit inter opera de san. t. et de ratione med.

X (7) 464, 14 ss. tria enumerantur opera, ex quibus quis singularum partium intemperiem dignoscere discat. Miramur illam sexti libri *Ὑγιεινῶν* partem omissam esse, qua singularum partium intemperies tractatur (VI, 419—450).

X (7) 465, 16: *ἐγὼ γοῦν ἐμαυτῷ πάντα ἐξεῦρον αὐτὰ τῷ λόγῳ ποδηγούμενος.* Cf. VI, 365, 13: *τό γ' οὖν προκείμενον αὐτῷ τῷ λόγῳ ποδηγηθέντες ἡμεῖς εὕρομεν ἔτι νέοι τὴν ἡλικίαν ὄντες.*

X (7) 470 ss. de ventriculi intemperie fuse agere incipit nec vero mentio fit disputationis de eiusdem partis intemperie, quae legitur VI, 420—433.

X (7) 475—479: de lactis qualitate disserit; abrumpit sermonem dicens (478, 16 ss.): *ἐγὼ γὰρ εἰ πάνθ' ὅσα χρὴ σκοπεῖσθαι περὶ τὸ ζῷον οὗ τῷ γάλακτι χρῆσθαι μέλλοιμεν ἑξῆς ἅπαντα λέγοιμι, τῆς ὑγιεινῆς ὅλης ὑπομνήσομαι πραγματείας, ἣν ἀναγκαῖον μέν ἐστι γινώσκειν τὸν χρηστὸν παρασκευάσοντα τὸ γάλα, λέγειν δ' οὐ νῦν καιρός, ἑτέρωθί γε διειλεγμένον τελεώτατα ὑπὲρ αὐτῆς.* Haec videtur scripsisse oblitus uberiorem de lactis qualitate et usu disputationem insertam esse operi *π. τροφῶν δυνάμεως.*

X (7) 479, 17: *εἴρηται δὲ ὑπὲρ ἁπάντων τῶν τοιούτων τῆς δυνάμεως* (commemoratae sunt frictiones et balnea) *ὁ λογισμὸς ἐν τοῖς Ὑγιεινοῖς.* Pertinet haec adnotatio ad *Ὑγιεινῶν* librum alterum et tertium.

X (7) 491, 18 s.; 517, 11: priore loco brevius, posteriore paulo accuratius exponit, quae ratio intercedat inter utrumque opus. Eodem spectat X (7) 513; respicitur autem VI, 1 ss.

X (7) 493, 2: demonstrat consuetudinem ad alimenti medicamentique electionem non neglegendam esse. VI, 361, 5 declaravit: *τῶν δ' ἰαμάτων ἡ ἔνδειξις οὐκ ἐκ τούτων γίνεται* (scil. *ἐκ τῆς ἡλικίας, τῶν ἐθῶν, τῶν προκαταρκτικῶν*). Noli autem dicere repugnare inter sese locos; nam haec est fere sententia: ratiocinando cognoscitur solum, num quid exempli gratia humectandum sit aut siccandum; quo facto consuetudine hominis respecta praecepta dantur de pastu potuque, de balneis, de exercitationibus etc. Optime igitur hoc loco X (7) 493 dicit *εἰς ἔκλεξιν,* non *εἰς ἔνδειξιν.* De consuetudine aestimanda infra iterum dicendum est.

X (7) 510, 17: Manifestum est auctorem tractare velle easdem fere res, quas tractavit Ὑγ. VI, 420 ss. Agitur enim de fluctionibus maxime de capite in ventrem pervenientibus; quae si fuerint, gignetur sive calida sive frigida aut nescio quae intemperies in ea parte. Quae fluctiones eo sexti libri loco diligenter tractantur. Exspectamus igitur huius partis memoriam revocatum iri. Non fit, si mihi credideris. An putas Galenum hanc subtilem disputationem respicere, dicentem: X (7) 511, 10: *ἐλέχθη γὰρ ἡμῖν ἐν ἄλλοις τέ τισι κἀν ταῖς τῶν πυρετῶν διαφοραῖς ὡς ἐπιρρεῖ πολλάκις ἐξ ἑτέρων μορίων ἑτέροις ἡ περιουσία.* Solet Galenus in opere de ratione medendi lectores ad *Ὑγιεινά* delegare; cur hoc loco sustulit memoriam? Accedit, quod fluctiones passim in multis libris commemorantur; quare non habemus, cur verba *ἐν ἄλλοις τέ τισιν* referamus ad *Ὑγιεινά*. X (7) 512, 7: *κατὰ μὲν δὴ τὴν τοῦ παντὸς σώματος ἐπίσκεψιν ἔμαθες μὲν καὶ τὰ τοῦ πλήθους καὶ τὰ τῶν περιττωμάτων γνωρίσματα διά τε τῆς ὑγιεινῆς πραγματείας καὶ τοῦ περὶ πλήθους βιβλίου.* Nobili ergo loco omisit nominare *Ὑγιεινά*, debili non. De excrementorum autem notis egit *Ὑγ.* p. 64—74.

X (7) 514, 4: . . . *πάσας δὲ τὰς φυσικὰς ἐκκρίσεις εὔρους ἀεὶ παρασκευαζόντων. ὅπως δ' ἄν τις ἐργάζοιτο, ταῦτα διὰ τῆς ὑγιεινῆς πραγματείας δεδήλωται.* Eundem locum, quem modo indicavimus, respicit; accedunt permulti in toto opere dispersi. Nam quid aliud volunt frictiones, exercitationes, balnea nisi efficere, ut omnes naturales excretiones fluxiles reddantur?

Saepius igitur in hoc libro *Ὑγ.* opus commemoratur, saepius res attinguntur simillimae eis, quae extrema parte sive quinti sive sexti libri tractantur; nullo autem loco respicitur aut haec aut illa pars.

Iam inspiciamus de rat. med. octavum librum: X (8) 535, 5: De naturis agitur, quibus *τὸ διαπνεόμενον οὐκ ἀτμῶδες, ἀλλὰ δακνῶδες καὶ δριμὺ καὶ καπνῷ παραπλήσιον ἢ λιγνύϊ.* Ibidem l. 16 addit: *ἐὰν οὖν εἴρξῃς τὰς τοιαύτας φύσεις τῶν οἰκείων λουτρῶν, αὐτίκα πυρέττουσιν.* Quo facto cum aliarum Romae factarum curationum memoriam revocat, tum *τοῦ λουσαμένου μὲν ἐν τοῖς στυπτηριώδεσιν ὕδασιν, ἃ καλοῦσιν Ἄλβουλα, πυκνωθέντος δ' ἐκ τούτου τὸ δέρμα, κἀντεῦθεν ἀρξαμένου πυρέττειν* (X [8] 536—542, 3). Prorsus eadem intemperie laborabat Primigenes Mitylenaeus, cuius curatio de san. t. p. 365, 5 ideo enarratur, ut patefiat sine dignotione accuratissima ne singula quidem inveniri posse affectui nescio cui consonantia (cf. p. 365, 13: *τό γ' οὖν προκείμενον αὐτῷ τῷ λόγῳ ποδηγηθέντες ἡμεῖς εὕρομεν ἔτι νέοι τὴν ἡλικίαν ὄντες*). Erat autem Primigenes calore acri ac mordaci (366, 9: *δριμεῖα καὶ δακνώδης*) nec nisi lautus sine febricitandi periculo. Ac tantum abest, ut huius curationis iuvenili aetate factae narrationem parvi aestimem, ut contra admiratio me incedat, quod Galenus, etsi de rat. med. X (8) 535 ss. de prorsus iisdem naturis quaestionem instituit, ad eum nobilem locum in *Ὑγ.* opere exstantem lectores delegare omisit. Quare quamquam non ignoro, quam fallax sit argumentandi ratio ex scriptoris silentio, id quidem liceat adnotare nec ullo alio loco Primigenis nomen commemorari nec omnino huius loci memoriam repeti.

X (8) p. 552, 4: *ὥσθ' ὅσαπερ ἐν τῇ τῶν ὑγιεινῶν πραγματείᾳ περὶ τῶν τοιούτων κράσεων εἴρηται* (agitur de iis, qui ad febricitandum proni sunt), *μεταφέρειν ἅπαντα προσῆκεν ἐπὶ τὴν τῶν ἀρχομένων πυρέττειν εἴτε ἴασιν χρὴ λέγειν, εἴτε προφυλακήν.* De iis, qui facile in febrim incidunt, fuse agitur quarto de san. t. libro.

X (8) p. 554, 10: *τοὺς δ' ἐπ' ἐγκαύσει καὶ τούτων παρόντων* (ad gravedinem et destillationem pertinent haec verba) *λουστέον, ὡς ἐν τοῖς ὑγιεινοῖς ἐπεδείκνυμεν.* Locum, quem ille respectum vult, toto *Ὑγ.* opera detegere non potui. X (8) 554, 15: *μέτρια δ' ἔστω καὶ ταῦτα μετὰ τὸ λουτρόν, οἷον τό τε καλούμενον ἴρινόν ἐστι καὶ τὸ νάρδινον μύρον. ἀλλ' οὐ χρὴ μηκύνειν ἔτι περὶ τῶνδε λελεγμένων ἐν τοῖς ὑγιεινοῖς.* Irini saltem mentio fit *Ὑγ.* 220, 16.

X (8) 557, 15: . . . *εἰ μὲν ἀγαθῆς ὢν ἔτυχε κράσεως, ἐφύλαττον ἂν ἐκείνην αὐτῷ τρόπῳ παντί, μοχθηρᾶς δ' ὑπάρχοντι φύσεως ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐξαλλάττω. λέλεκται δὲ καὶ περὶ τούτων ἐπὶ πλέον ἐν τοῖς ὑγιεινοῖς.* Huius legis saepius mentio fit in libris de san. t. cf. p. 34 ss., p. 393, 395, 398. In illa parte, de qua lis est, scriptum est (p. 361, 18): *ἀεὶ προσφέρειν ἅπαντι σώματι, τῷ μὲν φαύλως διακειμένῳ τἀναντία, τῷ δ' ἄριστα κατεσκευασμένῳ τὰ παραπλήσια ταῖς δυνάμεσι.* Omitto in praesentia X (8) 576, 8, quo loco de medicamento quodam in opere de s. t. descripto agitur.

X (8) 577, 1 . . . *τοῦ διὰ τῶν τριῶν πεπέρεων διδόναι μὴ τοῦ φαρμακώδους, ἀλλ' ὅπερ ἐπῃνέσαμεν ἐν τοῖς ὑγιεινοῖς ὡς ἁπλούστατόν τε καὶ τοῖς ἠπεπτηκόσιν ἐπιτήδειον.* Locus, ad quem spectat, exstat *Ὑγ.* p. 413, 11: *τὸ διὰ τριῶν πεπέρεων, ἐν ᾧ μηδὲν μέμικται τῶν ἀήθων φαρμάκων.*

X (8) 579, 16: *οὐ μὴν οὐδ' ὅπως χρὴ προνοεῖσθαι τῶν βραδυπεπτησόντων καὶ ὀξῶδες ἐρυγγανόντων ἀκούειν χρὴ ποθεῖν ἐν τῷδε· τῆς γὰρ ὑγιεινῆς πραγματείας ἐστὶν ὁ περὶ τούτων λόγος.* Duo loci in contentionem veniunt: 413, 9 ss. et 422, 1 ss. Res nunc in discrimine versatur: nam quoniam diximus eam partem sexti libri, quae institueretur inde ab p. 419, posteriore tempore ortam esse, magni momenti erit cognoscere, num eo tempore, quo de rat. m. liber VIII conscriptus est, illa *Ὑγ.* pars absoluta fuerit. Sed certum est non ad 422, 1 ss., sed ad 413, 9 ss. tendere Galeni adnotationem; nam 422, 1 ss. et iam antea enumerantur, quot et quanta detrimenta fluoribus a capite manantibus singulis corporis partibus fiant. Mentio quoque fit *βραδυπεψίας τε καὶ ἀπεψίας καὶ ὀξυρεγμίας.* Quo facto continuatur ordo nec praeter balnea quaedam alia ratio medendi commendatur nisi quae omnium passionum communis sit: praecipitur enim, ut totius capitis temperamentum melius reddatur. At peculiare remedium concoctionis tardae saltem invenitur p. 413, 9 ss.

X (8) 580, 6: *οὐδὲ τότε καθ' ὃν τοῖς ὑγιεινοῖς τρόπον.* Nisi fallor, animum intendi iubet ad *Ὑγ.* quartum librum, praecipue ad ea, quae p. 240 scripta sunt.

X (8) 589, 9: *αἱ δύσκρατοι δ', ὡς κἂν τοῖς ὑγιεινοῖς ἐλέχθη, ποτὲ μὲν τῶν ὁμοίων, ἔστι δ' ὅτε τῶν ἐναντίων* (scil. *χρῄζουσιν*). Ibidem 589, 16: *τῶν ἐναντίων δὲ κατὰ τὴν ὑγιεινὴν δίαιταν, ὡς ἐν τοῖς ὑγιεινοῖς ἐπεδείκνυμεν, οὐδὲ τούτων διαπαντός, ἀλλ' ὅταν ἐπανορθοῦσθαι τὴν δυσκρασίαν αὐτῶν ἐθελήσωμεν.* Ibid. p. 590, 13 ss.: *ἐπειδὴ γάρ, ὡς ἐν τοῖς ὑγιεινοῖς διῄρηται, τὰς τοιαύτας ἐγχωρεῖ μὲν καὶ φυλάττειν οἵας παρελάβομεν, ἐγχωρεῖ δὲ καὶ μετακοσμεῖν ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἄμεινον οἶμαι τὴν ἐξάλλαξιν αὐτῶν τῆς διαίτης, ὅταν ἀμέμπτως ὑγιαίνωσιν, οὐχ ὅταν ἤτοι νοσῶσιν ἢ δυσαρεστῶνται. χαίρουσι γὰρ αἱ φύσεις ἀεὶ τοῖς ἔθεσιν* . . . p. 591, 17: *ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἐθῶν ἔνδειξιν ἔλαβεν* (*ὁ Ἱπποκράτης*), *ὡς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας.* Video rem summi momenti conspicuam esse: nullus eorum locorum quibus opus de s. t. commemoratur, ad extremam partem quinti libri trahatur necesse est, immo vix ullus illuc trahi potest. At ubi exspectaveris eius partis argumentum respectum fore, velut hoc loco (590, 16): *ἄμεινον οἶμαι κ. τ. λ.* (cf. supra), frustra circumspicies. Nam, ut id praemoneam, plane in eadem silva rerum versamur hic et illic. Iam si illum locum addideris, qui exstat X (9) 653, 9 ss.: *ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὔτε ζητοῦσιν οὔτε ἴσασιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν ἐνὶ καλόποδι πάντας ὑποδέουσιν*, omnia video semina sparsa, ex quibus enata sit tota reliqua quinti libri disputatio (p. 360, 15—379, 8).

Proficiscitur illa a dignotione status corporis ad remediorum indicationem unice observanda; quo facto, quid aetati, consuetudini, aliis rebus tribuendum sit, exponitur. Et de aetate quidem nusquam dubitatio occurrit, multum autem desudavit in consuetudine aestimanda (cf. X (7) 492 s.; X (8) 591, 5; X (9) 653—656). Ne in hac quidem quinti libri extrema parte desinit docere, in quantum consuetudo respicienda sit. Quae, licet multum praestet, remediorum indicationem non dat (361, 5). Aliter rem tractant empirici (361, 6). Conferas, quid exposuerit ille X (7) 460, 16; X (9) 653, 9 ss. Hippocrates eique, qui illum secuti sunt, laudantur, quod naturis corporum singulis dignoscendis operam dederunt (361, 9). Simili in contextu Hippocratis eorumque, qui illum secuti sunt, laudes leguntur X (7) 462, 11: *ἔστι μὲν οὖν καὶ Διοκλεῖ καὶ Μνησιθέῳ καὶ Δευχεῖ καὶ Ἀθηναίῳ . . . ἡ αὐτὴ δόξα περὶ φύσεως σώματος.*

Continuatur idem sententiarum ordo.

De s. t. p. 361, 15:	De rat. m. X (7) 463, 15:
χρὴ γὰρ ὡς εἴρηται πολλάκις ἄρχεσθαι μὲν ἀπὸ θεραπευτικοῦ παραγγέλματος τοῦ ʽτὰ ἐναντία τῶν ἐναντίων ἰάματαʼ.	*ἀεὶ γὰρ χρὴ τῷ πλεονάζοντι τὸ ἐναντίον ἀντεισάγειν.*
Ibid. p. 361, 16:	Ibid. X (7) 464, 7.
τῆς δ' ὕλης τῶν βοηθημάτων ἐπιστήμονα γενόμενον, ὡς ἐκμάθῃ αὐτῆς τὰς δυνάμεις.	*ἡ δὲ τῶν κατὰ μέρος ἴασις ἐν δυοῖν τούτοιν προερχομένη γίνεται, τῇ τε τῆς ὕλης εὐπορίᾳ καὶ τῇ ταύτης ἐπιδεξίᾳ χρήσει.*

De cap. XI. Atque hae quidem sunt sententiae decantatae nec multum possunt. Iam autem docet, quid intersit inter *ἐπανορθοῦσθαι* et *φυλάττειν*. Hanc rem saepius attigit (*Ὑγ.* p. 34; 35; 394; 395; 399), tractavit X (8) p. 589—592. Hic et illic ii, qui parum ex sententia se habent, nominantur *δυσαρεστούμενοι*. Conferas:

De san. t. 363, 2 ss.	De rat. med. X (8) 590, 13:
οὐκοῦν οὐδὲ τὰ ἔθη μεταβλητέον ἐστί, κἂν εἴη μοχθηρά, δυσαρεστουμένων ἔτι τῶν σωμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀκριβεστέραις ὑγιείαις, οὐδὲ ἀεὶ τοῦτο πρακτέον,[1] *ἀλλ' ὅταν ἀπὸ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἄγῃ σχολὴν ὁ μέλλων μεταχθήσεσθαι.*	*ἐπειδὴ γὰρ ὡς ἐν ὑγιεινοῖς διῄρηται, τὰς τοιαύτας (τὰς δυσκράτους φύσεις) ἐγχωρεῖ μὲν καὶ φυλάττειν οἵας παρελάβομεν, ἐγχωρεῖ δὲ καὶ μετακοσμεῖν ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἄμεινον οἶμαι τὴν ἐξάλλαξιν αὐτῶν τῆς διαίτης, ὅταν ἀμέμπτως ὑγιαίνωσιν, οὐχ ὅταν ἤτοι νοσῶσιν ἢ δυσαρεστῶνται, ποιεῖσθαι· χαίρουσι γὰρ αἱ φύσεις ἀεὶ τοῖς ἔθεσιν . . .*

Commemorantur igitur hoc de rat. med. loco libri de sanitate tuenda; idem ob eandem rem commemorati sunt de rat. m. 589, 10; 589, 18; constat illud discrimen inter *φυλάττειν* et *ἐπανορθοῦσθαι* in prima sexti libri parte plane et omnino observatum esse. Non igitur est, cur huic de rat. med. loco eam vindicemus doctrinam, quam protulit in illa *Ὑγιεινῶν* parte suspecta (p. 362 s.), praesertim cum eo ipso loco, quo gravissima res affertur, quae tamen eadem est in libro quinto, *Ὑγιεινῶν* memoriam reticuerit. Nam dicit de rat. med. 590, 16: *ἄμεινον οἶμαι τὴν ἐξάλλαξιν αὐτῶν τῆς διαίτης, ὅταν ἀμέμπτως ὑγιαίνωσιν κ. τ. λ.*, idem praeceptum loco *Ὑγ.* inesse supra exscripto nemo non videt; nec vero delegantur ad eum lectores. Cur non? Non fuit ille locus, si mihi credideris.

De s. t. p. 363, 364 castigantur ii, qui eandem curationem in simili re omnibus aegris convenire putent. Hoc querelarum genus saepius libris suis inseruit, velut huic quinto libro in exordio p. 306; de rat. m. X 206: *τὸ δ' οἴεσθαι κοινήν τινα ἁπάντων ἀνθρώπων εἶναι θεραπείαν ἐσχάτως ἠλίθιόν ἐστιν· ὅπερ οἱ ἀναισθητότατοι νομίζουσι μεθοδικοί.* Conferantur hi loci:

De s. t. 364, 3:	De rat. med. X (9) 653, 9:
ὥσπερ γὰρ ἑνὶ καλοποδίῳ πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους ἀδύνατον χρῆσθαι τοῖς σκυτοτόμοις, οὕτω τοῖς ἰατροῖς ἰδέᾳ βίου συμφερούσῃ μιᾷ.	*ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὔτε ζητοῦσιν οὔτε ἴσασιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν ἑνὶ καλόποδι πάντας ὑποδέουσιν.*

p. 365 s. enarrat, quomodo sibi contigerit, ut Primigenis philosophi affectum perspiceret ac dignosceret. Diximus autem mirum videri huius nobilis loci memoriam in opere de rat. m. sublatam esse. Primigenis locum tenet iuvenis nescio quis, qui in aquis aluminosis, quas Albulas vocant, laverat (X [8] 536—542). Digressione facta alia exempla afferuntur. Idem fit de san. t. 367, 7 ss.

p. 368—371 explicantur et illustrantur duo Hippocratis praecepta; alterius exstat duplex forma; nec enim magni refert, utrum dixeris: *ταῖς θερμαῖς φύσεσιν ἄμεινον ἀργεῖν ἐστιν ἢ γυμνάζεσθαι* an: *τὰς θερμὰς φύσεις ἐλιννύειν.* Alterum praeceptum hoc est: *πόνους σιτίων ἡγεῖσθαι.* Iterum dico rem summi momenti observandam esse. Nam praeceptum priore loco commemoratum attulit X (8) 544, 2: *ἐν μὲν γὰρ τῷ ἕκτῳ τῶν ἐπιδημιῶν φησιν, ἐν θερμῷ φύσει ψύξις, ποτὸν ὕδωρ, ἐλιννύειν.* Et hoc quidem loco docet talibus naturis frigidum humidumque nutrimentum exhibendum esse. Iam X (8) 556, 3 ss. de eodem praecepto novam quaestiunculam instituit. Quaeritur autem de potu calidis naturis concedendo vel commendando. Et de vino abnuit in praesentia dicere (556, 12): *τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ καθ' αὑτὸ* **ζητείσθω,** de aquae frigidae potione vult exponere. Iam subsistamus paulisper, ne rem magni discriminis praetergredi videamur. Moneo enim nullam quod sciam Galeni quaestionem esse de vino calidis naturis concedendo nisi in extremo *Ὑγιεινῶν* quinti libri capite. Videtur igitur eandem, quam hoc loco pronuntiavit, disputationem inseruisse illi extremae libri quinti parti. Quae res si recte se habeat, idonea est, qua tota diiudicetur controversia. Sed sit

[1] *οὐκ* K., sanavit locum corruptum comparata Nicolai translatione C. Kalbfleisch.

etiamnunc sub iudice lis! Redeamus ad propositum! Galenus etsi dixit (X 556, 13): περὶ δὲ ποτοῦ ψυχροῦ διοριστέον eisque quae sequuntur rem videtur absolvisse, redit ad eandem quaestionem X (9) 620 ss., claudit specie quidem (622, 15): ταῦτα μὲν οὖν ἐπιπλέον ἢ κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ὑπόθεσιν, ὅθεν ἴσως καὶ αὖθις ἀναγκαῖον ἔσται ποτὲ δόσεως ψυχροῦ μνημονεῦσαι, sed disceptationis laqueis tanquam irretitus non desinit de frigido potu exponere (623 s.). Ex iis autem, quae proferuntur, patet summum momentum ad potum frigidum concedendum fieri consuetudine respecta. Et hercle ita instituta est tertia eaque postrema de potu frigido quaestiuncula, ut haud inepte dicat (p. 656, 10 s.): ἔχεις οὖν ἤδη καὶ τὸν περὶ τῶν ἐθῶν λόγον, εἰ καὶ κατὰ τὸ πάρεργον, ἀλλ᾽ ἱκανῶς διωρισμένον.

Id igitur video constare eam partem illius Hippocratis praecepti (cf. X 544: ἐν θερμῷ φύσει ψύξις, ποτὸν ὕδωρ, ἐλινύειν), quae ad frigidum pertineat, a Galeno cura ac diligentia in opere de ratione med. tractatam esse. Sed quem librum iusseris me inspicere, quo reliquae illius praecepti partes simili ratione tractatae veniant in iudicium? Nec enim aut de vino calidis naturis concedendo aut de exercitationibus vitandis in opere de ratione med. ulla quaestio instituta est, quin ne mirum quidem est auctorem de talibus agere noluisse iis libris, quibus febricitantium curatio explicatur, nisi forte putabis exercitationibus febrim depelli posse. Ratione igitur, ne dicam necessitate, ad eam sententiam adducimur, ut existimemus, si modo auctor de reliquis praecepti Hippocratici partibus quid tradiderit, inventum iri id in aliqua parte operis de sanitate tuenda. Quod cum ita sit, stat mihi sententia paulo post in eam rem inquirere.

Nam id priusquam fiat, necesse est ad eum locum illius sive de potu frigido sive de consuetudine aestimanda quaestiunculae animum advertere, quo libri de s. t. commemorantur (X, 655, 12 ss.): τῶν δ᾽ ἄλλων ἐθῶν ἔνια τῶν κατὰ βραχὺ μεγάλην ἀθροιζόντων τὴν βλάβην οὐκέθ᾽ οἷόν τ᾽ ἐστὶ δι᾽ ἐμπειρίας ἐξευρεῖν· εἴρηται δὲ περὶ τῶν τοιούτων ἐπὶ πλέον ἐν τοῖς ὑγιεινοῖς. Quaerenti autem mihi, ad quem Ὑγιεινῶν locum haec verba spectent, videtur fieri non posse, quin trahantur ad extremam quinti libri partem, inprimis ad ea, quae exstant p. 368, 15 ss.: οἱ πλείους γὰρ τῶν ἐθιζόντων ὁτιοῦν ἔθος οἰκεῖον αἱροῦνται τῇ φύσει διὰ τὸ βλαπτομένους πολλάκις ὑπὸ τῶν οὐκ οἰκείων ἀφίστασθαι. τινὲς δ᾽, ἤτοι νικηθέντες ὑφ᾽ ἡδονῆς ἢ (deest Ven. V) δι᾽ ὑπερβάλλουσαν ἄνοιαν οὐκ αἰσθανόμενοι τῶν τῆς βλάβης αἰτίων (sic Ven. V, τῶν αἰτίων desunt in Vulg.) ἐμμένουσι τοῖς κακοῖς ἔθεσιν. Quod recte si habet, iam nobis quoque concedendum est tum, cum Galenus p. 655 commemoraret τὰ Ὑγιεινά, fuisse illam quinti libri extremam partem. Quo igitur tempore orta est illa? Post octavum de ratione medendi librum confectum, respondeo.

Hic quaerat quispiam: Quanam re tum temporis Galenus incitatus est, ut hanc partem componere animum induceret? Nullo autem tempore, postquam cogitationes suas de sanitate tuenda litteris mandaverat, haec volumina evolvere magis ipse coactus est quam tum, cum ab amicis impulsus et admonitus (X [7] p. 458) ad opus de ratione medendi perficiendum omni studio denuo incubuit. Nam ipse ut vidimus dixit (X [7] 517, 11): κοινωνεῖ δὲ ὁ λόγος ὅδε σύμπας ὁ περὶ τῆς δυσκρασίας τοῖς ὑγιεινοῖς παραγγέλμασι κ. τ. λ.; identidem igitur erant lectores ad libros de s. t. delegandi. Quae cum ita sint, quid est quod miremur Galenum eo ipso tempore denuo curam in opere de s. t. perficiendo et perpoliendo posuisse? Non modo non mirabile, sed etiam verisimile et consentaneum est tum temporis eam quam defendo mutationem factam esse. Nam redintegratis studiis facile fieri poterat, ut ipse quaedam omissa esse sentiret, quae si suppleri possent operis utilitatem augerent. Velut illud Hippocratis praeceptum partim pertinet ad aegros, partim ad male temperatos. Et illa pars, quae ad aegros pertinet, diligenter tractata erat. Restabat igitur, ut disputationem de reliquis insereret libris de sanitate tuenda, praesertim cum non pauci medicorum Hippocratis praecepta 'διὰ παλαιὰν βραχυλογίαν' (X 632) male intellegerent.

Quaerendum esse dixi, ubinam illa pars de otio calidis naturis commendando, de exercitationibus vitandis exstaret. Iam dico inventam esse illam partem; nam diligenter et accurate agitur de Hippocratis praecepto recte intelligendo de s. t. 368,5—372,2.

Restat huius capitis extremus locus (p. 372 s.), quo eos vehementur incusat, qui Hippocratis schola fastidiose despecta novarum sectarum cum principes appellari voluerint, discipulos suos rudes imperitosque dereliquerint. Huius conquerendi generis exstat locus similis X (8) 560.

De cap. XII. In initio postremi capitis profitetur Galenus se paucis (*διὰ βραχέων*) repetere velle, quaenam essent determinationes vitiosarum naturarum. Finge nunc iterum quaeso omnia esse sincera, falsam opinionem meam, censebimus ea parte praeparatum iri libri sexti primam partem. Mirabimur igitur nullo sexti libri loco hanc quinti partem respici; nam hic et illic agitur de eadem re. Debebat auctor hanc epitomen toti operi annectere, non offerre discentibus, priusquam in fusiorem disputationem ingrederetur. Nam periculum erat, ne laboris fugientes acquiescerent in illa. At aliter res se habet; nam nos quidem iudicamus post illam sexti libri primam partem hanc epitomen ortam esse. Ne nos quidem negabimus male eam collocatam esse: sed quoniam sumimus ex uno libro duos esse factos, intellegimus facile mutatione illa nonnulla incommoda orta esse, nonnulla non sublata.

Comparatione facta[1]) ad universum rei si spectabimus, dicendum est nullam in quinto libro inveniri sententiam, quae eadem non sit in sexto. Sed in sexto leguntur haec omnia in pleniore contextu, quippe cum novam doctrinam tradere studeat, in quinto, cum acta repetere in animo sit, paucis absolvuntur.

De uno autem intemperiei genere Galenus non aeque ac de ceteris agit in quinto libro, sed plenius et accuratius. Nam et rebus disponendis hoc loco operam dedit: dicit primum de exercitationibus, deinde de balneis, postremo de vini usu. Iam ut comparatio fiat, si sextum librum evolverimus, nonnulla, quae in quinto exstant, desiderabimus; alia, quae scripta sunt in sexto, desunt in quinto. Sed maxime subit mirari Galeni inconstantiam in illa, quae de vini usu est quaestiuncula. Nec enim de calidis et humidis solis loquitur, sed de calidis omnino. Iam ex ipsius verbis (376, 7) *σκεπτέον ἐφεξῆς* apparet non acta rectratatum iri, sed fore ut nova quaedam afferat. Nascitur autem tota quaestiuncula ex praecepto quodam Hippocratis, quod in epidemiis fuisse dicitur. Eiusdem autem praecepti memoria exstat ut supra vidimus in libro de rat. m. octavo (X 556): *δῆλος δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἱπποκράτης οὐ μόνον ἐν τοῖς ἐφημέροις πυρετοῖς, ἀλλὰ κἂν τοῖς ὀξέσι διδοὺς οἶνον, ἐξ ὧν ἐν τῷ περὶ διαίτης ὀξέων γράφει. κατὰ δὲ τὸ ἕκτον τῶν ἐπιδημιῶν εἴτε οὖν αὐτὸς εἴτε καὶ Θεσσαλὸς ὁ υἱὸς*

[1]) 5, 373

ὅσοις μὲν φύσει τὸ θερμὸν δακνῶδές ἐστιν, ὡς καπνώδη γεννᾶν περιττώματα, τούτοις λουτρὰ χρήσιμα καὶ κινήσεις βραχεῖαί τε καὶ νωθραί, πολλαὶ δὲ καὶ ὀξεῖαι βλαβερώτεραι. τούτοις οὖν οὐ μόνον ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δὶς λούεσθαι τῆς ἡμέρας συμφέρει, καὶ μάλιστα θέρους, ἐσθίειν τε τροφὰς εὐχύμους μηδὲν ἐχούσας δριμύ· πολέμιον δ' αὐτῶν ἐστι τὸ ἡλιοῦσθαι καὶ τὸ θυμοῦσθαι καὶ τὸ φροντίζειν πολλά.

6, 392

δριμὺ γὰρ καὶ θερμὸν καὶ δακνῶδες τὸ διαπνεόμενον ἀπ' αὐτῶν ἐστιν. ibid. *οὗτοι δὲ καὶ τοῖς μετὰ τροφὴν χαίρουσι λουτροῖς.* p. 391: *καὶ δὴ καὶ γυμνάζεσθαι βέλτιον αὐτοὺς οὐκ ὀξὺ καὶ σύντονον γυμνάσιον ἀλλὰ σχολαιότερόν τε καὶ μαλακώτερον* p. 398: *φείδεσθαι δὲ χρὴ καὶ μάλιστα αὐτοὺς ἐγκαύσεων . . . καὶ φροντίδων καὶ ἀγρυπνιῶν.*

Locum quinti libri plenum dedi, ex sexto eos tantum locos exscripsi, qui ad comparandum idonei viderentur.

5, 374

(ψυχροὶ καὶ ὑγροὶ.) ἰσχυροτέρων τε κινήσεων χρεία ἔχεσθαι καὶ διαίτης πλέον ἐχούσης τὸ λεπτόν . . . οὐ μὴν οὐδ' ἐν ἡλίῳ γυμναζόμενοι βλάπτονται, καθάπερ οὐδ' ἀλουτοῦντες.

6, 402

μοχθηραὶ δὲ καὶ αἱ μεθ' ὑγρότητος ψυχραὶ κράσεις εἰσί . . . ὀνίνησί τ' αὐτὰς ἀλουσία τε καὶ γυμνάσια καὶ δίαιται λεπτότεραι.

5, 374

ἔστι δὲ ἡ μὲν ψυχρὰ καὶ ξηρὰ τῇ τῶν γερόντων ὁμοία.

6, 401

χειρίστη . . . ἡ ξηρὰ κρᾶσις. ὃ γὰρ ἐν τῷ χρόνῳ τοῖς γηρῶσι γίνεται, τοῦτ' εὐθέως ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχει τούτοις.

αὐτοῦ παραιτεῖται τὸν οἶνον οὐ μόνον εἰ πυρέξειαν οἱ θερμοὶ ταῖς κράσεσιν, ἀλλὰ κἂν τῷ τῆς ὑγείας χρόνῳ· ἐν θερμῇ γοῦν φύσει παραινεῖ ψύξιν τε καὶ ποτὸν ὕδωρ καὶ ἐλιννύειν· εἰ μὴ ἄρα τὸ πλείονι χρῆσθαι τῷ ὕδατι τοῦ οἴνου κατὰ τὰς τοιαύτας φύσεις, ἧπερ ἀρέσκει τισί, φαίημεν ὑπ' αὐτοῦ παραινεῖσθαι. τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ καθ' αὐτὸ ζητείσθω, περὶ δὲ ποτοῦ ψυχροῦ διοριστέον. Cum dicit Galenus *ζητείσθω*, sperare nos iubet se alio loco hanc rem in disceptationem vocaturum esse nec si alicubi de ea re iam egisset, praetermisisset, quin ad eum locum lectores delegaret. Vides igitur in eo, quem exscripsimus, loco commemoratum illud praeceptum: . . . *παραινεῖ ψύξιν τε καὶ ποτὸν ὕδωρ καὶ ἐλιννύειν.* Et de cibis frigidae naturae deque potu frigido egit Galenus diligenter in libris de rat. m. Restabant duae quaestiones ad sanos potissimum pertinentes:

Licetne calidos non movere?
Vetatne Hippocrates calidis vinum dari?

Utramque quaestionem videmus fuse lateque tractatam in extrema quinti libri parte. Absurdum hercle est credere Galenum has quattuor quaestiones ex uno Hippocratis praecepto natas ita tractavisse, ut aetate M. Antonini duas, duas aetate Septimii Severi tractaret. Licet multa a me parum perspecta sint: id dicere audeo ne intellegi quidem plane posse extremam libri quinti partem nisi adhibitis libris de ratione medendi et septimo et octavo et nono.

Maxime tota in parte actum est de calidis naturis, profecto non actum est de senibus, satis igitur ridicule subito dicitur (379, 8): *ταῦτα δὲ περὶ τῶν τὴν μέσην ἐχόντων ἡλικίαν τοῦ γήρως εἴρηται κ. τ. λ.* Male collocata est tota pars, pessime partis extrema particula. Voluit ille si quid video mutatione facta, quoniam rem dissimulare in animo erat, quinto libro unitatis speciem imponere. Illum autem locum epilogi vicem optime obtinere quis non videt? Plenum igitur ac refertum de senum curatione librum sibi videbatur Galenus edidisse.

Venio ad tertiam libri sexti partem, qua de inaequalibus intemperie agitur. Diu iudicavi eam priore tempore ortam esse; quae sententia videbatur confirmari loco, qui exstat de rat. m. X (8), 576, 7: *εἴρηται δ' ἡ σύνθεσις τῶν τοιούτων φαρμάκων (τοῦ διὰ τῶν κυδωνίων μήλων χυμοῦ* et *τοῦ διὰ τῆς σαρκὸς αὐτῶν) ἐν τοῖς ὑγιεινοῖς.* Haec remedia quomodo componenda sint, exponitur de san. t. 450, 5—452, 7. Totum autem locum esse supplementum ad absolutum opus additum expressis verbis declaratur (450, 5): *τούτων ἤδη γεγραμμένων, ἀναγνούς τις τῶν ἑταίρων ὅλον τὸ βιβλίον, ἕν τι τῶν πρόσθεν ἀναβληθέντων* (sic Kalbfleisch, *ἀναλειφθέντων* K.), *ὕστερον δὲ ῥηθησομένων παραλελεῖφθαί μοι τελέως ἔφη, τὸ διὰ χυλοῦ τῶν μήλων φάρμακον κ. τ. λ.* ibid. l. 11: *ἐπαινέσας οὖν αὐτὸν ἀναμνήσαντα προσθήσω τῷ λόγῳ τὴν σκευασίαν αὐτοῦ κ. τ. λ.* Promiserat enim Galenus in quarto libro (285, 1): *καὶ τὸ διὰ χυλοῦ τῶν κυδωνίων μήλων, οὗ τὴν σύνθεσιν ἅπασαν ἐρῶ καὶ τὴν δύναμιν ἀκριβῶς ἐξηγησόμενος κατὰ τὸν ἑξῆς λόγον.* Videtur autem hoc supplementum iam in priore confectione fuisse et inserta parte, qua inaequales intemperie tractantur, locum suum in libri calce servavisse: nec potest id, quod supplementum additum esse expresse dicimus, alium locum tenere. Nec enim iam mihi persuadere possum illam de inaequalibus partem tum, cum Galenus septimum et octavum librum de rat. m. composuit, perfectam fuisse. Nam nunquam, etsi saepius de simillimis passionibus, de iisdem remediis agitur, respicitur ullus locus illius partis sexti libri. Contra in sexto libro delegamur ad eam operis de rat. m. partem, quae Septimio Severo imperante absoluta est; dicit enim (437, 3): *λέλεκται δὲ τελέως δηλονότι περὶ τῶν τοιούτων ἁπάντων ἐν τῇ τῆς θεραπευτικῆς μεθόδου πραγματείᾳ κ.τ.λ.* Agitur autem hoc loco de medicamentis quibusdam calculosis parum idoneis, quippe quae nimis calefaciant et siccent. Mea autem sententia haec verba referenda sunt ad locum quendam in libro XIV de rat. med. (956, 11): *καὶ γὰρ οὖν καὶ τῶν ἐν ταῖς ἀρθρίτισι πώρων ἡ γένεσις ἐξ ὑγροῦ παχέος ἐστὶ καὶ γλίσχρου μὴ κατὰ βραχὺ διαφορηθέντος, ἀλλ' ἀθρόως ξηρανθέντος ὑπὸ βιαίων φαρμάκων. οὕτω δὲ κἂν τοῖς νεφροῖς οἱ λίθοι γεννῶνται, κατοπτηθέντος ἐν αὐτοῖς χυμοῦ παχέος καὶ γλίσχρου. διὰ τοῦτ' οὖν ἐπὶ τῶν σκιρρωδῶν διαθέσεων οὐδὲν τῶν*

De sexti libri tertia parte.

ἰσχυρῶς θερμαινόντων ἢ ξηραινόντων φαρμάκων ἁρμόττει κ.τ.λ., cf. de san. t. 437, 1: *ἐπὶ γάρ τοι τῶν νεφριτικῶν οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ὅσα θερμήνειε σφοδρῶς διδόναι χρή.*

Maxime autem mihi infestus locus est p. 402, 3: *ἀβλαβῆ γὰρ ἀφροδίσια μόνοις τοῖς ὑγροῖς καὶ θερμοῖς ἐστι καὶ ὅσοι φύσει πολύσπερμοι, περὶ ὧν ἐν ταῖς ἀνωμάλοις κράσεσιν αὐτίκα λεχθήσεται*, qui si in priore confectione fuerit, concludendum est Galenum voluisse uno volumine comprehendere aequales intemperie, inaequales intemperie, occupatos, senes. Non facile adducor, ut existimem ita Galenum ratione deceptum esse, ut tantam materiam unum in volumen coartari posse putaret. Quare aliter mihi videtur res difficilis expedienda esse. Consilio mutationis inito voluit ille primum de inaequalibus intemperie priore loco, de occupatis posteriore agere. Tum temporis inseruit nescio qua occasione oblata illam adnotationem. Abiectum illud prius consilium esse dicit ipse (403, 4): *περὶ δὲ τῶν ἀνώμαλον ἐχόντων τὴν κατασκευὴν τοῦ σώματος οὐκ ἐγχωρεῖ διὰ βραχέων εἰπεῖν, ἐπειδὴ πολλαὶ τῶν τοιούτων ὑπαλλάξεις εἰσίν, ἄλλων ἄλλο μόριον ἐχόντων δύσκρατον. ἀλλὰ κἂν δύο δύσκρατα ἔχωσί τινες, ὑπαλλάξεις καὶ τούτων γίνονται πολλαί.* Deinde novam dispositionem indicat (403, 8 ss.): *καὶ διὰ τοῦτο πρότερον εἰπόντες, ὅσα τῷ τε τὴν ἄμεμπτον ἔχοντι κατασκευήν, βιοῦντι δὲ βίον δουλικὸν ἢ περιστατικὸν ἢ ὅπως ἂν τις ὀνομάζειν ἐθέλοι, ποιητέον ἐστί, καὶ μετὰ ταῦτα, ὅσα τοῖς ὁμαλὴν τὴν δυσκρασίαν ἐν ὁμοίῳ βίῳ, μεταβησόμεθα* (sic conicio; K. *μεταβήσομεν*) *τηνικαῦτα πρὸς τοὺς ἀνώμαλον ἔχοντας ἐν τοῖς τοῦ σώματος μέρεσι τὴν κατασκευήν.* Totum hunc locum tum conscriptum esse puto, cum mutationis faciendae consilium exsecutus est. Equidem ut supra dixi existimo priorem confectionem talem fuisse, ut uno volumine comprehenderentur omnes naturae una intemperie per totum corpus serpente occupatae (419, 2: *δυσκρασίας ἐν ὅλῳ τῷ σώματι γιγνομένας*). Hanc sententiam si sequemur, optime servabimus pristinam dispositionem:

I. Vitiosae naturae (*μοχθηραὶ φύσεις*)
  a) vitiosi natura
  b) occupati
II. senes.

Restat, ut moneam totum *Ὑγιεινῶν* opus ex Galeni sententia imperfectum habendum esse. Quod patet non solum ex postremis verbis (452): *ὅσοι δὲ καθ' ἓν ὁτιοῦν ἤτοι γε ὁμοιομερὲς ἢ ὀργανικὸν ἀνώμαλον ἔχουσι κρᾶσιν, ἕτερος ἐπ' αὐτοῖς εἰρήσεται λόγος*, sed etiam aliis ex locis, velut p. 31, 11: *πολλοῖς δὲ ἐφώρασα καὶ κατά τι τῶν ὀργανικῶν μορίων δύο κράσεις ὑπαρχούσας . . . περὶ μὲν δὴ τούτων ἐν ταῖς μοχθηραῖς τῶν σωμάτων κατασκευαῖς εἰρήσεται.* p. 245, 3: *ὑπὲρ ὧν (τῶν ἀθροιζόντων φύσει κακοχυμίαν) ἐν ταῖς μοχθηραῖς κατασκευαῖς τοῦ σώματος ἐν τοῖς ἑξῆς ὑπομνήμασιν ἐπὶ πλέον ἐροῦμεν.* p. 295, 14: *πηλίκον ἐστὶ κακὸν ἑτέρῳ τρόπῳ κενώσεως χρῆσθαι, παραλείποντας φλεβοτομίαν, εἰρήσεται μέν που καὶ διὰ τῶν ἑξῆς ὑπομνημάτων, ὅταν ὑπὲρ τῶν μοχθηρῶν κατασκευῶν ὁ λόγος περαίνηται.* p. 300, 10: (*διὰ τὸ*) *μέλλειν που καὶ αὖθις ἴσως ἡμᾶς ἐν τῇδε τῇ πραγματείᾳ περὶ φλεβοτομίας ἐντελέστερον διέρχεσθαι.* Nec vero de venae sectione accuratius egit nec de duplici in una parte intemperie quidquam tradidit. Verisimile autem mihi quidem est Galenum quarto libro absoluto reliquam materiam duo in volumina ita dispertire voluisse (cf. p. 245, 295), ut unum reservaret male temperatis toto corpore, alterum male temperatis singulis corporis partibus. Obversata est ei, si quid video, haec fere dispositio:

Vol. V. VI.
Vitiosae naturae.

V.	VI.
Male temperati toto corpore	Male temperati singulis corporis partibus
1. natura (vitiosi natura)	1. una quidem intemperie, sed alia in aliis partibus
2. negotiis (occupati)	2. duplici intemperie in una eademque parte.
3. senectute (senes).	

Ea igitur pars, quam ut equidem opinor sexto volumini destinaverat alteram, deest, sed constat voluisse Galenum eam componere. Quod consilium cum in posterius distulisset, ut saltem ad finem quendam perduceret opus suum, coactus est oeconomiam eius mutare: senibus concessit quintum librum, adiunxit excitatus studiis suis in opere de rat. m. denuo positis novam partem, sextum librum vitiosis naturis reservavit. Nec vero ei contigit, ut omnia mutationis vestigia tolleret atque exstingueret.

Habes igitur meum et de quinto et de sexto *Ὑγιεινῶν* libro iudicium, quod aut sequere aut tuo stabis, si aliud est quoddam tuum.

II. De codicum Graecorum auctoritate ac fide.

A. De sententiarum ordine perturbato.

Postquam multo ante sensi sententiarum ordinem in libro quinto perturbatum esse, cum ipse mihi diffiderem ratus tam gravem corruptelam tam multorum tamque doctorum virorum oculos ac mentes fugere non potuisse, rem cum Carolo Kalbfleisch communicavi, viro de Galeno restituendo insigni laude promerito; qui quamquam et suis et discentium studiis occupatus erat, tamen in hanc quaestionem benigne morem mihi gerens diligentissime incubuit. Suasit autem mihi per litteras vir doctissimus, ut num quo in codice Graeco melioris ordinis vestigia detegi possent prius examinarem. Qua in re quoniam equidem tiro ac rudis adhuc versatus eram, quantum debeam viro bibliothecarum codicumque in bibliothecis repositorum peritissimo, grato animo confiteor semperque confitebor. Ac primum quidem tabulas photographicas antiquissimi quantum scio codicis Veneti n. 276 s. XII efficiendas curavi, non totius, ut id moneam, codicis, sed quinti libri, fol. 46^{v}—57^{v}. Continent singulae paginae plus minusve tricenos versus, columnae non sunt, compendia plurima. Hunc codicem cum textu, qui exstat in editione Kuehniana, cum contulissem, animadverti eum permultis locis ab illius verbis recedere. Qui quamquam ipse non paucis erroribus inquinatus est, tamen centies conservavit veram scripturam, quin etiam sincerum sententiarum ordinem, qualem supra exposui, exhibet.[1] Nam quanto putas gaudio me vidisse fere omnia, quae cogitatione inveneram, huius codicis fide esse confirmata, nisi quod epilogum illum transpositum volui, quem cum in codice quoque extremo loco collocatum vidissem, maxime incitatus sum, ut denuo sententiarum ordinem examinarem. Ut autem id primum absolvam, quod ad perturbatum in ceteris omnibus codicibus Graecis ordinem pertinet: fol. 49^{r} legis haec: *ἐφεξῆς δὲ περίπατοί τε καὶ αἰωρήσεις ἄκοποι στοχαζομένῳ τῆς τοῦ γέροντος δυνάμεως* (= K. p. 321)· *οὐ γὰρ μικρά τίς ἐστιν αὐτοῖς διαφορὰ κ. τ. λ.* (= K. p. 329). Nec vero multum afuisse, quin ne huius quidem codicis fides integra intactaque maneret, inde apparet, quod in margine adscripta videmus haec verba: *τὸ λεῖπ(ον)* [corr. ex *λείπ(ει)*] *ὧδε ἔμπροσθεν ἐστὶ τεσσάρων φύλλων.* Ac re vera quattuor foliis evolutis ad eum locum nos pervenisse sentimus, quo illa pars de senum exercitationibus inserenda est; et in nostro quidem codice adest illa omniaque recte se habent et procul a reprehensione, nisi quod idem qui antea scriba — vix est monendum alterius, non qui codicem scripserit esse manum — in margine annotavit: *τὸ λεῖπον ὄπισθεν τῶν τεσσάρων φύλλων ὧδε ἐστίν.* Ille igitur procul dubio duos ante oculos habebat codices, quorum alter pravum exhibebat ordinem, alter i. e. noster integrum. Nec tamen nostro codici fidem attribuit iste, sed id spectans, ut lectoribus codicis ut ipse putabat corrupti indicaret rectum ordinem, in margine qualis melioris ut ipse putabat codicis ordo esset adscripsit. Quin ubi ea pars, de qua lis est, ad finem pervenit, tertia in margine legitur annotatio: *ἕως ὧδε τὸ λεῖπον ὄπισθεν*, i. e. ea, quae ante desiderantur, usque ad hunc locum pertinent. —

[1]) Rem paucis promulgavi, Berl. phil. W. 1910, n. 52 p. 1656.

Ita igitur res se habet in antiquissimo codice; in reliquis omnibus vestigia melioris ordinis nulla reperiuntur. Translationum autem latinarum, quae quidem mediae sint aetatis, altera eaque vetustior a Burgundione iudice Pisano facta pravum exhibet ordinem, altera, quam Nicolao Regino debemus, sincerum. De quibus cum in animo sit paulo accuratius agere infra, hoc loco satis habeo hoc unum annotavisse Burgundionis translationem excerptis tantummodo constare. Ac renatis quidem litteris Linacer Anglus Galeni *Ὑγιεινά* latinitate donavit; nec vero apud ipsum nec apud eos, qui codicibus Graecis inspectis Linacri operi emendando ac perpoliendo operam navarunt velut Leonhartus Fuchsius, Hieronymus Donzellinus aliique, ullam sinceri ordinis memoriam exstare testor.[1])

Quibus praemonitis deteriorum primum codicum Graecorum fidem et auctoritatem liceat tentare. Nec enim iuvat nos de monte descendentes videre aquas montanas sordidis rivulis inquinari; magis gaudebimus, cum quo altius ascenderimus, eo puriores sentiemus fluere fontes et ab illuvie integriores.

B. De codicibus Parisino 2172 et Lipsiensi 50.

Codices graeci, qui quidem quintum librum contineant integrum, exstant hodie quinque:

Ven. V Venetus 276 s. XII.
Marc. M Venetus 282 s. XV.
R Reginensis 173 s. XV.
P Parisinus 2172 s. XVI.
L Lipsiensis 50 s. XVI.

Ac primum quidem excusso iam Veneto 276 in manus meas incidit Lipsiensis, quem ut in bibliothecae nostrae membro quodam inspicerem ab iis, qui bibliothecae universitatis Lipsiensis praefecti sunt, liberalissime concessum est. Est autem ille chartaceus continetque fol. 1—131 libros *περὶ τῶν πεπονθότων τόπων* sex, inde ab fol. 132^r—260^r *Ὑγιεινῶν* libros sex.[2]) Quem codicem cum accuratius conferre coepissem, multo sudore fore indignum mox mihi persuasi: nam hiant lacunae, insunt mendosae scripturae plurimae et stulti orthographici errores. Quare satis habui lacunas, quas quidem animadvertissem, denotavisse omnes, mendorum autem delectum fecisse. At contra ubicunque in lectionem aliquam incideram, quae, cum nec in Veneto nec apud Kuehnium exstaret, novi aliquid afferre videretur, diligentissime depingere studebam.

Multo post Parisini quintum librum et sextum, hunc ut opinatus sum photographi errore non integrum, arte photographica expressos accepi. Comparatione facta primum in hanc sententiam incidi esse Parisinum Lipsiensis gemellum; nec enim inveni ullum mendum in Parisino, quod idem non esset in Lipsiensi; deinde autem, cum quasdam Lipsiensis lacunas e Parisino facile explicari posse
P > L observassem, mihi persuasi Lipsiensem esse Parisini apographon. Quae sententia eo quoque videtur confirmari, quod tum, cum Lipsiensis praesto mihi erat, mihi annotavi haec: fol. 235^v incipit liber sextus, fol. 241^r possis credere librum esse absolutum; nam vacua sunt relicta 241^v—242^v; sed fol. 243^r repetito eodem loco, qui fol. 241^r extremus legitur, continuatur textus usque ad finem. Ea autem verba, quae repetita esse in Lipsiensi dixi, inveniuntur apud K. p. 401, 17—402, 11. Iam quoniam vidi Parisinum dici esse in fine mutilatum, cum in rem inquisivissem, sensi eo ipso loco abrumpi orationem (402, 10 s.: *περὶ ὧν τῆς ἰδέας ἔμπροσθεν εἴρηται κατὰ τὸν περὶ τῶν κόπων λόγον*).

[1]) Vestigium fere exstinctum nuperrime indagavi. In Caspari Hofmanni interpretatione *Ὑγιεινῶν* latina, quae inscribitur Vita medica — prodiit illa Francf. a. 1680 curante Seb. Scheffero (cf. Ackerm. H. l. I, CXXXVI) — translato illo enuntiato p. 321, 10, leguntur p. 106 haec: *'Quae sequuntur, deserta sunt apud me'*. Usus est ille — sic intellego — codice aliquo, in quo, quippe cum librarius in contextu offendisset lacunamque statuendam esse coniecisset, nonnullae paginae vacabant litteris. (De C. Hofmanno eiusque studiis in Galeni opera emendanda et exornanda collatis, confer Ackerm. H. l. I, CCLXI ss.).

[2]) cf. Gardthausen, Handschriften der Universitätsbibliothek zu Leipzig III p. 71.

Quae cum ita sint, puto procul esse dubio, quin Lipsiensis apographon Parisini ipsius sit, et videndum erit, ex quo fonte Lipsiensis reliquam sexti libri partem hauserit. Sed haec quidem res, quippe quae a nostro officio aliena esse videatur, mittatur in praesentia; nec vero quo melius faciliusque de utriusque codicis indole et usu iudicari possit, desistere mihi licet lacunas denotare et ex mendosarum scripturarum farragine nonnulla oculis supponere. Ac lacunarum exempla haec affero: aberraverunt scribae oculi ab (312, 2) *τε καὶ μαλακίαν* ad (312, 3) *τε καὶ μεθ᾽ ἡμέραν*, ab (330, 5) *τῶν ἀνακομιζομένων* ad (330, 6) *τῶν νεοτέρων* (sic), ab (351, 9) *τῶν ἀγρίων* ad (351, 10) *τῶν προσφάτων*, ab (360, 6) *ὥσπερ εἰ* ad (360, 7) *ὥσπερ δέ*, ab (377, 15) *εὔκρατός ἐστιν* ad (377, 18) *εὔκρατός ἐστιν*.

Sunt autem in Lipsiensi nonnullae lacunae, quae non sunt in Parisino:

P	L
319, 2 *τὸ δ᾽ ὑ π ο λ ε ι π ό μ ε ν ο ν* (K. *ἀπολειπόμενον*) *τοῦ δε γινώσκειν μέν σε χρὴ διὰ τρεῖς αἰτίας ἀπο- λ ε ι π ό μ ε ν ο ν· ἢ ὅτι κακῶς . . .*	*τὸ δ᾽ ὑπολειπόμενον ἢ ὅτι κακῶς κ. τ. λ.*

In Parisino casu factum est, ut verba sic collocata videas: *ὑπολειπόμενον* / *ἀπολειπόμενον*, facile igitur fieri poterat, ut scribae oculi aberrarent.

P	L
330, 1 . . . *ἀνατρέφειν τὸ σῶμα πυκναῖς καὶ βραχείαις τροφαῖς, ἐπὶ δὲ ἰσχυρᾶς ἀραιαῖς καὶ πολλαῖς. εἰπεῖν μὲν οὖν καὶ ταῦτα καὶ τἄλλα ῥᾷστον.*	*ἀνατρέφειν τὸ σῶμα πυκναῖς εἰπεῖν κ. τ. λ.*

Iterum facile perspicimus, quo casu scriba codicis L in errorem inductus sit; nam in Parisino *πυκναῖς* in altero versu, in altero *πολλαῖς* (*πυκναῖς* / *πολλαῖς*) primum locum tenet. Similitudine igitur verborum deceptus ille ad falsum versum delapsus est.

Sufficiant haec de lacunis. Nunc quamvis tetrum sit, mendosarum scripturarum spicilegium hoc oculis supponere liceat:

K	PL
307, 17: *νοσεῖν*	*ὀσεῖν*
308, 16: *ὑπουργοῦντες*	*ὑπουργοῦνταις* (sic)
331, 3: *προσηκόντως*	*προσηκώντος*
333, 17: *ἠλείφετο*	*εἰλήφετο*
341, 7: *ἐκφραττόντων*	*ἐμττόντων*
342, 3: *ἐπαινουμένην*	*ἐρ παι νου μένην* (sic)
345, 8: *ᾧσι*	*ὦ σοι*

Ex hoc mendorum consensu sequitur, ut ambo codices angustissimo vinculo cohaereant. Atqui in Lipsiensi ad ea, quae communia sunt utriusque codicis, accedunt alia nonnulla menda, quae enumerare longum est. Quare si memineris eodem loco, quo Parisini scriba calamum deposuit, in Lipsiensi inveniri folia vacua, concedes mihi h u n c e s s e i l l i u s a p o g r a p h o n.

C. De ratione, quae intercedit inter Parisinum et Reginensem.

Forsitan mireris nullam adhuc ex Parisino allatam esse lectionem, quae comprobari possit. Sed ille, quidquid boni rectique habet, debet Reginensi, cuius mea quidem sententia est apographon. R > P
Quin etiam Aldina, quam anno 1525 in lucem prodisse verisimile est, ex Reginensi tanquam ex fonte videtur hausisse. Reginensis quinti libri plagulas arte photographica expressas ut mihi compararem, praefectum bibliothecae Vaticanae, patrem maxime reverendum Ehrle per litteras adii; qui

roganti mihi tanta cum facilitate morem gessit, ut quantam viro humanissimo gratiam debeam, hoc quoque loco lubenti animo profitear.

Litterulas huius codicis si oculis percurreris, suspicaberis esse minus elaboratas ac pictas quam exercitata celerique manu proiectas. Interdum fit, ut verborum singula membra paulo latius distent; eadem in Parisino prorsus distracta esse solent; interdum primo obtutu periculum est, ne *η* pro *ε*, *ο* pro *ω* legas; utrum *ἐγίνετο* an *ἐγένετο* intellectum voluerit scriba, saepius non facile distinguas: quibus rebus non solum Parisini scribam, sed etiam Aldinae editores haud raro deceptos esse animadvertes. At cave putes illum Reginensem sine ulla diligentia esse descriptum, immo vix in unam incides lacunam, et scribae consuetudinem cum primum perspectam habebis, litterulis eius lepidis gaudebis. Correctiones saepius deprenduntur; plurimae eadem manu factae videntur, paucae ab altera, nisi fallor. Nonnullae vitiosae scripturae in margine emendantur; ibidem multis locis legitur *σημείωσαι*, aliis linea anguinea significatur textum sive librario ipsi sive lectori nescio cui vel suspectum vel parum perspicuum vel etiam cognitione dignissimum visum esse.

Quibus praemonitis primum videamus, quibus argumentis conici possit Parisinum ex Reginensi ipso fluxisse. Atque id quidem supra diximus, quae non mendosa esse viderentur in Parisino, ea exstare in Reginensi omnia. Contra easdem, quas Reginensis exhibet mendosas scripturas, indagare possumus in Parisino. Eiusmodi loci sunt:

Galeni verba:	R P
311, 8: *μέχρι γήρως ἐσχάτου*	*μ. γήρους ε.*
313, 2: *μεταβησόμεθα*	*μεταβήσομεν*
318, 6: *ταῦτ᾽ οὖν ἐπισκεπτόμενος*	*ταῦτα τέ οὖν βίον σκεπτόμενος*
319, 17: *εὑδέμεναι*	*εὕδοι μέν*
329, 14: *τοὺς δ᾽ ἰσχυροτέρους*	*τοὺς δ᾽ ἰσχυρότερον*
334, 9: *μύσιος*	*μύτιος*
325, 1: *δίσκων βολαὶ*	*δίσκω* (*δισκω* P) *βολαὶ*
344, 2: *καί ποτε ἥψει*	*καί ποτε καί ποτε ἥψει*
344, 18: *οἶδα καί τινα*	*οἶδα κατά τινα*
346, 15: *εἰ τούτου χρεία*	*ἤ* supra *εἰ* R *ἤ* P *τούτου χρεία*
351, 9: *μόρα*	*μόρια*
354, 13: *ὅτι μὴ μεγάλης ἀνάγκης καταλαβούσης*	*ὅτι μετὰ μεγάλης κ. τ. λ.*

Correctiones in Reginensi adhibitae respici solent a Parisini librario, velut 307, 7: *ἐ φυλλάξαμεν* (sic) R *φυλάξαμεν* P. Augmentum igitur paulo latiore spatio a verbo distans neglegentia praeteriit, correctionem bene observavit. Praeterea haec collegi exempla:

R	P
308, 7: *διὰ κόπους καί τινας* (*δή* supra *καί*)	*διὰ κόπους δή τινας*
311, 16: *ἀπονίζοντος* (*τ* supra *π*)	*ἀτονίζοντος*
312, 4: *ὑποδημάτων* corr. in *ὑποδημίων*	*ὑποδημίων*
313, 14: *αὐξανομένοις*	*αὐξομένοις*
320, 8: *αἱ μὲν οὖν μεγάλαι φλόγες*· in m.: *φλέβες*	*αἱ μὲν οὖν μεγάλαι φλέβαις* (sic!)
322, 7: *παρ οὗ* (*περὶ* supra *παρ*)	*περὶ οὗ*
322, 10: *ἔνθα γήρᾳ* (*οὕτως ἐν* supra *ἔνθα*)	*οὕτως ἐν γήρᾳ*
325, 18: *κατασκευὴ πάντα*· in marg.: *κατασκύπτοντα*	*κατασκύπτοντα.*

Sunt tamen nonnullae correctiones Reginensis, quae in Parisino sive neglegentia sive alia de causa respectae non sunt: 312, 10: *ἄρξασθαι δέ μοι που δίκαιον ἂν ἦν,* in marg. *δεικνύειν* R, *ἄρξασθαι δέ μοι πολύ δίκαιον ἂν ἦν* P. 317, 10: *ἡ ἀραιότητα τοῦ σώματος.* Correxit *ἀραιοτέρα* in *ἀραιότητα* R supra ε acuto deleto; pravam lectionem retinuit P. 337, 5: *καὶ δέονται θρέψεως περιττοτέρας* K *περιττότερον* R, in margine linea anguinea, qua ut puto textum ambiguum esse indicatur. Exstant igitur duae lectiones, scripsit P *περιττοτέρας.* 364, 2: *μὴ διελομένων* K, correxit *διελομένων* accentu mutato R, fuit antea *διελόμενον,* parum intellexit totum locum librarius Parisini misereque tractavit scribens *δι ἑλομ(εν)* (superscr. *οι*). 365, 12: *τὰ κατὰ μέρος ἅπαντα* K, *τῶν κ. μ. ἁπάντων* aliquando R, quam scripturam mutavit quidem librarius, sed accentum movere omisit. Nec igitur satis dilucida erat correctio; exhibet P: *τὰ κατὰ μέρος ἁπάντων.* Unus restat locus, de quo certum iudicium fieri nequit: 349, 10: *μεταφέρειν γε δυναμένων* K, *μεταφέρειν γέ μόνα* R. Rectam scripturam praebet P. Ac signo quidem : ,quod in R adhibitum videmus, delegari solent ad emendationem aliquam in margine positam lectores; nec vero ibi invenitur quidquam. Unde igitur hauserit lectionem non reprehendendam Parisini librarius? Nam parum probabile videtur istum coniectura verum invenisse. Verisimilius est correctionem in Reginensi exstare quidem, sed scriptam in extremo margine ideoque redditam non esse in tabula photographica. Videant, quibus potestas erit codicis ipsius inspiciendi!

Iam videamus, num alio argumentorum genere usi ad liquidum confessumque perducere possimus Parisini librarium Reginensi ipso fonte usum esse. Accidit autem illi aliquotiens, ut oculos, cum a verbis modo conscriptis redirent ad verba describenda, converteret quidem ad singulorum versuum rectum locum — nam memoria tenebat, quo loco legere desiisset — non ad rectum versum ipsum; quo errore percepto iterata verba delenda curavit. Quos locos si examinaverimus, facile cognoscemus Parisini librarium talem, qualis esset Reginensis, librum ante oculos habuisse, cui triceni haud dubie in singulis paginis essent versus aeque verbis atque in Reginensi in singulos versus dispertitis. Atque haec collegimus exempla:

312, 6: *τούτων ἁπάντων ἢ ἀκολασίαν ἢ ἄγνοιαν ἢ ἀμφοτέρας ἀναγκαῖον αἰτιᾶσθαι,*
ἀλλὰ τὴν μὲν ἀκολασίαν κ. τ. λ. R
τὴν μὲν ἀκολασίαν, ἢ ἄγνοιαν ἢ ἀμφωτέρας ἀναγκαῖ —
ον αἰτιᾶσθαι· ἀλλά P

335, 14: *δύναιτο δ᾽ ἂν καὶ ξαν-*
θὸν ὀνομάζειν αὐτόν· ἀγαθὸς δὲ καὶ ὁ ὠχρός, ἐν τῷ μέσῳ καθεστὼς
ξανθοῦ τε καὶ λευκοῦ R
δύναιτο δ᾽ ἂν καὶ ξανθὸν ὀνομάζειν
αὐτόν· ἀγαθὸς δὲ καὶ ὁ ὠχρὸς ἐν τῷ μέσῳ καθεστὼς
ξανθοῦ ὀνομάζειν αὐτόν· ἀγαθὸς τὲ καὶ λευκοῦ P.

Simili errore videtur mira orta esse lectio in P exstans (325, 4). Nam in Reginensi verba exstant hac in collocatione:

fol. 319r l. 6 *ἅπαν μὲν εἶδος . . .*
„ „ l. 7 *ἀπείργει σκοπῶν* (exitus *ει* ligatura litterae *α* non dissimili redditus est)
ἀπειργασμένον ἀπείργει σκοπῶν P.

Legit ille pro *ει* diphthongo ligatura expressa litteram *α*, quacum *σ* ex vocabulo *σκοπῶν* coniunxit, nec enim perspexit sibi cum duobus vocabulis rem esse, deinde incidit in superiorem versum, ex quo *-μένον* — sic enim legit pro *μέν* — deprompsit nec errore cognito falsa delevit.

His fere causis mihi quidem constat Parisinum ex ipso Reginensi fluxisse; idcirco censeo illum ad textum restituendum nullius momenti esse.

D. De ratione, quae intercedit inter Aldinam et Reginensem.

R > a Iam demonstrandum est Aldinae editores Reginensi editionis suae fundamento usos esse. Quod ita ostendere conabimur, ut omissis mendosis scripturis, quae eaedem aut in Veneto V aut in Marciano M leguntur, ea tantum proferamus menda, quae aut communia sunt Reginensis et Aldinae, aut etsi huius sunt propria, tamen ex Reginensi parum recte accepto videntur fluxisse. Nec enim necesse est de Parisino etiam nunc laborare, quoniam luce clarius est, nec ex Parisino Aldinam nec Parisinum ex Aldina esse descriptum. Collegimus haec exempla:

	Galenus	R	Ald.
307, 9:	*εἰ μήτε [δὴ] τάς*	*εἰ μή δὲ* (sic) *τάς*	*εἰ μήτε δὲ τάς*
308, 7:	*διὰ κόπους δή τινας*	*δ. κ. καί τινας* (supra scr. *δή*)	*δ. κ. δέ τινας*

καὶ delendum esse linea supposita significatur; nec vero facile distinxeris, utrum *δή* an *δέ* suprascriptum voluerit librarius.

	Galenus	R	Ald.
310, 17:	*τῆς τέχνης ταύτης ἔστιν ἔργα*	*τ. τ. ταῦτ᾽ ἐστὶν ἔργα*	item
311, 8:	*μέχρι γήρως*	*μ. γήρους*	item
311, 10:	*ἀρίστης φύσεως τυχόντα*	*ἀ. φ. ταῦτα*	item
312, 4:	*ὑπὸ δημίων*	*ὑποδημάτων* corr. in *-ίων*	*ὑποδημίων*
312, 10:	*ἄρξασθαι δὲ δήπου δίκαιον ἂν εἴη*	*ἄρξασθαι δέ μοι που δίκαιον* (i. m. *δεικνύειν*) *ἂν ἦν.*	*ἄρξασθαι δέ μοι που δεικνύειν ἂν ἦν*

Nec igitur dubitaverunt in textum recipere Aldinae editores, quod in margine adscriptum viderunt.

	Galenus	R	Ald.
315, 11:	*ἢ ἠγρύπνησεν*	*ἢ ὑγρύπνησεν*	item
318, 6:	*ταῦτ᾽ οὖν ἐπισκεπτόμενος*	*ταῦτα τε οὖν βίον σκεπτόμενος*	item
320, 3:	*κινδυνευούσης αὐτοῖς*	*κ. αὐτῆς*	item
320, 5:	*ἡσυχίας δεόμεναι*	item	*ἡ. δεόμενη* (sic!)

Reginensis librarius nisi fallor scripserat *δεόμενοι*, voluit ex littera *ο* efficere *α*, nec vero ei contigit, ut correctionem satis luculenter conficeret; nam exorta est forma litterae *η* non dissimilis. Hac forma puto deceptos esse Aldinae editores, quos ne accentum quidem movendum curavisse iure mireris.

	Galenus	R	Ald.
320, 6:	*παντελοῦς ἡσυχίας*	item, sed ligatura fit, ut pro diphthongo facile legas *α*	*παντελᾶς ἡσυχίας*
321, 9:	*ὀνίνανται*	*ὠνίνανται*	item

326, 5: Vera huius loci scriptura exstat et in Veneto V et in Marciano M: *ὅπως δὲ καὶ διὰ παραδείγματος ὁ λόγος ᾖ σαφής* Ven.V Marc.M; *ὅπερ δὲ καὶ διὰ παραδείγματος ὁ λόγος ᾖ σαφής* R Ald.; *ὅπερ δὲ καὶ διὰ παραδείγματος, ἵνα μᾶλλον ᾖ σαφής* Chart. K.

328, 12: *ἐπὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς εἰρημένην χρῆσιν τῶν βοηθημάτων ἰέναι* Ven.V; omittit *εἰρημένην* M; *ἐπὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς χρὴ χρῆσιν τ. β. ἰέναι* R Ald.

332, 10: *ἐπ᾽ ὀχήματος* Ven.V Marc.M; *ἐπ᾽ ὀχήματι* R, sed correctum ex *ὀχήματος*; quam correctionem male intellexerunt Aldinae editores exhibentes *ὄχημα τι*

335, 17: *μίξαι* R *μήξαι* Ald., quae scriptura non, ut quispiam dixerit, debetur itacismo, qui vocatur, immo in Reginensi altera lineola litterae *μ* ita cum littera *ι* coniuncta est, ut nisi diligenter rem inspexeris, facile opineris exstare in codice ipso *μήξαι*.

Eiusmodi igitur exemplis, quorum facile augeri potest numerus, adducor, ut existimem Aldinam ex Reginensi ipso fluxisse; sunt sane menda quaedam Reginensis, quae emendata leguntur in Aldina; quis miretur? Alia exstant, quae mirum in modum in Aldina corrupta legantur, velut 315, 15 additum est *μαλακή*, quod verbum nullo in codice hoc loco invenies. Maxime autem subit mirari, quid hoc loco (358, 3) somniaverint Aldinae editores; nam in omnibus codicibus legitur: *ἐὰν ἐκμάθῃ*

τὰς ὑγραινούσας ⟨*τε* Ven. V⟩ *καὶ θερμαινούσας ὕλας τῶν βοηθημάτων*, in Aldina: *ἐὰν ἐκμάθῃ τὰς ὑγραινούσας ὕλας καὶ θερμασίας τ. β.* Metuo ne is, qui hoc loco textum mutaverit, prava doctrina perductus Galeni verba in peius converterit. Sed hanc rem mittamus rati ne operae quidem pretium esse de editorum apertis erroribus quaestionem habere.

E. De Reginensis R fontibus et usu.

Iam constare mihi videtur et Parisinum et Aldinam ex Reginensi ipso fluxisse. Quae cum ita esse videantur, cum nec Basileensis nec Charteriana, rem omnem si spectaveris, meliorem exhibeat textum, Reginensis pro vulgatae quae dicitur scripturae archetypo habendus est. Iam vero ut de illius codicis ad textum restituendum usu iudicare possimus, quibus ex fontibus ipse hauserit, quaerendum est. Et conspirat ille quidem maximam partem cum Marciano M; nec tamen incertum est R ex Marc. M non descriptum esse; quod vel inde apparet, quod quae in Marc. M statuendae sunt lacunae, in R non inveniuntur. Huc accedit, quod eius recensionis, quae a Veneto V pendere videtur, non pauca exstant vestigia; quam rem largioribus exemplis illustrabo:

Marc.M	Ven.V R
307, 4: *ὑποθῶμεν δόντες*	*ὑποθήκας δόντες*
313, 14: *αὐξομένοις*	*αὐξανομένοις* (del. litteris *αν* effecit *αὐξομένοις* R)
317, 6: *δύναται μὲν γὰρ ἐσκληρύνθαι μόνον ἡ σάρξ*	*δ. γὰρ ἐσκλ. μὲν ἡ. σ.* V *δ. μὲν γὰρ ἐσκλ. μὲν ἡ. σ.* R
321, 6: *πετεστέραν*	*εὐπετεστέραν*
323, 1: *ὅ τι γὰρ ἂν ἐξ αὐτῶν ᾖ κακῶς ἐξ ἀρχῆς*	*ὅ τι γὰρ αὐτῶν κακῶς ᾖ* (desunt v. *ἐξ ἀρχῆς*) V *ὅ τι γὰρ ἂν αὐτῶν ᾖ κακῶς ἐξ ἀρχῆς* R
323, 17: *τρίτος δὲ* – spatium – *ἰδέας*	*τρίτον δὲ σκοπόν* V *τρίτος δὲ*, iam scriptum erat aliquando *δεύτερος*, hoc deleto ab altera manu suprascriptum est *σκοπός* R[2]
324, 6: *κατακόπτοντας*	*κατακύπτοντας* V *κατακύπτοντας* corr. ex *κατακόπτοντας* R[1]
324, 16: *καθάπερ*	*καθάπερ γε*
325, 7: *ὥσπερ μέσω τῶν κάτω τὲ καὶ τῶν ἄνω*	*ὥσπερ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἄνω τε καὶ* ⟨*τῶν κάτω* R⟩[1])
325, 10: *ἐν οἷς δὲ καὶ ὑγιαίνει*	*καὶ* om.
326, 1: *κοινῇ*	*κοινά*
327, 8: *ὡς εἴωθα*	*ὡς εἴωθε* V *ὡς εἴωθε* corr. ex *εἴωθα* R[1]
328, 3: *ὑπερ μέτρω*	*περαιτέρω*
328, 6: *δρόμων*	*τῶν δρόμων*
329, 17: *ἐπὶ μὲν ἀσθενοῦς δυναμένοις*	*ἐπὶ μὲν ἀσθ. δυνάμεως*
330, 4: *διαφυλάττοντι*	*διαφυλάττοντα*
331, 16: *οὐ γάρ*	*καὶ γάρ*
332, 1: *βλαπτόμενοι*	*βλαπτομένων*
333, 10: *ἐξ ἁπλῶν ζυμῶν*	*ἐξ ἁπλοῦ ζωμοῦ*
334, 2: *ὥραν*	*ὥρας*
334, 9: *οἶστρον*	*ἴστρον* V, *ἴστρον* R
335, 2: *κατὰ τὴν θίασον γῆν*	*κ. τ. θούσκων γῆν* V *κ. τ. θϊασκον γῆν*, suprascriptum *θούσκον* R
339, 2: *γεννωμένου*	*γενομένου* V *γεννωμένου* corr. ex *γενομένου* R[1]
341, 4: *σκόροδα*	*σκόροδον*
342, 17: *ὁ μὴ τοιοῦτος*	*ὁ μὲν τοιοῦτος*
344, 1: *διαβρεχόμενον*	*διαβρεχομένων* V *διαβρεχόμενος*, suprascr. fortasse ab altera manu *ων* R[2] (?)
345, 17: *ἴσχοντες*	*ἴσχοντα*
346, 7: *ζώων*	*τῶν ζώων*
349, 12: *γενέσθαι*	*παύσασθαι* V *παύεσθαι* R

[1]) Male accidit, quod photographi ut suspicor neglegentia extremae singulorum versuum litterae saepissime evanuerunt, velut hoc loco certum quidem est post *καὶ* Venetum V aliud quid exhibere; sed non liquet. Equidem conicio Venetum praebere *τῶν ἄνω τε καὶ κάτω μερῶν* omissa *τῶν* voce.

Marc. M	Ven. V R
353, 5: *κινεῖσθαι*	*κεῖσθαι*
354, 2: *ἀλόης γε*	*ἀλόγως* V *ἀλόγως γε*, in marg. *ἀλόην* corr. ex *ἀλόης* R¹
354, 5: *ἔνιοι δὲ μόνης*	*ἔ. δὲ καὶ μόνης*
355, 12: *τῷ σταθμῷ καὶ*	*τῷ σταθμῷ δ'*
356, 11: *τῶν περὶ τὸ σῶμα*	*τῶν περιττωμάτων* V *τῶν περὶ τὸ σῶμα*, in marg. *περιττωμάτων* R¹
358, 7: *ἐγκλίνεσθαι*	*ἐκλέγεσθαι*
358, 9: ... *ἄσκησις*	*ἡ* ... *ἄσκησις*
361, 17: *γενομένης*	*γενόμενον*
362, 8: *προσφερομένου*	*προσφερομένων* V *προσ-*^{μεθα}*φερόμένον* (sic) R¹
362, 12: *περαίτερον*	*περαιτέρω*
363, 13: *ὠφελουμένη τε καὶ βλαπτομένη*	*ὠφελουμένους τε καὶ βλαπτομένους*
363, 16: *βλαπτόμενοι*	*βλαπτομένων ἐνίων* V *βλαπτομένους* corr. ex *βλαπτόμενον* R¹
363, 16: *ἐπεὶ καὶ ἐναντίαι*	*ἐπεὶ δ' ἐναντίαι*
364, 2: *διελόμενοι*	*διελομένων* V *διελομένων* corr. ex *-όμενοι* R¹
368, 1: *εἰς αὐτόν*	*εἰς ταυτόν*
368, 11: *ἡ γενομένη*	*ἡγουμένους*
372, 7: *τί γάρ*	*τίς γάρ*
372, 15: *εἰρημένη*	*εἰρημένους* (in R. corr.)
372, 16: *αἱρεσιάρχαι ὀνομασθέντες*	*αἱρεσιαρ*^χ*ὀνομασθέντας* V *αἱρεσιάρχας ὀνομασθέντας* (habebat *αἱρεσιάρχαι*) R¹
372, 17: *διὰ ταύτην*	*διὰ ταῦτα* V *διὰ τοῦτα* (sic) ex *τούτου* R¹
373, 6: *τῶν τ' ἀληθῆ δογμάτων*	*τ. τ' ἀληθῶν δογμάτων*
373, 8: *ἄτιμον*	*ἄτοπον*
376, 15: *οὕτως πλεῖστον ἔχειν*	*οὐ τῷ πλεῖστον ἔχειν*
377, 2: *ἔργω*	*ἔργων*
378, 13: *ταῖς δυσκρασίαις*	*ταῖς ψυχραῖς δυσκρασίαις*
379, 7: deest *ἡ ψυχρότητος*	*ἡ ψυχρότητος*
379, 15: *τὸ γραμματικὸν ἔφην ὄντα Τήλεφον ἐν τῷ μηδενί*	*τὸν γρ. ἐ. ὄντα Τ. ἐν τῷ μ*^{ηνί} V *τὸν γρ. ἐ. Τ. ὄντα ἐν τῷ μηνί* R

Hac proposita collatione, quam quin plenam ducas non multum abest, notandum est nonnullos locos correctione in consensum cum Veneto V esse redactos. Atque est ille quidem, qui textum, qualem in Reginensi legimus, recensuit non sine aliqua specie doctrinae. Id enim apparet ex codicis novis lectionibus, quae quamquam magna ex parte reiciendae sunt, tamen haud raro ex cogitatione quadam videntur esse natae. Sed age proferamus exempla: δή

308, 7: *διὰ κόπους τινάς* V, *διὰ κόπους διά τινας* M, *διὰ κόπους καί τινας* (sic) R. Atqui saepius, in primis in Marc. M commutantur *καί* et *δέ* particulae. Delevit igitur ille errore perspecto pravam scripturam et superscripsit id, quod etsi in V non legitur, probari potest.

310, 17: *τῆς τέχνης ταύτης ἐστὶν ἔργα* V M, *τῆς τέχνης ταῦτ' ἔστιν ἔργα* R, quae verba hodie apud K. leguntur.

312, 10: *ἄρξασθαι δὲ δήπου δίκαιον ἂν εἴη* V, *ἄρξασθαι δέ μοί που δίκαιον ἂν ἦν* M, *ἄρξασθαι δέ μοι που δίκἀιον ἂν ἦν*, in marg. *δεικνύειν* R. Receperunt *δεικνύειν* et Aldina et Basileensis, Joh. Caius in editione sua *Ὑγιεινῶν* — prodiit illa a. 1549 ex Frobeniorum officina — qui ipse gloriatur, *Galeni libros graecos περὶ ὑγιεινῶν ante valde corruptos ad aequiorem integritatis conditionem per se revocatos esse*, scripsit utrumque (*δεικνύειν δίκαιον*). Delevit demum *δεικνύειν* Charterius.

318, 6: *ταῦτ' οὖν ἐπισκεπτόμενος* V, *ταῦτά τε οὖν ἐπισκεπτόμενος* M, *ταῦτα τε οὖν βίον σκεπτόμενος* R, qua in re moneo Linacrum mendum quod inest in scriptura *βίον* vitavisse vertentem: *haec itaque considerans* (Charterius: *haec itaque in vita considerans*).

319, 17: *εὐδέμεναι μαλακῶς* V, *εὐδήμων μαλακῶς* M, *εὕδοι μέν* R. Hanc pravam scripturam, quae eadem exstat in Aldina et Basileensi, primum emendatam inveni apud L. Fuchsium in annotationibus p. 129ᵛ.

320, 3: *κινδυνευούσης αὐτοῖς σβεσθῆναι τῆς ἐμφύτου θερμασίας* V M. pro *αὐτοῖς* exhibet *αὐτῆς* R. Mendum vitavit primus K.

320, 9: *αἵ μὲν οὖν μεγάλαι φλόγες* V M, *αἵ μὲν οὖν μεγάλαι φλόγες*, in marg. *φλέβες* R, quae coniectura nonne redolet doctrinam quandam?

339, 16: *τυῤῥῶν* V, *τυρῶν* M, *πυρῶν* R. Reicienda est Reginensis scriptura, etsi Fuchsius annotat utrumque recte se habere, cum et triticum et caseus obstruentis sit naturae; confirmatur *τυρῶν* et a Burgundione et a Nicolao vertentibus *casei*.

340, 16: *κατὰ τὸ δ* (super lineam ducta est iuxta *δ* lineola, ei suppositus arculus; eandem rationem ad numerum significandum in altero codice s. XIII exstare (cf. *Abhdlg. d. Berl. Akad. 1895 p. 58)*, per litteras mecum communicavit C. Kalbfleisch) *γράμμα* V, *κατὰ δὲ τὸ τέταρτον γράμμα* M, *κατὰ τόδε δὲ τὸ τέταρτον γράμμα* R. Adscripserat nisi fallor nescio quis post *δ* interpretandi causa *τέταρτον*; quo facto facile fieri poterat, ut ex articulo *τό* pronomen fieret *τόδε;* insertus deinde articulus est, quem postulavit pronomen.

341, 1: *κόπτον^{τ} καὶ διαττῶν^{α}τ ἀκριβῶς* V (reliqui codices omnes formam plur. praebent; Nic.: *terrentes certissime et cribrantes)* ... *διάττοντας* M, *διάττοντας*, in marg. *διατάττοντας* R (correxit Charterius).

342, 13: *βέλτιον* (*μέν* M) *γὰρ εἰ καὶ τὸ μέλι τοιοῦτον εἴη* VM, *βέλτιον μὲν γὰρ ἂν κ. τ. λ.* R *optimum autem erit et s i hoc mel tale fuerit* Nic. *quod mel, quod comedendum est senibus, melius esset s i tale esset* Burg. Veram scripturam videtur Marc. M praebere.

343, 7: *ἀτὰρ οὖν καὶ τὰς καθ᾽ ἧπαρ* V M, *ἀτὰρ οὖν οὐ τὰς κ. ἧ.* R, *ἀτὰρ οὖν οὗτος κ. ἧ* Chart. K. Verum nemo non videt.

360, 14: *διὰ τὴν ἡλικίαν ἀνεχομ(ένοις)* V, *δ. τ. ἡ. ἀνεχομέν(ην)* M, *δ. τ. ἡ. ἀνεχομένους* R, quod hodie apud K. exstat. Nic. reddit scripturam Marc. M, cum vertit *tollerantem.* Restituendum est *ἀνεχομένοις.*

361, 16: *ὥς ἐκμαθεῖν αὐτῆς τὰς δυνάμεις* V M, *ὥς ἐκμάθῃ αὐτῆς τ. δ.* R. Exempla infinitivi cum *ὥς* coniuncti saepius apud Galenum leguntur.

362, 6: Apud K. scripta videmus haec: *συμβαίνει δὲ ὥς τὰ πολλὰ θάτερον τούτων μᾶλλον, ὥς ἂν τῶν φύσεων ἀδιδάκτως αἱρουμένων τὰ οἰκεῖα. καὶ μέχρι γε τοσούτων προσφερόμεθα αὐτά, μέχρι περ ἂν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπανέλθωσι κατάστασιν.* Codices exhibent: *καὶ μέχρι γε τοσου$^{τ'}$ προσφερομένων αὐτά* V, *κ. μ. γ. τοσούτου προσφερομένον αὐτά* M, *κ. μ. γ. τοσούτου προσφερόμενον*, superscript. *μεθα* R. Restituenda Veneti V scriptura *προσφερομένων.*

374, 5: *μεγίστη μὲν οὖν διαφορὰ ταῖς εἰρημέναις ἐστὶ φύσεσι πρὸς ἀλλήλας· ἐναντιωτάτη γὰρ ἡ ὑγρὰ καὶ ψυχρὰ κρᾶσις τῇ θερμῇ καὶ ξηρᾷ· μεγίστη δὲ ἡ ψυχρᾶς τῇ θερμῇ καὶ ὑγρᾶς πρὸς τὴν ξηράν*, sic exstant verba apud K. Ac primum quidem, ne cui suspiciosus aut supervacaneus esse videatur locus, quam brevissime contextum explicare liceat: 373, 11—17 docet de c a l i d i s e t s i c c i s, inde a p. 373, 18 (*τοὺς δ᾽ ἐναντίας ἢ κατὰ τούσδε φύσεως — εἰσὶ δ᾽ οὗτοι ψυχροὶ καὶ ὑγροὶ τὴν κρᾶσιν* —) usque ad p. 374, 5 de f r i g i d i s e t h u m i d i s. Absolvitur haec pars (374, 5): *μ ε γ ί σ τ η μ ὲ ν ο ὖ ν δ ι α φ ο ρ ὰ ταῖς εἰρημέναις ἐστὶ φύσεσι πρὸς ἀλλήλας· ἐναντιωτάτη γὰρ ἡ ὑγρὰ καὶ ψυχρὰ κρᾶσις τῇ θερμῇ καὶ ξηρᾷ.* Restat igitur, ut auctor doceat et de calidis humidisque et de frigidis siccisque; utitur autem eodem genere dicendi: *μ ε γ ί σ τ η δ ὲ κ. τ. λ.* Verba, quae sequuntur, sic traduntur:

μεγίστη δὲ ἡ θερμὴ καὶ ὑγρὰ πρὸς τὴν ψυχρὰν καὶ ξηράν V
magna vero est calide et humide ad frigidam et siccam oppositio Nic.
μεγίστη δὲ τῇ θερμῇ καὶ ὑγρὰ (sic) *πρὸς καὶ τὴν ξηράν* M
μεγίστη δὲ ἡ ψυχρὰ τῇ θερμῇ καὶ ὑγρὰ πρὸς καὶ τὴν ξηράν R

Facile fieri concentum inter V et M quis non videt? Nam omnia sincera erunt, modo scripseris: *μεγίστη δὲ τῇ θερμῇ* (M) *καὶ ὑγρᾷ πρὸς τὴν ψυχρὰν καὶ ξηράν.* Exciderant enim in eo fonte, qui utriusque codicis et M et R communis est, *τὴν ψυχράν.* Veneti V librarius adiectiva *θερμῇ καὶ ὑγρᾷ* ad nominativum *μεγίστη* traxerat; qua in re saepius erroris coarguitur. In Reginensi videtur is, qui textum recensuit, loco corrupto medelam adhibere voluisse; sensit enim in oppositione omissum esse frigidum.

Hae igitur Reginensis novae lectiones erant mea quidem sententia praeter unam reiciendae omnes. Nec vero nullo fructu percepto huic libro perscrutando operam dabis. Proferam, quae collegi exempla:

323, 5: *μᾶλλον* R, deest M, videtur deesse V

363, 8: *ὅσον ἂν ἑκά(στη) δυσκρ*^{ας} V, *εἰς ὅσον ἂν ἕκαστος δυσκρασία* M, *εἰς ὅσον ἂν ἑκάστη δυσκρασία* R

365, 4: *οὐ μὴν ἔγραψέ τις* VM, *οὐ μὴν ἔγραψέ γέ τις* R

372, 5: Ven.V scriptura in tabula quidem photographica vix perspicitur. Suspicatur C. Kalbfleisch exstare *θαυμ*^{σ} i. e. *θαυμάσαι, θαυμάζεσθαι δ' ἐστί* M, *θαυμάσαι δ' ἐστί* R. Quidquid igitur exhibet V, lectionem non reprehendendam accentu mutato praebet R (cf. e. g. Instit. log. 28, 3: *εὑρεῖν ἔστι*, 43, 11: *ἰδεῖν ἔστι*).

Iam vero, quotiens in lacunas in M saepius hiantes incidimus, magnae utilitati est R. Hos locos nunc inspicere in animo est:

316, 9: desunt in M verba inde ab *μαλακή* usque ad (316, 11) *εἰ*. Non satis constant verba (316, 10): *λουτροῖς ἀτρέμα καὶ χλιαροῖς* Chart. K., *λ. ἀτρέμα χλιαρω*^{τοι} i. mg. *γρ. ἀραιο*^{τρ} V, *λ. ἀτρέμα καὶ ἀραιοτέροις* R, *balneis quiescibiliter tepidis* Nic., *b. quiescibiliter et raris* (Bm: *rarefactis*) Burg. Recte se habet haud dubie *ἀτρέμα* (cf. p. 439, 13: *ἀτρέμα χλιαρόν*). Ad *ἀτρέμα* exspectamus adiectivum appositum fore; hoc praestant V, Nic., nec vero persuadere mihi possum comparativo hic locum esse; Nicolaum secutus scripserim *ἀτρέμα χλιαροῖς*. Iam vero exhibent R et Burg. attributionis novam partem: *καὶ ἀραιοτέροις* R, *et raris* sive *rarefactis* Burg. Accedit quod in V *ἀραιοτέροις* lectio altera in margine annotata est. Nec inepta haec vox hic videtur esse. Est enim ille, quem Galenus fingit, rariore cute. Quare — sed liceat Galeni verbis uti (212, 1): *συναγαγεῖν οὖν αὐτὸ χρὴ καὶ πυκνῶσαι καὶ σφίγξαι πρότερον . . . συνάγει δὲ καὶ στέγει τό τε ψυχρὸν ὕ δ ω ρ καὶ τὸ ζέον κ. τ. λ.* Igitur recte dixeris balnea tepida (*χλιαρά*) rarefacere. Quodsi Galenus scripserit: *λουτροῖς ἀτρέμα χλιαροῖς καὶ ἀραιοτέροις*, altero adiectivo significaverit qualitatem, altero vim balneorum. Quae si recte se habebunt, debebimus R scripturam *καὶ ἀραιοτέροις*.

Altera lacuna in Marc. M exstat 322, 8 nec est quidquam animadvertendum. Tertia deprehenditur 322, 8: desunt verba inde ab *πρός* usque ad *ἐν γήρᾳ* (322, 10). Coarguitur autem mendi R exhibens *στοχαζόμενος* pro *στοχαζομένῳ* (V recte); correxit Charterius.

Quarta lacuna est 336, 11: desunt verba inde ab *τῇ χρόᾳ* usque ad *ὦσι* (l. 13): *τῇ χρόᾳ δὲ ξανθά* V, *τ. χ. δ. ξανθός* R; *ἴδιον γὰρ τοῦτο τῶν θερμῶν* V, *ἴ. γ. τούτων τ. θ.* R; *πολλῷ λευκοί* V, *πάνυ λευκοί* R. Quas varias lectiones si ponderaveris, reiciendus est V bis, Reginensis semel; nam recte se habent scripturae R *ξανθός* et *πάνυ*.

Quinta eaque maxima lacuna hiat 360, 7: desunt verba inde ab *ἀλλήλους* usque ad *πρὸς* (360, 12): *κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτ(ῶν)* V, *κ. τ. ἡ. αὐτήν* R; *ἐν τῷ μέσῳ παραβάλλειν* V, *ὡς πρὸς τὸν σύμμετρον παραβάλλειν* R; *τὸ ἐν* V, *τοὖν* R. Servandae iterum sunt Reginensis scripturae, nisi quod in hiatu *τὸ ἐν* nil offendimus (cf. Minor, *De Gal. libris π. δυσπνοίας* p. 49).

Iam satis in Reginensis indolem et usum inquisitum est: nam remotis his omnibus conspirat ille mirum in modum cum Marciano M. Videtur igitur illius recensio facta esse sive ex eodem sive eius, quo Marc. M librarius usus est, exemplari simillimo. Nam tenendum est non paucis locis, ubi hodie R cum Ven.V congruere animadvertimus, fuisse antea eandem, quam Marc. M exhibet, scripturam. Qua tandem re monitus perfecit ille emendationes suas? Nataene sunt ex ipsius ingenio an patebat ei ad alterum fontem aditus? Rem diiudicare nequeo; poterit diiudicari ut spero reliquorum *Ὑγιεινῶν* librorum apparatu critico constituto. Unum quidem video: si posuerimus Reginensis librarium interdum Nicolai translationem inspexisse, non erit, cur admiremur eius correctiones, velut 327, 8 correxit *εἴωθε* ex *εἴωθα* (Marc. M), praebet Nic. *assuerit*; 335, 2: *κ. τ. θΐασκον γῆν*, suprasc. *θούσκον*, *tuscorum* Nic.; 339, 2: *γεννωμένου* corr. ex *γενομένου*, *generatur* Nic.; 354, 2: *ἀλόης γε* M,

ἀλόγως V, *ἀλόγως γε,* in mg.: *ἀλόην* corr. ex *ἀλόης* R. *aloen* Nic. Hic locus imprimis notandus est; nam sinceram scripturam exhibet unus M; unde ergo hausit Reginensis librarius reponens in margine *ἀλόην?* 356, 11: *τῶν περὶ τὸ σῶμα,* in mg.: *τῶν περιττωμάτων* R. *superfluitatum* Nic. Sed quoquo modo res se habet, ad textum restituendum Reginensis ope carere non possumus.

F. De Marciani M indole et usu.

De codice M 282, quoniam multa iam praemonita sunt, satis habeo paucis exponere. Continet ille a fol. 135ʳ—145ʳ quintum Ὑγ. librum; in singulis paginis numerantur quadrageni septeni versus. Singulis libris videntur praemissa esse *κεφάλαια,* velut quinto: *κεφάλαια τῶ* (sic) *ὑγιεινῶν βιβλίου πέμπτου. ὅτι τῶ μήκει τῆς πραγματείας οὐ δεῖ δυσχεραίνειν. Τίνα τῶν κατὰ μέρος ἐστὶ κεφάλαια: περὶ τῆς τῶν γερόντων διαίτης ἐπὶ τῶν ὑγιεινῶν σωμάτων, περὶ τοῦ πῶς χρὴ γυμνάζειν τὰ τῶν μορίων ἀσθενέστερα: περὶ τοῦ πῶς ἀνατρέφειν τὲ καὶ αὐξάνειν δεῖ ἐπὶ τῆς αὐξητικῆς ἡλικίας: περὶ τῶν καταλοίπων τῆς γεροντικῆς ἡλικίας ἐπὶ τῶν ὑγιεινῶν σωμάτων: περὶ νοσωδῶν σωμάτων τινὰ ῥητά.* Idem argumentum invenis praemissum in V, colligimus igitur idem fuisse in archetypo.

Iam ut qualis sit Marciani indoles et usus, facilius dignoscamus, in animo est primum caput comparando cum ceteris codicibus, imprimis cum V, paulo accuratius examinare ac veram si fieri poterit Galeni scripturam restituere:

305, 1: *πέμπτον ἐνιστάμενον λόγον* V, *π. ἐνιστάμενος λ.* MR recte.

305, 3: *εἴ τινες ἄρα* (sic) *δυσχεραίνωσιν τῷ μήκει τῆς διδασκαλίας, οὐχ ἡμέτερον ἔγκλημα τοῦτ' ἐστί, ἀλλὰ κ. τ. λ.* V. Post *διδασκαλίας* interpunctio est in MR; deinde sic procedit oratio: *οὐ γάρ ἡμέτερον ἔγκλημα τοῦτό ἐστιν κ. τ. λ.* Haec lectio probanda est; item vitata sunt in MR reliqua menda Veneti V.

305, 7: *ἀναγκαίως* V, *ἀναγκαῖον* M, *ἀνάγκην* R. Restituendum *ἀναγκαίως,* exhibet *necessarie* Nic.

306, 1: *τοῖς παραλείπουσιν* V, *τοῖς παραλειποῦσιν* M, *τοῖς παραλιποῦσιν* R. Veneti scriptura mihi probatur; *qui derelinquunt* Nic.

306, 3: *ὡς πολλ(αὶ) μὲν αἱ φύσεις κ. τ. λ.* V, *ὡς πάμπολλαι φύσεις* MR. Suspiciosa videtur esse V lectio *μὲν αἱ,* quippe cum actutum sequantur verba: *ὥσπερ ὡμολόγηται μέν κ. τ. λ.*, nec reddit Nic. illud *μέν,* quod priore loco V exhibet. Contra non videtur Nic. in libro suo invenisse *πάμπολλαι,* nam hoc adiectivum reddere solet scribens *quam multus.* Sed equidem suadeo, ut retineamus ea, quae exhibent MR: *ὡς πάμπολλαι φύσεις κ. τ. λ.*

306, 4: *ὅπερ ὡμολόγηται* VMR, *ὥσπερ ὡ.* Chart. K. prave.

306, 5: *οὕτω δὲ γράφουσιν οἱ πολλοὶ αὐτῶν* V, *οὕτω δ. γρ. οἱ πλείους αὐτῶν* MR *plurimi* Nic., quod videtur respondere V scripturae, quae quin genuina sit, equidem non dubito. Nam Galenus, quoniam in animo erat exprimere perpaucos medicorum pravam rationem non secutos esse, adhibuerit verba, quibus insit vis superlativi.

306, 7: *μηδὲ* (*μηδ'* M) *ἐπιδειξάμενοί ποτε* VM, *μηδὲν ἐπιδειξάμενοι* R, quod hodie apud K. scriptum est. Firmatur autem *ποτε* utriusque codicis consensu et re ipsa videtur postulari; nam Galenus dicere vult: *ne ostendentes quidem unquam* (Kalbfleisch).

306, 11: *ἀλλ' ἡμεῖς γε τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδειξάμενοι τοῦτο καὶ πολλοὺς τῶν ἔμπροσθεν συνεχῶς νοσούντων ἀνόσους φυλάξαντες . . . οὕτως ἐπεχειρήσαμεν* recte VM: . . . *ἐπεδείξαμεν* (in *ε* correctionis vestigia) *τοῦτο καὶ τοὺς ἔμπροσθεν συνεχῶς νοσούντων ἀνόσους φυλᾱξαντες . . .* R Receperunt hanc scripturam editiones, nisi quod pro *νοσούντων* posuit Charterius *νοσοῦντας;* id hodie apud K. legimus.

306, 16: *τὰ ἐκ τῶν ἐπιτηδευμάτων* V, *τἀκ τ. ἐ.* MR. Hiatus post articulum potest tolerari.

306, 17: *συμβουλεύσαντες* V, *βουλεύσαντες* MR, malim *συμβουλεύσαντες* scribens cum V facere.

307, 1: *ὡς εἰς ἐλάχιστον συστῆναι τὸ πᾶν* V, *ὡς εἰς ἐ. συστεῖλαι τ. π.* MR. Etsi, prout in verbis *τὸ πᾶν* inesse putas aut subiecti aut obiecti vim, utraque ferri potest scriptura, aptior tamen videtur, quam exhibent MR; idem legit Nicolaus vertens: *ut in brevissimo contraheremus.*

307, 1 s: *τὰς ποιότητας ὑπαλλάξαι μόνον* V, *τ. π. ὑ. μόνας* MR. Apud Nicolaum exstat hoc loco lacuna; *solum* Burgundio. Reponendum videtur *μόνον.*

307, 3: *ἐνίους δὲ τὴν σύμπασαν αὐτοῦ ἰδέαν μεταβάλλειν* V, *ἐ. δὲ τ. σ. αὐτῶν ἰ. μεταβαλεῖν* MR. Vitata igitur vides Veneti V menda aperta.

307, 4: *ὑποθῆκας* (sic) *δόντες* V, *ὑπο θῶμεν δ.* M, *ὑποθήκας δ.* R; ibid.: *περὶ τῶν λουτρῶν* V, *περὶ λουτρῶν* MR. Equidem secutus Veneti V auctoritatem reponam articulum.

307, 5: *ἢ πλεῖον ἢ ἔλαττον* V, *ἢ πλείω τῶν ἔμπροσθεν ἢ ἐλάττω* MR, *vel plus quam ante vel minus* Nic., *vel minus aut plus quam ante* Burg. Galenus videtur dedisse: *ἢ πλέον τ. ἐ. ἢ ἔλαττον.*

307, 6: *ἢ θερμοτέροις τῶν πρόσθεν ἢ χλιαρωτέροις ὕδασι ἢ ψυχροῖς παντάπασιν ἀνόσους ἐφυλάξαμεν* V, pro *ψυχροῖς* praebent *ψυχροτέροις* MR, *vel frigidis omnifariam absque egritudine custodivimus* Nic. *vel omnino frigidis* Burg. Restituta V scriptura distinguamus orationem, ut voluit Burgundio, referentes *παντάπασιν* ad *ψυχροῖς.*

307, 9: *εἰ μήτε τὰς φυσικὰς τῶν σωμάτων διαφορὰς ἠπιστάμεθα* (*ἐπιστάμεθα* M) VM, *εἰ μή δὲ* (corr. ex *μήτε*) . . . *ἐπιστάμεθα* R, *εἰ μήτε δὲ τάς κ. τ. λ.* Ald., *εἰ μήτε δὴ τάς κ. τ. λ.* Bas. Sic hodie legitur apud K.; ex quo, quomodo vitia generentur generataque augeantur, facile cognoscitur.

307, 10: *τὴν ἑκάστου προσήκουσαν* V, *τ. ἑκάστῳ πρ.* MR recte.

308, 1: *πολὺ χεῖρον* V, *πολὺ χείρων* MR recte.

308, 2: *τοῖς δ' εἰς τὰ κ. τ. βίον συμπίπτοντα,* in margine, quem signo quodam post *βίον* posito inspicere iubemur, *ἑαυτοῖς* V; pro *ἑαυτοῖς* exhibent *αὐτοῖς* MR. Nil autem reprehendendum in *ἑαυτοῖς.*

308, 4: *καί τισιν ἑτέροις αἰτίοις τοιούτοις* V, *κ. τ. ἑ. τοιούτοις αἰτίοις* MR. Haud raro in Veneto V verba aliter atque in MR codicibus collocata animadvertis nec, utri magis fidem tribuas, semper liquet. Hoc loco dat et Burgundio et Nicolaus: *vel aliis quibusdam talibus causis;* servandam igitur puto esse verborum collocationem in MR traditam.

308, 7: *ἀλλὰ διὰ κόπους τινάς ἐπυρέξαμεν* V, *ἀ. δ. κ. διά τινας ἐ.* M, *ἀ. δ. κ. καί* (sic, accentu supra *καί* deleto; superscr. *δή*) *κ. τ. λ.* R, *propter labores quosdam* Nic., *propter labores utique quosdam* Burg. Burgundio igitur legerit in exemplari suo *δή;* itaque iudico in textum recipiendam esse particulam. Discimus autem ex hoc exemplo ne Burgundionis excerpta quidem ad textum restituendum spernenda esse.

308, 10: *βουβῶσιν ἁλόντες* V, *β. ἁλῶντες* MR; correxit mendum Charterius.

308, 11: *οὔτε βουβῶνας ἔσχομεν* V, *οὔτε βουβῶνα ἐ.* MR, *nec bubonem habuimus* Burg. Nic. Non audeo *βουβῶνας* scripturam commendare.

308, 15: *μήτε βίον ἐλευθέριον ἀκριβῶς* V, *μ. β. ἀκριβῶς ἐλεύθερον* MR, *neque vitam certitudinaliter liberam* Nic., *nec vitam certissime liberam* Burg. Melius fundata videtur esse scriptura MR.

308, 17: *καὶ πολίταις ὑπηρετοῦντες* V, *κ. π. ὑπουργοῦντες* MR. Verbum *ὑπουργεῖν* mihi nondum occurrit apud Galenum, *ὑπηρετεῖν* saepissime; quare etsi paulo ante usus est substantivo *ὑπηρεσίαις*, persuadere mihi non possum lectionem V esse abiciendam.

ibid.: *ὅς* (?) *πολλοί* V, *εἰς πολλάς* MR, *εἰς πολλά* recte Bas., quod hodie legitur: *ministrantes in multis* Nic., *ministrantes in multas* Burg.

309, 1: *οὐκ ἐνοσήσαμεν* V, *οὐκ ἐνοήσαμεν* MR, corr. Bas.

309, 4: *διὰ κόπον γινόμενον* V, *δ. κ. γενόμενον* MR, quod retinendum est.

309, 11: *ὡς ἔν τε τοῖς ἔμπροσθεν γέγονε δῆλον* V, *ὡς ἔν τε τοῖς ἐ. ἤδη γέγονε δ.* MR, *iam factum est manifestum* Nic.; servandum igitur est *ἤδη.*

ibid.: *ἐλεύθερον ἑλόμενον βίον* V, *ἐ. βίον ἑλόμενον* MR, *eum qui elegit liberam vitam* Nic., *liberam vitam habens* Burg. Ex Burg. translatione videtur patere praeferendam esse scripturam *ἐλεύθερον βίον ἑλόμενον.*

309, 12: *ἔτι τε μᾶλλον ἔσται σαφέστερον* V, *ἔτι γε μᾶλλόν ἐστι σαφές* M, *ἔτι τε μᾶλλόν ἐστι σαφές* R, *adhuc autem magis manifestabitur* Nic. Veneti V scriptura genuina est; nec enim est, cur offendamus in comparativo cum *μᾶλλον* coniuncto (cf. Kuehner-Gerth I, 26).

309, 13: *εἰ θέλοι τις* V, *εἰ ἐθέλει τις* MR, scribendum *θέλοι*.

309, 15: *τοῖς ἀκριβῶς παρεσκευασμένοις* VR, *τοῖς ἀκριβοῖς π.* M; saepissime falluntur librarii casu vocis praegressae. Sequuntur verba *εἰς ὑγίειαν*; moneo autem hoc uno loco Veneti librarium usum esse forma *ὑγίεια*; ceteris locis invenitur *ὑγεία*.

ibid.: *εἴγ' ἀπέριττον* VMR recte, *εἴτ' ἀπέριττον* editiones omnes praeter Cai Britanni et Kuehnii.

309, 17: *τοῦ τε κατὰ τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιόν* V, *τοῦ τε κ. τ. π. καὶ τοῦ κατὰ τὸ ποιόν* MR plenius et rectius.

310, 5: *τοὺς πειθομένους* V, *τοὺς πεισθησομένους* MR, quae mendosa scriptura ab omnibus editoribus recepta abicienda est: reponendum *τοὺς πειθομένους*.

310, 6: *οὐδ' ἀντιλέγειν ἀναγκαῖον* VM, *οὐδ' ἀ. ἀνάγκη* R, *neque contradicere est necessarium* Nic.; revocandum *ἀναγκαῖον*.

310, 7: *ἐν ἑνὶ βιβλίῳ* VMR, praepositionem restituendam servavit Caius Britannus, omiserunt Aldinae editores.

310, 9: *οὕτως* (sic) *γράφοντες ὡς ἱπποκράτης ὑπὲρ αὐτῆς* V, *οὕτω γράφοντες ὑπὲρ αὐτῆς ὡς ἱπποκράτης* MR, *ita scribentes de ea ut y.* Nic. Retinebimus ergo MR verborum ordinem.

310, 10: *ἐν τῷ πρώτῳ καὶ γενικωτάτῳ κεφαλαίῳ ἐνδεικνύμενος* V, *ἐν τοῖς πρώτοις καὶ γενικωτάτοις κεφαλαίοις ἐνδεικνύμενος* MR, *in primis et generalissimis capitulis ostendens* Nic., quem locum ex Nicolai translatione attuli, non quo res esset dubia, sed ut, quanta fide dignus esset Calaber, denuo cognosceretur.

310, 17: *τῆς τέχνης ταύτης ἐστὶν ἔργα* VM, *τῆς τέχνης ταῦτ' ἐστὶν ἔργα* R, *huius artis opera sunt* Nic., *huius artis hec opera sunt* Burg. Galenus dedit procul dubio *τῆς τέχνης ταύτης*.

311, 1: *γηράσαντα μέχρι πλείστου ταῖς αἰσθήσεσιν ἀπαθ(ῶς) ὑγιαίνοντα διὰ παντ(ὸς) ἄνοσον ἀνώδυνον ὁλόκληρον, εἴ γε δὴ μὴ παντάπασιν ἐξ ἀρχῆς νοσώδ(ους) εἴη τετυχηκῶς* (sic) *σώματος* V, *διὰ πάντων* MR; post *διὰ πάντων* add. *φιλάττεσθαι* M, *φυλάξαι* R; *εἴ γε μὴ καί* M, *εἴ γε μὴν μή* R; *νοσώδη εἴη τετυχηκὼς σώματα* M. In editione K. scriptum est: *διὰ πάντων φυλάξαι . . ., εἴ γε μὴ* (*εἴ γε μὴν μή* Ald. Chart.) *νοσώδης εἴη τετυχηκὼς σῶμα* (sic iam Ald. reliquaeque editiones praeter Cai Britanni). Emendatior exstat locus in omnibus codicibus corruptus apud Caium Britannum: *ταῖς αἰσθήσεσιν ἀπαθῶς ὑγιαίνοντα διὰ παντὸς φυλάξαι ἄνοσον, ἀνώδυνον, ὁλόκληρον, εἴ γε μὴν μὴ παντάπασιν ἐξ ἀρχῆς νοσώδους εἴη τετυχηκὼς σώματος*. Suadeo, ut pro *φυλάξαι* Marciani M recipiamus scripturam *φυλάττεσθαι* (dat ille *φιλάττεσθαι*); mihi quidem aptior videtur esse praesentis temporis infinitivus, quem et Nicolaum et Burgundionem legisse verisimile est; ille enim dat *servare*, hic *servari*. Deinde pro *εἴ γε μὴν μὴ* scribamus *εἴ γε δὴ μή*. Summam ut conficiam: ex utroque codice ad locum restituendum percepimus fructus.

311, 3: *ἀλλ' ἐγὼ καὶ πάνυ μοι δοκῶ ὑγιεινοὺς φύσει θεάσασθαι παμπόλλ(αις) νόσοις ἁλισκομένους καὶ τελευτῶντα δή κατά γε τὸ γῆρας* V, post *δοκῶ* ins. *τινας* MR; *φύσεως* M; *θεᾶσθαι* MR (inde *τεθεᾶσθαι* Chart. K.); *τελευτῶντας* MR; *δή* M, *δέ* R. Restituendus igitur est locus sic: *ἀλλ' ἐγὼ καὶ πάνυ μοι δοκῶ τινας ὑγιεινοὺς φύσει θεάσασθαι παμπόλλαις νόσοις ἁλισκομένους καὶ τελευτῶντας δή κ. τ. λ.*

311, 8: *ἀπηρώ(τους) διατελέσαι μέχρι γήρως ἐσχάτου* V, *ἀπηρώτους διατελέσθαι μ. γ. ἐσχάτης* M, *ἀ. τετελέσθαι* (priore *τε* deleto suprascr. *διά*) *μέχρι γήρους ἐσχάτου* (corr. ex -*ης*) R. Emendavit Charterius *διατελέσαι* restituens.

311, 9: *ἅπασι μορίοις τοῦ ζῴου ὑγιαίνοντα* V, *ἅ. μ. τοῦ σώματος ὑ.* MR. Exhibent *corporis* Burg. Nic. Suspicor memoriam notissimi Aristotelis libri *περὶ ζῴων μορίων* librarium nescio quem in errorem induxisse.

311, 10: *ἀρίστης φύσεως τυχόντα* VM, *ἀ. φ. ταῦτα* R. Sincera lectio exstat in Charteriana.

311, 11: *κατὰ τείνεσθαι δὲ ταῖς ὀδύναις λιθιῶντα* V, *κατατήκεσθαι* MR, *liquari* Burg. Nic. Equidem cum MR faciam servans *κατατήκεσθαι*, id enim optime quadrare videtur ad verba paulo supra conscripta (311, 5): *τελευτῶντας δὴ κατά γε τὸ γῆρας ἀνιάτοις περιπεσεῖν πάθεσιν.*

311, 14: *ταῖς αὐτοῦ χερσί* V, *ταῖς ἑαυτοῦ χερσίν* M, *ταῖς ἑαυτῶν* (supra *ων* legitur *ου*) *χερσίν* R; recte *ἑαυτοῦ.*

311, 16: *ἀπονίζοντος* VM, *ἀπ̄ονίζοντος* (sic) R.

311, 17: *ἑλέσθαι δή* VMR editiones omnes praeter K., in qua *δή* omissum est.

312, 2: *τόν γε πόνον οὐκ ἐχρῆν ὑπερορᾶν, οὓς κ. τ. λ.* V, *τῶν γε πόνων* recte exhibent MR.

312, 3: *ὡς ὑπὸ δημίων* V, *ὥσπερ ὑπὸ δημίων* M (item R, correctione facta). Scripserim equidem *ὥσπερ,* nam minus videtur haesitare in pronuntiando lingua.

312, 5: *ἀναγκαῖον αἰτιάσασθαι* V, *ἀ. αἰτιᾶσθαι* R; scriptura *αἰτιᾶσθαι,* quoniam sequitur *ἐπανορθοῦσθαι,* probanda est.

Ponderati sunt in hac primi capitis recensione duo codices adhuc ad textum restituendum non adhibiti. Ac Marciani M quidem memoriam maxima ex parte per Reginensem, qui ex simillimo fonte — ex eodem non audeo dicere — hausit, fluxisse in editiones vidimus. Nec tamen raro animadverteris eum aeque ac Venetum V sinceram conservavisse scripturam (306, 4: *ὅπερ,* 306, 7: *μηδ' ἐπιδειξάμενοί ποτε,* 306, 11: *πολλοὺς τῶν . . . νοσούντων,* 307, 9: *εἰ μήτε τάς κ. τ. λ.,* 310, 6: *ἀναγκαῖον* 310, 17: *τῆς τέχνης ταύτης,* 311, 10: *τυχόντα*), quin inveniuntur loci, quibus uno ex Marc. M medela petenda videatur (cf. 311, 1: *φυλάττεσθαι,* 311, 14: *ἑαυτοῦ*). Quare equidem non dubito, quin qui huic codici perscrutando strenue operam navaverit, nonnullos fructus nondum carptos percepturus sit, modo ne nimia spe elatus ad rem accesserit.

At vero opimam ac plenam subvehet ille messem ex Veneto V, uberiorem hercle, quam quae hoc in horreo recondatur. Id certe audeo dicere, etsi inter multos bonos huius codicis fructus inveniri non paucos cassos atque fallaces non ignoro. Quare ut praecipiant quidem animis, quorum interest scire, quanta huius codicis praestantia sit, satis habeo nonnullas novarum lectionum enumerare nulla aut brevissima annotatione adiecta.

G. De Veneti V praestantia.

319, 7: *οἷον αὐτίκα περὶ γήρως· τὸ γῆρας κ.τ.λ.* Vulg., *οἷον αὐτίκα τὸ γῆρας* V, *ut puta senectus* Nic. Verba *περὶ γήρως* haud dubie ex margine in textum irrepserunt

320, 5: *περὶ ὧν εἴρηται καὶ Ἱπποκράτει* K, post *εἴρηται* praebet *γε* M, *τε* R, *π ο υ* V.

320, 12: *οἱ κάμνοντες* Vulg., *οἱ ἀκμάζοντες* V. In Iuntina ad hunc locum annotata vides haec: *praeter fidem antiquissimi codicis ex ipso contextu apparet non legendum esse κάμνοντες, sed ἀκμάζοντες.*

320, 17: *ἐσαρκώσαμεν* Vulg., *εὐσαρκώσαμεν* V.

321, 8: *οὕτω τοι καὶ διαιτώμενοι νέοι τε πολλοὶ τῶν ἀτροφούντων ἐσαρκώθησαν, οἵ τε γέροντες ὠνίναντο πάντες* Vulg., *οὕτω τοι καὶ δ ι ὰ τ ὸ π ι τ τ ο ῦ σ θ α ι νέοι πολλοὶ τ. ἀτρ. ἐσαρκώθησαν, οἵ τε γέροντες ὀνίνανται πάντες* V, *ita etiam per piccationem iuvenes et multi atrofantium carnositati sunt et senes iuvantur omnes* Nic. Cf. de rat. med. X 997, 15: *ἐπιτήδειον δ' αὐτοῖς ἐστι καὶ τὸ π ι τ τ ο ῦ σ θ α ι δι' ἡμερῶν ἤτοι τριῶν ἢ τεττάρων. κάλλιστον γὰρ τοῦτο φάρμακον εἰς σάρκωσιν.* Reponendum est quoque *ὀνίνανται* pro *ὠνίναντο.*

325, 4: *ἐπεὶ τῶν ἄλλων τις ἀπείργει σκοπῶν* Vulg., *εἰ μὴ τ. ἀ. τ. ἀ. σκ.* V.

330, 14: *οὐ πάνυ τι τῶν τοιούτων ζητήσεων φροντίζοντας βωμολόχων προσερχομένων* Vulg., *οὐ πάνυ τι τῶν τοιούτων φροντίζ ο ν τ ε ς ζητήσεων μ έ χ ρ ι λ ό γ ο ν προσερχομ(έ)ν(ων)* V. 'Fragen, die sich nur auf den Ausdruck erstrecken' intellegit C. Kalbfleisch; idem *φροντίζοντας . . . ἐπίστασθαι δὲ χρὴ* tolerari posse putat collatis exemplis, quae collegerunt Kuehner et Gerth II 2 § 490, 4 et § 532, 1 adnot.

331, 8: *ἐργάζεται* Vulg., *ἐργάσεται* V.

340, 4: Desunt ceteris in codicibus graecis, quae Venetus exhibet post *κητωδῶν*: *ἐπιτήδειον, ὥσπερ οὖν οὐδὲ τῶν ἐκ τῆς γῆς φυομένων μυκήτων*, *idoneum eis est, quemadmodum neque terre nascentium fungorum* Nic.

340, 15: *ὑπὲρ* (*περὶ* M) *οὗ τῆς συνθέσεως* Vulg., *οὗ τὴν σύνθεσιν* V.

342, 5: *κακόχυμα* Vulg., *παχύχυμα* V.

342, 5: *καὶ εἴ γε μὴ . . . ἐμίγνυτο, οὐδὲν ἂν ἦν* Vulg., *καὶ εἴ γε μὴ . . . ἐμίγνυτο, οὐδὲν εἴη ἂν* V. Ante particulam *ἄν* hiatum admissum esse demonstravit Minor: *De Gal. libris π. δυσπνοίας* p. 50.

344, 14: *τὰ ὑποκείμενα* M, *τὰ ἐπικείμενα* R editiones, *τὰ ὑπερκείμενα* V recte.

344, 16: *ἄλλον* post *καί* deest Vulg., *καὶ μὲν δὴ καὶ ἄλλον . . . οἶδα* V.

345, 8: *τῶν μὲν ὠφελίμων ἀπολαύουσιν οὗτοι* Vulg., post *ὠφελίμων* praebet *ἐκ γάλακτος* V.

346, 3: *εἴρηνταί τινες ἀγάλακτοι νομαί* Vulg., *εὐγάλακτοι* V, *pascua bonilactea* Nic. *Ἀγάλακτοι νομαί* sunt pascua, quorum herbis, ne satis lactis pecori gignatur, impeditur. At id refert dicere, utrum bonum an malum lac gignatur.

349, 6: *πρὸς δὲ τὰς τῶν λίθων γενέσεις ταῦτα* (*ταυτό* M) Vulg., *πρὸς δὲ τὰς τῶν λίθων γενέσεις ταύτην* V (scil. *τὴν δίαιταν*).

367, 2: *διατρίβοντι τὸ πλεῖστον* Vulg.; post *πλεῖστον* add. *τῆς ἡμέρας* V.

367, 8: *μὴ πυρέττειν μετὰ μίαν ἡμέραν ἀλουσίας* Vulg., post *πυρέττειν* inseruit *αὐτίκα* V.

367, 12: *ἐν οἷς ἱδροῦν ἠναγκάζετο. διὰ τοῦτο* Vulg., interpunctione sublata: *καὶ διὰ τοῦτο* V.

369, 1: *οὐκ αἰσθανόμενοι τῆς βλάβης* Vulg., *οὐκ αἰ. τῶν τῆς βλάβης αἰτίων* V.

373, 16: *πολέμιον δ' αὐτῶν ἐστι* Vulg., *πολέμιον δ' αὐτοῖς καί* (non *ἐστι*) V.

375, 10: Ad morbos, qui enumerantur, addit V post *αἱμορραγίαις* hos: *αἵματος πτύσεσι, ποδάγραις*.

Magnopere autem erraveris, si oculis tuis plenum novarum lectionum indicem oblatum esse opinatus eris, immo quae mihi cursim plagulas percensenti occurrerunt, ea decerpsi. Quae cum ita sint, pro certissimo affirmo novam huius libri editionem in hoc Veneti fundamento potissimum esse ponendam.

III. De translationibus latinis.

Exstant permulti codices latini, qui interpretationem vel potius translationem huius libri continere feruntur. Dispersi sunt longe lateque, reconditi sive in monasteriis sive in bibliothecis; quorum indicem invenis apud Dielsium, sed supra unius hominis vires est omnes cognitos habere. Equidem fateor plurimos in notitiam meam non venisse[1]) neque vero multum abest, quin dicere audeam nullum fore, qui quidquam novi me doceat. Libris enim de sanitate tuenda transferendis quantum scio operam navarunt aetate media duo viri: Burgundio, iudex Pisanus, et Nicolaus Reginus. Ille vero opus suum ita instituit, ut sextum quidem librum transferret integrum, ex reliquis excerpta tantum redderet, hic Burgundionis opere respecto abstinuit a sexto libro transferendo, at quinque priores denuo recensuit suo exemplari Graeco diligentissime adhibito addiditque de suo, quaecunque deesse viderentur. Quae cum ita sint, incides in bibliothecis aut in translationem *Ὑγιεινῶν* plenam et integram, i. e. in quinque libros a Nicolao translatos, in sextum a Burgundione, aut Burgundionis invenies totum opus, i. e. ex quinque libris prioribus excerpta, integrum sextum. Ea, quae dixi, argumentis nunc quantum fieri poterit rationibusque comprobanda sunt.—

Ab iis, qui bibliothecae Erfurtensi praesunt, petivi, ut mihi Amplonianum codicem F 249 s. XIII transmitterent; quo libro recepto cognovi sextum tantum librum plenum et integrum esse, quinque priores redditos excerptis; continentur enim hi fol. 109—121, ille fol. 121—126. Subscripta toti operi haec leguntur: *Finis sexti sermonis hygiene i. sanatois* (sic!) *custoditive artis a*

[1]) Fefellit spem cod. Lips. 1136 (Repos. med. I 22); quem cum inspicere coepissem, cognovi non continere libros de sanitate tuenda, ut est in catalogo, sed duos (I. II) de ratione medendi. Deceptus est ille, qui titulum inscripsit, inde, quod verba *π. θερ. μεθ.* reddita sunt: de sanitatis ingenio. *Ὑγιεινῶν* autem operi media quidem aetate titulus est: de sanitatis regimine.

burgundione cive pisano de greco in latinum translati. Anno dominice incarnationis M̊CCLXXVIII indictione prima[1]). Videtur autem ab altera manu *VIII* correctum esse in *VIIII*. Simillima, ne dicam eadem, est illa subscriptio, quae allata est in supplemento ad Dielsii opus edito *(Abhandlg. der Kgl. preuss. Akad. d. Wissensch. 1908)*. Refertur ibi p. 31 de Marciano quodam App. cl. XIV 5 s. XIII, cuius subscriptio haec est: *Finis sexti sermonis hygiaene, scilicet sanativae artis a Burgundione iudice pisano de graeco in lat. transluti anno domin. incarnationis millesimo* ⟨. . .⟩. Burgundionis translatio exstat eadem in Monacensibus Nr. 11 et Nr. 5. Codex Monacensis 11 s. XIV nullam habebat subscriptionem nisi hanc: *Explicit lib' G' de regīe sāitatis do gras.* Fuit autem ille codex quondam inter libros Hartmanni Schedelii, qui ipse subscriptionem addidit: '*1179 finis a burgundio* (sic!) *iudice cive pisano de greco in latinum translatus*'. Non igitur recte ille annum definivit et verisimillimum videtur mendum ex codice Mon. 5 in hunc librum illatum esse. Codex Monacensis 5 '*liber Schedelii*' s. XV potius quam s. XIV a calligrapho quodam pulcherrime depictus est: cuius codicis subscriptio, etsi interlita est, facile legitur: *Explicit liber de regimine sanitatis G. a Burgundio iudice cive pisano de greco in latinum translatus. Deo gratias Anno dm̄ M̊C̊L̊XXVIIIİ.* Sequitur altera ab altera manu subscriptio: *Liber iste inchoatus est Bononie inscribundo anno domini M̊C̊C̊C̊IIII.* Ex qua subscriptione non efficitur codicem ipsum XIV s. esse nec recte videtur se habere, quod de eius codicis aetate in catalogo bibl. Monac. scriptum est. Audias, quid de hac re Drerup vir doctissimus mecum per litteras communicaverit: „*Die Korrektur der Subskription in cod. 5: 'Liber iste etc. . . .', die der Katalog auf die Abfassungszeit von cod. 5 bezogen hat, muß eine andere Bedeutung haben, da die Schrift und die Miniaturen von cod. 5 für den Anfang von saec. XIV unmöglich sind*".

Sed haec hactenus, nec enim cum hac subscriptione nobis lis est, sed cum illa, qua nomen Burgundionis aeque atque in cod. 11 mendose traditur. Idem enim mendum deprehenditur in subscriptione codicis Basileensis D I 5, quam benigne mecum communicavit F. von der Mühll Basileensis: *finis sexti l(ibri) omnis hygiene sive (?) sanaticae artis a burgundio* (sic) *iudice pisano de greco in latinum translati anno dominicae incarnationis MCCLXXVIIII indi. Explicit liber G. de regimine sanitatis.* Ceterum ex viri doctissimi litteris comperi unum in hoc codice hunc sextum librum exstare, quamquam alia multa a Burgundione et Nicolao translata contineat. —

Apparet igitur, ut summam conficiam, in tribus codicibus, in Amploniano et in utroque Monacensi totum Burgundionis opus exstare; horum subscriptiones duorumque aliorum codicum cognovimus, in nominis forma peccant Monacenses et Basileensis, in annis Monacenses aperte.

Iam ad alterum codicum genus transeamus, quibus libri de sanitate tuenda integri continentur. Lutetiae Parisiorum Carolus Kalbfleisch, qua est erga me benevolentia, inspexit et alios nonnullos codices et codicem 6867 meum secutus commodum; qui cum cognovisset in hoc conservatum esse sincerum ordinem, quintum librum arte photographica exprimendum curavit. Atque haec est subscriptio: *Hic finis quinque librorum sanativorum galieni translatorum de greco in latinum a nicholao de regio de calabria. Explicit liber quintus sanativorum galieni.* Iam praescripta sunt sexto libro haec: *Incipit liber 6tus de regimine sanitatis translatus de greco ydiomate in latinum a burgundione iudice pisano.* Conspirat illa subscriptio cum ea, quae est in Monacensi 35, nisi quod scribitur: '*Hic est finis*', ac postremo: '*a nicholao regino de Kalabria*'. Sequitur in hoc quoque codice (Monacensi 35) sexti libri translatio. Beneficio autem Drerupii, cui pro magna meo in commodo posita cura operaque summam gratiam debeo, factum est, ut totius translationis subscriptionem cognoscerem: *Finis sexti sermonis hygiene id est sanative artis a burgundione iudice pisano de greco in latinum translati. Anno domini incarnationis M°CC° LXX° VIIIIa indictione.*

Duo igitur codices et Basileensis et Monacensis 35 in tempore definiendo conspirant; quin ne alii quidem dissentiunt, nisi quod librarii errore perducti indictionis annum cum anno p. Chr. n.

[1]) Eadem fere subscriptio legitur in Vratislaviensi quodam, de quo refert Ackermann (I, CCXV).

coniunxerunt. Nam Monac. 5 et Schedelii errorem, qui pro 1279 scripserunt 1179, omittere licet. Atque ita quidem numerum MCCLXXVIIII dirimendum esse, ut scribamus *MCCLXXV° IIII^a indictione* Carolus Kalbfleisch mihi persuasit.

Quo autem tempore Nicolaus Reginus ad Galeni opera transferenda incubuerit, nuper demonstravit Hermannus Schoene (*Galenus, de partibus artis medicativae* p. 6). Certissimis enim testimoniis nixus iudicavit vir ille doctissimus Nicolaum priore parte XIV s. his in studiis versatum esse.

Ad Galeni textum restituendum uterque non contemnendus videtur, Nicolaus etiam magni aestimandus; nam exemplari Graeco usus est summa affinitate cum Veneto V coniuncto. Sed etiam Burgundio, qui eundem, quem Marc.M R codices, ordinem exhibet, haud raro utilitatem affert. Transtulit autem ille alterum et tertium caput ita, ut fere nil desideretur. H a c i n p a r t e i t a c o n s p i r a t N i c o l a u s c u m B u r g u n d i o n e , u t p r o c u l d u b i o s i t , q u i n i l l e h u i u s t r a n s l a t i o n e m i n s u u m u s u m a d h i b u e r i t. Multa praeterea exstant Burgundionis vestigia apud Nicolaum, quae hac in commentatione persequi longum est. Est autem in animo infra novae editionis specimen dare; ad quam rem, quoniam primum quidem caput supra perlustratum est, deligemus alterum nec pigebit occasione data utramque translationem oculis proponere.

Restat ut videamus, qua ratione Nicolaus huius quinti libri materiam in singula capitula dispertiverit. Praescripta autem sunt haec:

Incipit liber quintus sanativorum, in quo determinat de regimine corporis temperati in etate senectutis viventis vita libera et corporis dispositi (suspicor adverbium excidisse), *sive sit liberum sive servile (sive servum seu servile* Np) *et habet capitula VIII* (scribendum est IX; desunt haec quattuor verba Nm). — *Capitulum primum, in quo determinat necessitatem huius doctrine et utilitatem eius cum modo et ordine procedendi (cum modo et* desunt Nm). — *Capitulum secundum, in quo resumit aliqua principalissimarum dietarum in regimine corporis optime sani et alia quae addit necessaria in correctione* (*correctio* Np; *correcto* Nm) *fallimenti contingentis in eo.* Hoc caput initium capit a verbis (313, 3): τὸ τοίνυν ἄριστον σῶμα σκοποὺς ἔχει κ. τ. λ. — Tertium caput eodem quo apud K. incipit loco; argumentum datur hoc: *Capitulum tercium, in quo determinat in universali de correctione corporis deficientis ab optimo corpore propter senectutem.* Hoc igitur capite comprehenduntur omnia, quae Galenus generatim de senectutis curatione explicavit. — Quartum caput incipit, ubi quintum in editione K.: *Capitulum quartum, in quo docet eligere vinum, quod competit senibus et ponit eius utilitatem* (*utilitates* Nm) *in senibus.* — Sequitur *capitulum quintum* (apud K. sextum), *in quo determinat de correctione opilacionum, in quas senes* (deest Nm) *incidunt a* (*cum* Nm) *cibis et potibus et preservativis, ne in eas incidunt.* Extenditur hoc caput usque ad locum p. 349, 8: ἐπιμελὴς εἶναί τις δόξει καὶ περιττὸς εἰς ἐπιστήμην γηροκομικήν. — *Capitulum sextum, in quo inquirit ex complexione senum, qualia debent esse ipsorum cibaria nutrimenti gratia* (*gratia igitur gratia* Nm) *subductionis ventris et provocationis urine.* Comprehenduntur hoc capite fere totum octavum et nonum caput ed. K. — *Capitulum septimum, in quo ostendit, qualia debent esse exercicia senum.* Hoc caput finitur eodem loco, quo supra diximus Galenum a proposito plane discedere (360, 7). — *Capitulum octavum quinti libri sanativorum* (*q. l. s.* desunt Nm), *in quo determinat galienus in universali de regimine* (*sanativorum* add. Nm) *corporis recedentis ab equalitate ex parte complexionis.* Huius capitis finis est p. 368, 5: βεβαιοῖ δὲ τὴν πίστιν αὐτῶν ἡ πεῖρα. — *Capitulum nonum, in quo pertractat* (*determinat et p.* Nm) *predicta secundum opinionem propriam sermone brevi.*

Equidem affirmo hanc Nicolai materiae distributionem, dum ipse in Galeni dispositionem inquisivi, me latuisse. Iuvat igitur videre ac sentire me vestigiis fere eius ingressum esse.

IV. Specimen editionis et translationum.

Praemoneo codicum Parisini et Lipsiensis corruptas scripturas omnino omissas esse. Ubi unius codicis discrepantiam adnotavi, scito conspirare ea quae dedi cum reliquis codicibus duobus. Qui in translationibus occurrunt aperti librariorum errores, quotiens altero ex codice facile emendantur, in apparatum recipere nolui.

K.VI 312 Cap. II. Ἄρξασθαι δὲ δήπου δίκαιον ἂν εἴη ἀπὸ τῆς ἀρίστης, ἧς ὁ σκοπός ἐστιν οὐκ ἐπανόρθωσις ἀλλὰ φυλακὴ τῶν ὑπαρχόντων, ὅπερ ἡμεῖς ἐποιήσαμεν εἰπόντες ὑπὲρ αὐτῆς ἄχρι δεῦρο καθ᾽ ἑκάστην τῶν ἡλικιῶν πλὴν τῆς παρακμαστικῆς καλουμένης, ἧς τὸ τελευταῖον μέρος ἰδίως ὀνομάζεται γῆρας, ἔχοντός τινα καὶ τούτου τομὴν ἰδίαν ὥς ὕστερον εἰρήσεται κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ λόγου τὸ μέρος, ἔνθα τὸ καλούμενον τῆς τέχνης γηροκομικὸν μέρος εἰς διδασκαλίαν ἄξομεν. ἀλλὰ νῦν γε τὰ κυριώτατα 313 τῶν προειρημένων ἀναλαβόντες ἐπὶ τὰς μοχθηρὰς φύσεις τῶν σωμάτων μεταβησόμεθα δεικνύντες, ὅπως ἑκάστην αὐτῶν ἐν ὑγείᾳ μάλιστα φυλακτέον ἐστίν.

Τὸ τοίνυν ἄριστον σῶμα σκοποὺς ἔχει κατὰ μὲν τὰς ποσότητάς, τε καὶ ποιότητας καὶ δυνάμεις, ἐν μὲν τοῖς γυμνασίοις τὰ μέτριά τε καὶ σύμμετρα προσαγορευόμενα μετὰ τοῦ πᾶσιν ὁμοτίμως τοῖς μορίοις τοῦ σώματος προσάγεσθαι, φυλαττομένων ἡμῶν ἅπασαν ὑπερβολήν, εἰ δέ ποθ᾽ ἁμαρτηθείη καθ᾽ ὁτιοῦν τῶν εἰρημένων, ἐπανορθούντων τὸ σφάλμα. κατὰ δὲ τὴν τῶν ἐσθιομένων τε καὶ πινομένων φύσιν ἐν ποσότητι καὶ ποιότητι καὶ δυνάμει σκοπὸς πάλιν ἐστὶ κἀνταῦθα τὸ σύμμετρον, ὡς μήτε πλείω μήτ᾽ ἐλάττω λαμβάνειν

1/2 *ἄρξασθαι δέ μοί που (δέ μοι που* R) *δίκαιον ἂν ἦν* MR *δίκαιον*, in mg. *δεικνύειν* R 12/13 *γηρωκομικόν* VMR, cf. Herbst, Gal. Pergam. de atticiss. studiis testimonia p. 134 13 *μέρος* deest V 15 *εἰρημένων* MR 17 *μεταβήσομεν* R 18 *ὑγεῖα* V, qui hac in re constanter errat 21 *τε* deest V 29 *ἐπανορθοῦσθαι* V

Burgundio:

Incipere vero congruum est ab optima. Quod optime dispositionis est intentio nec correctio sed custodia existentium, quod in quattuor libris sanitatis de optima complexione per unamquamque etatem locutus est praeter declinantem, cuius ultima pars proprie nominatur senectus.

Quod haec recapitulat, quae dixit de sanativis ab optima dispositione corporis et post dicet de mala.

Optimum corpus intentiones habet secundum quantitates quidem et qualitates et virtutes. In exerciciis quidem que moderata et commensurata dicuntur, ut ad omnes equaliter corporis particulas afferantur custodientibus nobis omnem superabundanciam. Si autem quandoque peccabitur secundum quodcunque predictorum corrigentibus id. secundum vero comestorum et bibitorum naturam in quantitate et qualitate et virtute. Intentio rursus est et hic commensuratio, ut nec plura nec pauciora accipiat

24 *mensurata* Bm 26 *aufferantur* Bm, corr. in *afferantur* Ba 28 *autem* deest Bm *aliquando* Bm

Nicolaus:

Incipere igitur iustum utique esset ab optima natura, cuius intentio est non correctio sed custodia praeexistentium, quod nos fecimus dicentes de ea secundum unamquamque etatem praeter declinativam vocatam, cuius extrema pars proprie nominatur senectus, habente et hac aliquam incisionem propriam sicut postea dicetur secundum illam huius libri partem ubi vocatam cirocomicam i. senum educativam artis partem ad doctrinam ducemus. Sed nunc principalissima predictorum resumentes ad pravas naturas corporis transibimus ostendentes, qualiter unamquamque ipsarum in sanitate custodiendum sit.

Corpus igitur quidem optimum habet intentiones secundum quantitates qualitates et virtutes. In exerciciis quidem, que moderata et commensurata dicuntur, cum hoc quod omnibus equiperanter particulis corporis afferatur caventibus nobis omnem superfluitatem. Si autem peccabitur quid secundum quodcunque predictorum corrigentibus fallimentum. Secundum vero comestorum et bibitorum naturam in quantitate et qualitate et virtute intentio igitur rursus est et hic commensuratio, ut neque

3 *est* deest Nm 4 *non* Np 12 *vocatur* Np 15 *dictorum ante* Np 23/24 *commensurata et moderata* Np 24 *cum* om. Np 25/26 *equiperanter* ego scripsi: *equiparantur* Np: *equiperantur* Nm 26/27 *afferantur* Nm 30/32 verba *fallimentum — et* desunt Nm

ἀλλ' ἢ ὅσα πεφθέντα καὶ ἀναδοθέντα καὶ θρέψαντα τὸ σῶμα καλῶς — εἰ δέοι καὶ τοῖς ἔτ' αὐξανομένοις τι προστεθῆναι σύμμετρον — οὐδὲν ἐάσει περιττὸν οὐδ' ἐνδεές. οὕτω δὲ καὶ κατὰ τοὺς ὕπνους τε καὶ τὰς ἐγρηγόρσεις καὶ τὰ λουτρὰ καὶ τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας ὅσα τ' ἄλλα τοιαῦτα τὴν συμμετρίαν δηλονότι προσήκει φυλάττειν. εἰ δέ ποθ' ἁμάρ-
14 τοι τις καθ' ὁτιοῦν τῶν εἰρημένων, ἐπανορθοῦσθαι τὸ σφάλμα. κοινὸς δ' ἔστω σοι σκοπὸς ἁπάσης ἐπανορθώσεως ἡ τῆς ἐναντίας ἀμετρίας χρῆσις, εἰ μὲν ἐπὶ πλέον ἐπόνησε τὸ σῶμα τῇ προτεραίᾳ, καθαιροῦντι τὸ πλῆθος τῶν γυμνασίων, εἰ δ' ἐνδεέστερον, αὐξάνοντι· οὕτω δὲ καὶ ὀξυτέραις εἰ ἐχρήσατο ταῖς κινήσεσιν, ἀνιέντι μετρίως, εἰ δ' ἐκλελυμέναις, ἐπιτείνοντι. κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπὶ μὲν τοῖς εὐτονωτέροις τὰ μαλακώτερα γυμνάσια παραλαμβάνων, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀτονωτέροις τὰ ἰσχυρότερα, καὶ τὰ σφοδρὰ δὲ τοῖς ἀμυδροῖς ἀντεισάγων καὶ τοῖς σφοδροῖς τἀναντία, καὶ συλλήβδην εἰπεῖν ἅπασαν ἀμετρίαν ἐπανορθούμενος διὰ τῆς ἐναντίας ἀμετρίας ὑγιαίνοντα διαφυλάξεις τὸν ἄνθρωπον. εἰς δὲ τὸ μηδὲν ταῖς ἐπανορθώσεσι σφάλλεσθαι πρῶτον μὲν χρὴ διαγινώσκειν

1 ὅσοι R 3 αὐξανομένοις (sic, cum lineola deletrice) R: αὐξομένοις M 5 ἐάσει omnes codd. Ald.: ἐάσειν Bas. Chart. K. perperam 6/7 τὰ λουτρὰ καὶ τὰς ἐγρ. collocat V 10 φυλάττειν προσήκει V 10/11 ἁμαρτάνοι V 16 καθαιροῦντα V 18 αὐξάνον^{τ} V 18/19 εἰ καὶ ὀξ. MR 20 ἀνιέντα V ἐκλελυμένως V 21 ἐπιτεῖνον^{τ} V 22 ταῖς εὐτονωτέραις VMR, correxisse prim. videtur K. 23/24 παραλαμβάνειν V 24 ταῖς ἀτονωτέραις VMR, cf. supra τὰ ante ἰσχ. suprascr. in V, deest in MR 25 ἰσχυρο$^{τϱ'}$ V: ἰσχυρότερον MR δή MR 27 συλήβδην V 28 ἁπάσας ἀμετρίας R 29/30 διαφυλάξαι R 31 τὸ μηδένα, sed corr. R: τὸ μηδένα Ald.: τὸν μηδένα Bas. Chart. 32 γινώσκειν MR

Burgundio:

nisi que digesta et reducta et nutrientia corpus bene. Sed oporteat et hiis qui adhuc augentur aliquid adicere commensuratum, nullum derelinquat superfluum nec deficiens. Ita vero et secundum sopnos et vigilias et balnea et anime acciones et quecunque alia talia cum mensuritate debet custodire. Si ait quandoque peccabit quis secundum quodcunque dictorum, corrigere oportet, quod peccavit. Communis autem sit tibi intentio omnis correctionis contrarie immensuritatis usus. Si quidem amplius laboraverit corpus heri, diminuenti multitudinem exerciciorum, si autem minus, augmentanti; ita vero et si acutioribus usus est motibus, remittenti moderate, si vero et dissolutis intendenti. secundum vero eundem modum in robustioribus quidem et molliora exercicia accipiens, in nonrobustioribus vero fortiora; et vehementiora utique probtusis introducens et vehementibus contraria, et generaliter dicendo, omnem immensuritatem corrigens propter contrariam imoderationem sanum custodiens hominem. Quod cum vis corrigere immensuritates, ne fallaris, primum quidem oportet cognoscere diligenter dispositiones corporis, deinde meminisse omnium quae hiis facta sunt. Dispositiones enim

1 *reducta et digesta* Bm 4 *addiscere* Bm 13/14 *tibi sit* Bm 17 *diminuenti* Ba: *diminuendo* Bm 19 *augmentando* (et 20 *remitendo*) sed 22 *intendenti* Bm 26 *fortioribus* Ba 27 *utique* om. Ba 37/38 legendum: *quae heri facta sunt*

Nicolaus:

plura neque pauciora accipiat nisi que digesta et reducta et nutrientia corpus bene. Si oporteat et hiis, qui adhuc augentur, aliquid adicere commensuratum, ut nullum derelinquant superfluum nec deficiens. Ita autem et secundum sompnos et vigilias et balnea et anime acciones et quecunque alia talia commensuritatem decet custodire. Si autem quandoque peccaverit secundum quodcunque predictorum corrigere fallimentum. Communis autem sit tibi intencio omnis correctionis contrarie immensuritatis usus. Si quidem amplius laboraverit corpus, dimminuendo multitudinem exerciciorum, si autem minus, augendo;

secundum eundem autem modum in fortioribus quidem molliora exercicia assumendo, in inbecillioribus autem fortiora; et vehementiora quidem optusis opponendo et vehementibus quae contraria, et ut sumatim dicam, omnem incomensuritatem corrigendo per contrariam immoderationem sanum custodies hominem. Ad nil autem errandum in correctionibus primum quidem oportet cognoscere diligenter dispositiones corporis, deinde memorari omnium, que in precedenti die facta sunt. dispositiones enim ostendent,

2 *reddita* Nm 3 *si] sed* Np 4 *aliquid] quid* Nm 5 *ut* om. Np 9 *alia* om. Np 10 *debet* Np 18/19 *quantitatem exerciciorum seu multitudinem* Np; solet ille librarius errore perspecto *seu* forma usus veram scripturam addere
20/21 eadem lacuna in utroque codice
23 *maiora* Np 26 *vehementia* Np 28 *sine matim* Np 31 *custodiens* Np

ἀκριβῶς τὰς διαθέσεις τοῦ σώματος, εἶτα μεμνῆσθαι τῶν ἐν τῇ προτεραίᾳ γενομένων ἁπάντων. αἱ μὲν γὰρ διαθέσεις ἐνδείξονται τὸ πλημμεληθέν, ἡ μνήμη δὲ τῶν προγεγενημένων, εἰς ὅσον χρὴ μετακινῆσαί τι τῶν συνήθων ὑπαγορεύσει. κατὰ μὲν δὴ τὰς διαθέσεις αἱ τοιαίδ' εἰσὶν ἀμετρίαι, 315 ὡς ἰσχνότερον ἢ εὐογκότερον ἢ σκληρότερον ἢ μαλακώτερον ἢ ξηρότερον ἢ ὑγρότερον ἢ ἀραιότερον ἢ πυκνότερον ἑαυτοῦ φαίνεσθαι τὸ σῶμα, πρὸς τῷ μηδὲ τὴν κατὰ φύσιν ἀκριβῶς ἀποσῴζειν εὔχροιαν. ἡ μνήμη δὲ τῶν προγεγονότων αὐτό τε τὸ ἁμαρτηθὲν ἐνδείξεταί σοι καὶ διδάξει τὴν ἐπανόρθωσιν ἐκ τοῦ παραβάλλεσθαι τοῖς ἐνεστῶσιν. εἰ μὲν γὰρ ἰσχνότερον τὸ σῶμα φαίνοιτο, σκοπεῖσθαι χρὴ καὶ ἀναμιμνήσκεσθαι, πότερον πλείω τοῦ προσήκοντος ἐπόνησεν ἢ ὀξυτέραις ἐχρήσατο ταῖς κινήσεσιν ἢ περὶ τὴν τρῖψιν ἐπλεόνασεν ἢ τὰ λουτρά, καὶ μετὰ ταῦθ' ἑξῆς ἐπισκοπεῖσθαι, πότερον ἐφρόντισεν ἢ ἠγρύπνησεν, ἢ ἐξέκρινε κατὰ γαστέρα πολὺ πλείω τοῦ προσήκοντος, ἐπισκοπεῖσθαι δὲ καί, εἰ ὁ οἶκος θερμότερος, ἐν ᾧ διέτριψεν, ἢ εἰ ἔφαγεν ἔλαττον ἢ ἔπιεν ἢ ἀφροδισίοις ἐχρήσατο πλείοσιν. εἰ δ' ἐν ὄγκῳ μείζονι τὸ σῶμα φαίνοιτο, μὴ τρῖψις ἢ γυμνάσιον ἔλαττον ἢ βραδύτερον ἢ πλείων ὕπνος ἢ ἐποχὴ γαστρὸς ἢ σιτίων πλῆθος ἀμέμπτως πεφθέντων. εἰ δὲ σκλη-

Burgundio:

demonstrabunt, quid peccaverit, memoria vero eorum, quae facta sunt, in quantum oportet transmutare quid consuetorum anunciabit. Secundum dispositiones quidem tales sunt inmensuritates, quod subtilius vel tumidius vel durius vel mollius vel siccius vel rarius vel spissius se ipso apparet corpus, nec secundum naturam certissime bonum colorem servat. Memoria autem eorum, quae ante facta sunt, et hoc ipsum quantum peccavit, demonstrabit tibi et docebit correctionem comparando precedentibus presentia. Si enim subtilius corpus apparet, scrutandum et rememorari oportet, utrum amplius quam oporteat laboravit et acutioribus est usus motibus vel circa fricationem superabundavit vel circa balnea, et postea deinceps scrutandum, utrum sollicitus fuerit vel vigilavit, vel exercuit [vel egessit] per ventrem multa plura quam oportuit et perscrutandum autem est et si domus calidior, in qua moratus est, vel comedit minus vel si bibit vel si veneris amplioribus usus est actibus. Si vero in tumore maiori corpus appareat, scrutandum, an frictio vel exercicium minus vel tardior vel amplior sompnus vel detentio ventris vel cibariorum multitudo sine querela digestorum. Si vero durius se ipso apparet corpus, fricationum meminisse opor-

Nicolaus:

quid erratum sit, memoria vero eorum, que ante facta sunt, in quantum oportet quid transmutare consuetorum enunciabit. circa dispositiones quidem hec sunt immensuritates, scilicet tumidius vel subtilius vel durius vel mollius vel siccius vel humidius vel rarius vel spissius se ipso apparere corpus, ut nec eam secundam naturam certissime bonam colorationem servet. memoria vero eorum, que ante facta sunt, ipsum, quod erratum est, demonstrabit tibi et docebit correctionem comparando presentibus. Si enim subtilius corpus appareat, scrutari oportet et memorari, utrum plus quam oportet laboraverit vel acutioribus usus est motibus vel circa fricationem superhabundavit vel circa balnea, et postea deinceps scrutandum, utrum sollicitus fuit vel vigilavit vel exercuit per ventrem multa plura quam oportuit. Scrutari etiam et si domus est calidior, in qua conversatus est vel comederit minus vel biberit vel veneris actibus usus est amplioribus. Si vero in tumore maiori corpus appareat, scrutari oportet, ne fricatio vel exercicium minimum vel tardius vel amplior sompnus vel detentio ventris vel cibariorum multitudo inculpabiliter digestorum. Si autem durius appareat se ipso corpus, fricationum

---

3 *γενομένων* V : *προγεγενημένων* MR (cf. l 5). 7 *δὴ* suprascr. V 8 *ἀμεμετρίαι* R 9 *ὡς* om. V *εὐογκώτερον* V 10/11 *ἢ ὑ. ἢ ξ.* V : *ἢ ὑγρ.* om. M 13 *μηδὲ τὴν κ. φ.* V : *μὴ κ. φ.* MR 15/16 *προ* (suprascr.) *ἁμαρτηθ(έν)* V 17 *παραβάλεσθαι* MR 22 *ἢ*] *καὶ* M 25 *ὑγρύπνησεν* R 29/30 *ἢ* (om. *εἰ*) *ἔφαγεν ἔλαττον ἢ εἰ ἔπιεν* MR 30/31 *πλείοσιν*] *μὴ δεόντως* V, quae scriptura haud scio an Galeni sit. 32 *μαλακή* post *τρῖψις* add. Ald. ceteraeque edit. *γυμνασίων* M 33 *βραδυ$^{τερ'}$* V : *βραδύτερος* M 35 *ἀμέμπτος* R

4 *consuetudo horum* Bm 6/7 *inconmensuritates* Bm 9 desunt in utroque codice verba: *vel humidius*. Non casu videtur factum esse, ut eadem verba omitterentur in M. 15/16 *et correctionem comparabit presentibus* Ba 19 *oportet* om. Ba 24/25 *vel exercuit* (sic) om. verb. *vel egessit* Ba; verba *vel egessit* videntur coniectura nescio cuius addita esse; scrib.: *excrevit*.

1 *sit* om. Np 7—9 *vel mollius — vel rarius* om. Nm 10 *nec*] *quandoque* Np 23 *vel postea deinceps* Np 25 scrib.: *excrevit*. 29 *vel biberit*] *quam b.* Np 30 *artibus* Np 33 *nimium* Np

16 ρότερον ἑαυτοῦ φανείη τὸ σῶμα, τρίψεων ἀναμνησθῆναι χρὴ πρῶτον, εἶτα γυμνασίων εὐτόνων μετ᾽ ἀνταγωνιστοῦ σκληροῦ ** πιλοῦντος, καὶ πρὸς τούτοις, εἰ ἐν κόνει καὶ ταύτῃ σκληρᾷ καὶ ψυχρᾷ παντάπασιν καὶ εἰ χωρὶς τῆς καλουμένης ἀποθεραπείας· εἶθ᾽ ἑξῆς λουτρῶν εἰ ψυχρὰ παντάπασιν ἢ λίαν θερμά, καὶ ὁ οἶκος, ἐν ᾧ διέτριψεν ἐγρηγορώς τε καὶ κοιμώμενος, εἰ ψυχρός· ἔτι δὲ σιτίων ξηρότητα καὶ πομάτων ἔνδειαν. εἰ δὲ μαλακώτερος ἑαυτοῦ γένοιτο κατὰ τὴν ὑστεραίαν τὸ σῶμα, πρῶτον μὲν ἀναμιμνήσκεσθαι χρὴ τῆς τρίψεως, εἰ μαλακή τε καὶ σὺν λίπει καὶ λουτροῖς ἀτρέμα χλιαροῖς καὶ ἀραιοτέροις ἐγένετο· μετὰ δὲ τὴν τούτων ἐπίσκεψιν, εἰ τὰ γυμνάσια βραδέα καὶ ὀλίγα καὶ μετὰ τοῦ συμπαλαίοντος ἀμετρότερον ἁπαλοῦ, κἄπειτα περὶ πόματος, εἰ πλέον, εἶθ᾽ ἑξῆς ἐδεσμάτων, εἰ πλέον᾽ ἢ ὑγρότερα τὴν φύσιν, εἶθ᾽ ὕπνων, εἰ πλείους. ἐγγὺς δὲ τῆς μαλακῆς τοῦ σώματός ἐστι

2 *μέν* post *τρίψεων* add. V 3/4 *μετ᾽ ἀ. σκληροῦ* (om. *πιλοῦντος*) *καὶ πρ. τ.* V: *μετ᾽ ἀ. σκληροῦ πηλοῦντος καὶ πρ. τ.* MR: *cum luctatore forti viribus et insuper* Nic. *cum reluctatore forti viribus* (*v.* deest Ba) *membra* Burg; lacunam indicavi; videtur legisse Burg. *τὰ ἄρθρα* (*membra*), quod optime quadrat ad *πιλοῦντος* 6 *παντάπασιν* om. MR Burg. 8 post *λουτρῶν* *ἢ* pro *εἰ* V 11 *ἢ ψυχρός* V: nullam interrogationis particulam exhibent MR 11 *καὶ* ante *σιτίων* del. R 12 *εἰ δὲ* MR: *καὶ εἰ* V 16 verba *εἰ μαλακή τε* usque ad (l. 19) *ἐπίσκεψιν* om. M 16/18 *λ. ἀτρέμα χλιαρω*^{τρ}, in mg: *γρ. ἀραιο*^{τρ} V: *λ. ἀτρέμα καὶ ἀραιοτέροις* R: *b. quiescibiliter et raris* (*et rarefactis* Bm) Burg. *b. quiescibiliter tepidis* Nic., cf. quae supra ad hunc locum exposui p. 44. 19 *εἶτα γ.* V 20 *καὶ* post *ὀλίγα* om. V 21 *ἀμετρώτερον* R 22 *πλέον*° V 23 *εἰ πλέον᾽* scripsi: *εἰ πλεόνων* VM: *εἰ πλειόνων* R: *ἢ πλειόνων* Chart. K. *ὑγροτέραν* R: *ὑγρο*$^{τρ'}$ V: *ὑγροτέρων* M Chart. K. 25 *ἐστι τοῦ σώμ.* V ante *σώματος* del. *συμμέτρου* R

Burgundio:

tet primum, deinde exerciciorum robustorum cum reluctatore forti viribus membra et insuper si in pulvere ac dura et frigida et sine vocata apotherapia, deinde meminisse balneorum, si frigida omnino vel calida valde et an domus, in qua moratus est vigilans et dormiens, est frigida. amplius autem cibariorum successionem et potuum indigenciam. Si vero mollius se ipso cras fuerit corpus, primum quidem meminisse oportet fricationis si mollis et cum oleis et balneis quiescibiliter et raris facta est. post horum vero scrutationem, si exercicia tarda et pauca et cum colluctante inmoderate molli, deinde de potu si amplior fuerit, deinde cibi si ampliores vel humidiores natura, deinde de sopnis et si ampliores. quod mollis dispositio corporis et humida prope sunt, nisi quod mollis quidem corporum ipsorum est propria qualitas, humida vero humidorum, que in ipsis. discernitur autem tangentibus nobis, quod humida cum humiditatibus est, mollis autem sine eis, cum sit humida propriis particulis.

3 *viribus* om. Ba 7 *valde calida* Ba 10 scripserit B. *siccitatem* 15/16 *rarefactis* Bm 18 *colluctatore* Bm 19 *de* om. Ba 28 *intingentibus* Bm 29 *humidioribus* Ba 30 videtur exhibere post *cum sit* verba *de ipso* Bm

Nicolaus:

oportet meminisse prius, deinde exercitiorum robustorum cum luctatore forti viribus et insuper si in pulvere et hac dura et frigida omnifariam et si sine vocata apotherapia, deinde meminisse oportet balneorum, si frigida omnino vel calida valde sunt et utrum domus, in qua moratus est vigilans et dormiens, est frigida; amplius autem cibariorum siccitatis et potuum indigencie. Si vero mollius se ipso secundum posteriorem diem fiat corpus, primum quidem meminisse oportet fricationis, si mollis et cum unctuositate et balneis quiescibiliter tepidis facta est; post horum vero scrutationem, si exercicia tarda et pauca et cum colluctante immoderate molli, deinde de potu si amplior, deinde de cibis si ampliores vel humidiores natura, deinde de sompnis si ampliores. Prope vero mollem corporis dispositionem est vocata humida, nisi quod mollis quidem ipsorum corporum est propria qualitas, humida vero humidorum, que in ipsis. discernitur autem tangentibus nobis; nam humida quidem cum

5 *si* om. Np 6 *meminere* Np 9 *mortuus est* Np 10 *fetida* Np 20/21 *colluctatione* Np 21 *de* om. Np, item 22 23 *post humidiores* desunt verba usque ad *ampliores* (24) Nm 27 *nisi quantum* Np

διαθέσεως ἡ ὑγρὰ καλουμένη πλὴν ὅσον ἡ μὲν μαλακὴ τῶν σωμάτων αὐτῶν ἐστιν οἰκεία ποιότης, ἡ δὲ ὑγρὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ὑγρῶν. διακρίνεται δ᾽ ἁπτομένων ἡμῶν· ἡ μὲν
317 γὰρ ὑγρὰ σὺν ἰκμάσιν ἐστίν, ἡ δὲ μαλακὴ χωρὶς τούτων, ὄντος γε δηλονότι καὶ τοῦ μαλακοῦ σώματος ὑγροῦ τοῖς οἰκείοις μορίοις, ἀλλ᾽ ἕνεκα σαφοῦς διδασκαλίας μαλακὸν μὲν τοῦτο καλείσθω, τὸ δ᾽ ἕτερον ὑγρόν. ἡ μὲν οὖν ἀμέτρως ξηρὰ διάθεσις εὐθὺς σκληρύνει τὴν ἕξιν, οὐκ ἐξ ἀνάγκης δὲ μετὰ μαλακότητός ἐστιν ἡ ὑγρά. δύναται γὰρ ἐσκληρύνθαι μὲν ἡ σάρξ, ἀναφέρεσθαι δ᾽ ἐκ τοῦ σώματος ἰκμὰς ἢ ἱδρώς. ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ὑγροτήτων ἤτοι γ᾽ ἀφροδισίων χρῆσιν ἄκαιρον ἢ ἀπό τινος ἑτέρας αἰτίας ἀρρωστίαν τῆς δυνάμεως ὑποπτευτέον ἢ ἀραιότητα τοῦ σώματος ἐπὶ μαλακαῖς ἀμέτρως τρίψεσιν ἢ λουτροῖς πλέοσιν ἢ ἀέρι τῷ κατὰ τὸν οἶκον, ἐν ᾧ διέτριψε, θερμοτέρῳ παρὰ τὸ δέον. ἐπισκεπτέον δὲ καὶ περὶ πόματος εἰ πλέον, ἢ ⟨εἰ⟩ ὕπνοι πολὺ πλείους τῶν κατὰ φύσιν, ἢ εἰ τὸ περιέχον ἀθρόως μετέβαλεν εἰς ὑγρότητά τε καὶ θερμότητα, καὶ περὶ τροφῶν δ᾽ ὡσαύτως. ἐπὶ δὲ τῆς ἁπαλότητος ἢ μαλακότητος — ἑκατέρως γὰρ ὀνομάζειν ἔθος ἐστίν — ὅταν ποτὲ χωρὶς ὑγρότητος ᾖ, πε-

Burgundio:

quod immense sicca dispositio confestim indurat habitum, sed humida non ex necessitate est cum mollicie. potest enim indurari quidem caro, educi vero a corpore humor vel sudor. Quod in humiditatibus vel venereorum inopportunorum usum vel ab alia aliqua causa infirmitatem virtutis suspiciendum vel raritatem corporis in mollibus immoderate fricationibus vel balneis pluribus vel aere domus, in qua moratus est, calidiore magis quam oporteat. insuper perscrutandum et de potu si amplior vel si sompni multo plus hiis qui secundum naturam vel si continens nos aer repente simul transmutatus est in humiditatem et caliditatem et de cibis vero similiter in mollitiem vel teneritatem; quod est hoc idem. quandoque sine humiditate fuerit, digestum quidem cibum recte et nutritum esse corpus, exercitatum vero indigentius. e converso vero in duricie vel nutritum (!) esse dure vel exer-

Nicolaus:

humiditatibus est, mollis vero sine eis, cum sit videlicet et molle corpus humidum propriis particulis, sed gratia manifeste doctrine molle quidem hic (*sic!*) vocatur, alterum vero humidum. Igitur immensurate quidem sicca dispositio confestim indurat habitum, non ex necessitate autem cum mollicie est que humida. Potest enim indurari quidem caro, educi vero ex corpore humor vel sudor. Igitur in humiditatibus quidem vel venereorum importunum usum vel ab aliqua alia causa imbecillitatem virtutis suspiciendum vel raritatem corporis in mollibus immoderate fricationibus vel balneis pluribus vel aerem domus, in qua moratus est, calidiore mmagis quam oportet. Superscrutandum autem et de potu si amplior vel sompnus si multo plus eo qui secundum naturam et si continens nos aer repente simul transmutatus est in humiditatem et caliditatem et de cibis autem similiter. In mollicie vero sive teneritate, utroque enim modo nominare consuetudo est, quandocunque enim sine humiditate fuerit, digestum quidem esse cibum recte et nutritum corpus, exercitatum vero indigencius.

5 *ἡμῶν* om. VR 7 *ὄντος δὲ* MR 12 *ἀμέτρος* R 15 *ἡ ὑγρά* VR: art. om. M, inseruit correctione R *μέν* post *δύναται* add. MR 16 *ἐσκληρύνθαι μόνον* M *ἀναφέρε*$^{\tau}$ V 17 *ἰκμὰς ἐκ τοῦ σώματος ἢ ἱδρώς* V 18 *ὑγροτήτων* MR, *humiditatibus* Burg. Nic.: *ὑγροτέρων* V *γ᾽* om. V 21 *ἀραιότητα* corr. ex *ἀραιοτέρα* R 23 *πλεόν*$^{\varepsilon}$ (sic) V 26 *πομάτων* MR *εἰ* addidi ex B. et N. 27 *πο*$^{\lambda}$ V: *πολλῷ* MR (*πολύ* dedit G. 315, 11) 29 *τε* om. V 30 *δ᾽* om. V 31/32 *ἑκατέρως* M (cf. *π. λεπτ. δ.* ed. K. 17, 12: *ἑκατέρως γὰρ ὀνομάζεται*): *ἑκάτερα* V: *ἑκάτερον* R 32 *μέν* pro *γάρ* M

9 *potest quidem indurari caro* Bm 12 *et* pro *vel* Bm 14/15 *suspicandum* Ba 26 *similiter* om. Bm 27 *quod* post *teneritatem* deletum, deinde suprascriptum *cum* Ba 27/28 *et est et hoc quidem* Bm 28 *quandoque cum sine* Bm 33 *τεθράφθαι* pro *τετρῖφθαι*! pro *dure* fortasse *dense* Bm

3 *particulis* om. Nm 5 *hic* usque *sicca* (l. 7) desunt Nm 8 *in dura* Np 9 *non* pro *cum* Np 16 *suspicandum* Nm: *suscipiendum* (sic) Np 20 *magis* Np: *multum m.* Nm 22 *vel* om. Np 23 *Si sompnus* Np 26 *in* om. Nm 27/28 *et in mollicie vero* Nm 30 *enim* deest Nm 31 *fiunt* Nm 32 post *nutritum* desunt verba usque ad *nutritum* (l. 1 p. 57) omnia Nm

πέφθαι μὲν τὴν τροφὴν ὀρθῶς καὶ
318 *τεθράφθαι τὸ σῶμα, γεγυμνάσθαι δὲ ἐνδεέστερον. ἔμπαλιν δὲ ἐπὶ τῆς σκληρότητος, ἢ τετρῖφθαι σκληρῶς ἢ γεγυμνάσθαι πλεῖον μετὰ [τοῦ] σκληροῦ σώματος ἐν κόνει. ξηρότης δὲ τῆς ἕξεως ἔνδειαν πόματος ἢ τροφῆς ἢ ἀγρυπνίαν ἢ μέριμναν βιωτικὴν ἢ πολλὴν τρῖψιν ἢ γυμνάσιον ἄμετρον ἐνδείκνυται. ταῦτ᾽ οὖν ἐπισκεπτόμενος ἐπανορθοῦσθαι δυνήσῃ καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν τὸ σφάλμα, πρὶν αὐξηθὲν δυσίατον γενέσθαι, μέμνησο δ᾽ ἀεὶ τοῦ πᾶσαν ἀμετρίαν εἰς ἐπανόρθωσιν ἄγεσθαι διὰ τῆς ἐναντίας ἀμετρίας. ὁ γάρ τοι σκοπὸς οὗτος ἁπάντων ἐστὶ κοινὸς τῶν παρὰ φύσιν. ὥστε χρὴ προσθέντα σε τῷδε τήν τε τῶν σωμάτων αὐτῶν διάγνωσιν, ὧν προνοεῖσθαι μέλλεις, ἑκάστου τε τῶν βοηθημάτων τὴν δύναμιν ἁπάσης ἐπιστήμονα τῆς περὶ τὸ σῶμα τέχνης γενέσθαι, καθ᾽ ἣν οὐ μόνον τοὺς ὑγιαίνοντας ἐν ὑγείᾳ διαφυλάξεις, ἀλλὰ καὶ τοῖς νοσοῦσιν ἀναλήψῃ τὴν ἀρχαίαν ἕξιν.*

Burgundio:

citatum amplius cum duro corpore vel (!) pulvere.

Siccitas vero habitus indigentiam cibi vel potus vel vigilias vel sollicitudinem aliquam negotiorum aut multam fricationem aut exercicium immoderatum demonstrat. hec igitur superinscrutans poteris corrigere assidue peccatum, antequam auctum difficile sanabile fiat. Quod correctio omnis immoderationis per contrariam immoderationem fiet et hec intentio communis est omnium que praeter naturam, et si adiunxeris huic corporum ipsorum dignotionem, quibus providere debes, que eucrata vel discrata sunt, addideris et uniuscuiusque farmaci virtutem, eris totius artis, que circa corpus, disciplinatus, secundum quam non solum sanos in sanitate custodies, sed infirmis pristinum restitues habitum.

Nicolaus:

E converso in duricie vel nutritum(!) esse dure vel exercitatum amplius cum duro corpore vel (!) pulvere.

Siccitas vero habitus indigentiam potus vel cibi vel vigilias vel sollicitudines vite vel multam fricationem aut exercitium immoderatum demonstrat. Hec igitur investigans corrigere poteris cotidie peccatum, antequam auctum difficile sanabile fiat. Memento vero semper quod omnis immoderatio in correctionem ducitur per contrariam immoderationem. Intentio enim haec communis est omnium quae praeter naturam. Unum huic adiciendo ipsorum corporum dignotionem, quibus previdere debes, si eucrata aut discrata sunt et uniuscuiusque auxiliorum virtutem totius que circa corpus artis scitor fies, secundum quam non solum sanos in sanitate custodies sed et egrotantibus pristinum recuperabis habitum.

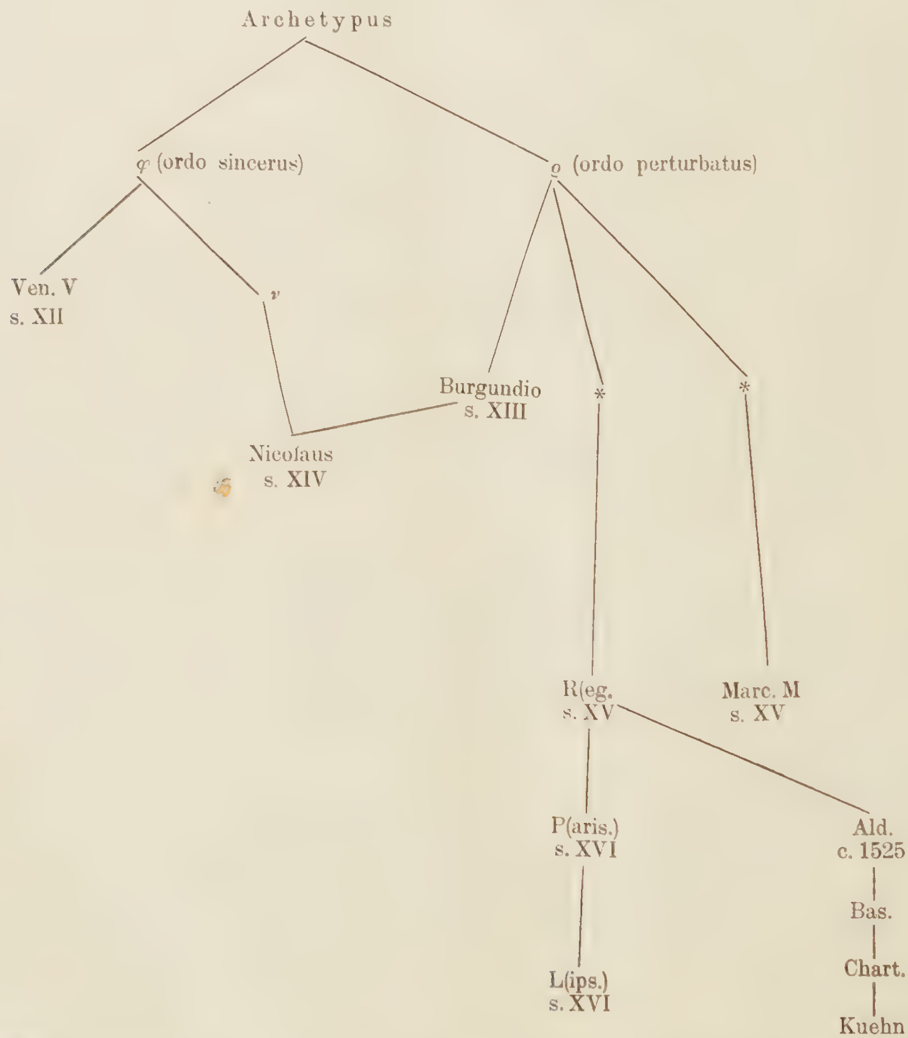
---

5 *πλείω* MR: eandem codicum discrepantiam observare licet 374, 17: *πλεῖον μὲν γὰρ χρὴ πονεῖν* V: *πλείω μὲν χρὴ πονεῖν* MR, cf. J. Müller: *π. ἐθῶν* p. XXV. delevi articulum, quem non exhibet V, praebent MR 10/11 *ταῦτά τε οὖν* MR 11 *ἐπισκεπτόμενος* VM: *βίον σκεπτόμενος* R 12 *δυνηθείης* R editiones: *ἂν δυνηθείης* K 19 *τῶδε* (*τῷδε* R) MR *τῶ* V 21 *ἑκάστω* V

1 pro *duro* fortasse *denso* Bm 5 *vigiliis* Ba: *vigil'* Bm 9 *super his scrutans* Bm 10 *poterit* Bm 18/19 post *dignotionem* desunt verba usque ad *eucrata* Ba 19 *non cunctans* pro *eucrata* Ba pro *vel* habebat *non* Ba, deletum ab altera manu

2 *duricie* Np 3 *ut* pro *cum* Np 6 *vel* post *vite* om. Nm 8 *demonstrāt* Nm 13 *correctione* Np 19 *debet* Np, per compendium Nm: correxi *debes si eucrata aut districta* Nm: *si moderata aut distracta* Np 22 *scitor* Nm: *siccorum* Np

Hac comparatione facta patet Nicolaum Burgundionis in studiis nixum translationem suam confecisse. Quare accidit ei aliquotiens, ut quae non in textu Graeco scripta fuisse verisimile est, ea Burgundionem secutus reciperet, velut supra (318, 12): *si (quae* B) *eucrata vel discrata sunt;* item (343, 16): *ut si quidem ab assuetudine grossorum aliquis non leditur, amplas habet viscerum predictorum venas, si vero facile leditur, strictas.* Remotis paucis eiusmodi locis dicendum est Nicolaum ut in aliis Galeni operibus transferendis ita in hoc operam curamque adhibuisse, ut verba Graeca quam accuratissime latine redderet.[1] Burgundio autem perduxit translationem suam usque ad verba 360, 6: *ὥσπερ εἰ καὶ τέχνην ἄρχοιτο μανθάνειν ὀγδοηκοντούτης ὤν.* Et usus est ille quidem codice Graeco, qui non solum perturbatum ordinem exhibebat, sed etiam tota in recensione magis conspirabat cum eo, ex quo MR derivandi sunt. Quae cum ita esse videantur, liceat ad rem illustrandam hoc stemma adicere:

[1]) Rem paene iocosam ne reticeam: in tertio capite Homeri versus laudantur hi: (319, 17): *ἐπὴν λούσαιτο φάγοι τε εὑδέμεναι μαλακῶς, ἡ γὰρ δίκη ἐστὶ γερόντων.* Atque apud N. quidem sincere translati sunt: *cum balneati fuerint et comederint, dormiant molliter; hoc enim est ius senum.* At apud B. in utroque codice exstant: *parce cum* (om. Bm; inser. Ba) *fueritis, comedite senes!*

Index locorum emendatorum

Conspectus capitum

Typis expressit Robertus Noske Bornensis.

Vita

Ortus sum Ernestus Otto Hartlich, natione Saxo a. d. IV. Non. Maias a. 1869 Buchae in vico Saxoniae, patre Hermanno †, matre Emma e gente Kretzschmar; fidem profiteor evangelicam. Litterarum elementa domi a patre mihi tradita sunt; dein gymnasii Plaviensis per tres, Wurcensis per quinque annos fui discipulus. Anno 1888 maturitatis testimonio instructus militiae in disciplinam profectus sum; quo absoluto officio Lipsiae studiis imprimis philologis operam dare coepi. Seminarii Regii Lipsio Ribbeckio † Wachsmuthio † moderantibus per duo semestria fui sodalis ordinarius. Examine pro facultate docendi a. 1894 superato, ut magistrorum artem muniaque discerem, per quinque menses adscriptus fui scholae Nicolaitanae Lipsiensi, per tres scholae Dobelinensi, per duos gymnasio Plaviensi. A vere a. 1895 usque ad autumnum a. 1903 inter collegas gymnasii Wurcensis munere functus sum, dein per ter senos menses docui in gymnasio Albertino Lipsiensi. Sed iam vere a. 1905 domicilium mutare iussus sum, ut operam meam illustri apud Grimam Moldano dicarem; cuius in praeceptorum collegio sum usque ad hunc diem.

Examen rigorosum superavi a. d. IX. Kal. Sext. Studiis meis Galenicis egregie favebat Carolus Kalbfleisch, cui viro et doctissimo et benevolentissimo gratiam habeo maximam semperque habebo.